

Suomen Sokeri Oy:n muutoksen vuodet

Töölön alueneuvottelut ja muutto Porkkalan Sokeritehtaaksi 1960–1965

Kimmo Nurminen

Pro gradu –tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2025

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä

Pro gradu –tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, Suomen historia

Kimmo Nurminen

Suomen Sokeri Oy:n muutoksen vuodet: Töölön alueneuvottelut ja muutto Porkkalan Sokeritehtaaksi 1960–1965

Sivumäärät: 91 sivua, liitteet 1 sivu

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan syitä Suomen Sokeri Oy:n Töölön sokeritehtaan muutolle Kirkkonummen Kantvikiin. Sokeritehdas muutti vuonna 1965 ja sai nimekseen Porkkalan Sokeritehdas. Ennen muuttoa Suomen Sokeri ja Helsingin kaupunki kävivät pitkät neuvottelut, joissa Sokeri halusi korvauksen Töölönlahden rannalla sijainneen tontin luovuttamisesta kaupungille. Tutkielmassa tarkastellaan muuton syitä, käytyjä neuvotteluja sekä millä tavalla Suomen Sokerin hallintoneuvosto vaikutti neuvotteluihin ja niiden myötä tehtyihin päätöksiin.

Tutkielman lähdeaineistoja ovat Suomen Sokeri Oy:n pääkonttorin arkistot, jotka on talletettu Elinkeinoelämän Keskusarkistoon Mikkeliin. Lisäksi on tarkasteltu *Helsingin Sanomien*, *Uuden Suomen* ja *Sosialidemokraatti* -lehtien digitaaliarkistoja sekä Eduskunnan arkistoja.

Suomen Sokeri Oy:tä olivat pitkään johtaneet samojen sokeriteollisuudessa mukana olleiden sukujen jäsenet. Sokerin johdossa tapahtui suuri muutos 1960-luvun aikana, kun pitkään hallintoneuvostossa istuneiden jäsenten ja sukujen edustajien tilalle nousi neljän kaupan keskusliikkeen johtohenkilöstöä. Seurauksena 1960-luvun aikana kaupan keskusliikkeiden edustus hallintoneuvostossa nousi neljästä paikasta kahdeksaan.

Sokeri kävi pääjohtaja Gunnar Hernbergin johdolla pitkät neuvottelut Helsingin kaupungin kanssa. Tutkielmassa tarkastellaan Sokerin tavoitteita, neuvottelustrategioita ja verrataan neuvottelun lopputulosta alun tavoitteisiin. Vuoden 1962 loppupuolella Sokeri ja kaupunki sopivat kauppaehdoista. Tontti siirtyi kaupungille 1,6 miljardin markan hinnasta. Lisäksi Sokeri sai pitää tehdasalueella sijainneen pääkonttorinsa ja siihen lisää rakentamisoikeutta.

Avainsanat: taloushistoria, yrityshistoria, sokeriteollisuus, elintarviketeollisuus, Suomen Sokeri Oy, Töölön Sokeritehdas, Porkkalan Sokeritehdas, Helsinki, Töölönlahti, Kirkkonummi, Kantvik, Gunnar Hernberg, Lauri Aho, Erik von Frenckell

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuskysymykseni ja työn rakenne	5
1.2	Aikaisempi tutkimus ja lähdeaineistot	6
1.3	Yrityshistorian merkitys ja haasteet	10
1.4	Suomen Sokeri Oy:n historia	13
2	Yhtiön johto ja verkostot	17
2.1	Yhtiörakenne ja yrityksen johto	17
2.2	Vanha ”ruotsinkielinen” raha	20
2.3	Uusi ”suomenkielinen” raha	27
3	Pakotettu lähtö Töölöstä	34
3.1	Helsinki kehottaa muuttamaan	34
3.2	Teollisuus lähtee Helsingin kantakaupungista	37
3.3	Sokeri tekee nopeita päätöksiä	40
3.4	Kantvikin ostaminen	44
4	Pitkät neuvottelut Helsingin kanssa	48
4.1	Alkuasetelma	48
4.2	Osapuolet kaukana toisistaan	53
4.3	Sokerin neuvottelustrategioita	55
4.4	Loppuhetkinä numerot lähestyvät toisiaan	64
5	Sokeri saa haluamansa	71
5.1	Neuvottelutulos ja toiveiden toteutuminen	71
5.2	Uudelleenrakentuva Kirkkonummi	74
6	Johtopäätökset	80
	Lähteet	85
	Liitteet	92
	Liite 1. Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvoston jäsenet 1960–1970	92

1 Johdanto

Vuonna 1956 Neuvostoliitto palautti Suomelle Porkkalan vuokra-alueen, jonka se oli saanut toisen maailmansodan jälkeen viideksikymmeneksi vuodeksi sotilastukikohdaksi. Palautuksen myötä alueen entiset asukkaat pääsivät muuttamaan takaisin koteihinsa. Alue oli huonossa kunnossa ja maaseutuvaltainen. Osa rakennuksista oli purkukunnossa, ja paluumuuton myötä alkoi niiden korjaaminen. Samaan aikaan teollistuminen oli kiihtynyt Suomessa. Varsin nopeasti luovutuksen jälkeen myös Kirkkonummelle perustettiin runsaasti teollisuutta ja rakennettiin paljon asutusta, jolloin perinteinen suomenruotsalainen maatalousvaltainen kunta koki suuren muutoksen. Vuonna 1961 Kirkkonummen Pikkalaan muutti Suomen Kaapelitehdas ja vuonna 1965 Kirkkonummen Kantvikiin Suomen Sokerin Töölön tehdas. Molemmat tehtaot muuttivat Helsingin kantakaupungin alueelta. Sokeritehdas sai nimekseen Suomen Sokeri Osakeyhtiön Porkkalan tehdas.¹

Kantvikin kylä ja teollisuustaaajama pääsi rakentumaan tyhjästä, koska Kantvikin kylää ei ollut olemassa ennen sokeritehdasta. Kantvik oli yhden alueella ennen vuokra-aikaa sijainneen maatilain nimi. Tehtaan vaikutuksesta – joko sen tukemana tai suoraan sen toteuttamana – kylään syntyi asuntoja, kauppa, posti, päiväkotii, koulu ja kioski sekä vilkasta harrastus- ja yhdistystoimintaa.² Kuvaavaa on, että Kantvikin päätie on nimeltään Sokeritehtaantie. Lisäksi kylästä löytyy monta muuta sokeritehtaaseen liittyvää tien nimeä, kuten Sokerimestarintie, Sokeripolku ja Toppapolku.

Suomen Sokeri Oy³ perustettiin vuonna 1918 suomalaisten sokerinpuhdistamojen yhdistyessä saman yhtiön alle. Sen osakkaiksi tulivat kaikki aiemman sokerikartellin eli Suomen sokeriyhdistyksen jäsenet: Pietarsaaren Sokeritehdas, Vaasan Sokeritehdas, Töölön Sokeritehdas, Kotkan Sokeritehdas, Hietalahden Sokeritehdas ja Auran Sokeritehdas. Vielä saman vuoden aikana 1918 Pietarsaaren ja Hietalahden tehtaot lakkautettiin, joten yhtiölle jäi neljä tehdasta toimintaan. Näistä tehtaista Töölön sokeritehdas oli selvästi suurin.⁴

Vuonna 1808 perustettu sokeritehdas oli alun perin sijainnut Senaatintorin laidalla, mutta jo vuonna 1818 kauppias Feodor Kiseleffin omistama tehdas haluttiin pois kaupungin keskustasta. Helsingin kaupunki luovuttikin Kiseleffille tontin kaupungin ulkopuolelta Töölön

¹ Favorin 2006, 53–58.

² Lehtonen 2020, 338–356.

³ Luettavuuden vuoksi käytän jäljempänä myös nimitystä ”Sokeri”.

⁴ Suomen Sokeri 1970, 9–12.

kylästä Töölönlahden rannalta, jonne sokeritehdas muutti vuonna 1823. Sataneljäkymmentä vuotta myöhemmin tilanne oli jälleen samankaltainen: tehdas oli auttamatta jäänyt kantakaupungin sisälle, mikä oli huono tilanne sekä kaupungille että Suomen Sokerille. Sokeri alkoi sisäisesti pohtia muuttoa jo 1950-luvun lopulla, ja kaupunki nosti asian esiin 18. toukokuuta 1960. Vuonna 1961 tehtaan tulevaksi paikaksi valikoitui Kirkkonummi ja Kantvik. Tehtaan rakennustyöt alkoivat vuonna 1963, ja uusi tehdas käynnisti toimintansa vuonna 1965.⁵

1.1 Tutkimuskysymyksen ja työn rakenne

Tässä tutkielmassa tarkastelen Suomen Sokerin Töölön tehtaan muuttoa ja selvitan, miksi yhtiö valitsi uuden tehtaan paikaksi Kantvikin. Tarkastelen, minkälaisia neuvotteluita Suomen Sokerin ja Helsingin kaupungin välillä käytiin sekä miten Suomen Sokerin hallintoneuvosto vaikutti neuvotteluihin ja päätöksiin. Tutkin yhtiön ja poliittisten toimijoiden välisiä suhteita, vaikuttamispyrkimyksiä ja päätöksentekoa. Lisäksi analysoin lyhyesti, minkälaiseen kuntaan Sokeri asettui 1960-luvun puolivälissä ja mitä löytyi Kirkkonummen nopean teollistumisen taustalta.

Tutkielmassani on johdanto- ja johtopäätösluvun lisäksi neljä päälukua. Ensimmäisessä pääluvussa (luku 2: Yhtiön johto ja verkostot) tarkastelen, minkälainen yritys Suomen Sokeri Oy oli ja minkälaisia henkilöitä sen hallintoneuvostossa toimi 1960-luvulla. Selvitan, ketkä Suomen Sokeri Oy:ssä käyttivät valtaa ja vaikuttivat neuvotteluihin sekä päätöksiin. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen yhtiörakennetta ja johtokuntaa. Toisessa ja kolmannessa alaluvussa tarkastelen yhtiön hallintoneuvoston jäseniä. Olen ryhmitellyt hallintoneuvoston jäsenet kahteen kategoriaan: vanhaan suomenruotsalaiseen rahaan ja uuteen suomenkieliseen rahaan.

Toisessa pääluvussa (luku 3: Pakotettu lähtö Töölöstä) tarkastelen Töölöstä lähtemisen syitä sekä kaupungin että yhtiön näkökulmasta. Helsinki halusi tehtaan pois Töölönlahden rannalta, koska tehtaasta alkoi olla haittaa kasvaneelle ja yhä kasvavalle kaupungille. Kaupunkiin suunniteltiin uutta keskustaa, ja Töölönlahden rannalla sijainnut tehdas sekä lahden rannassa kulkenut Sokerin junaraide olivat näiden suunnitelmien tiellä. Lisäksi Sokerin tehtaalle kulki paljon rekkoja, eikä Mannerheimintien liikennettä pystytty järkevöittämään tehtaan takia. Suomen Sokeri taas halusi laajentaa tehdastaan ja kärsi sataman kaukaisuudesta sekä

⁵ Määttä 2008; Lehtonen 2020, 324–334.

rekkakuljetusten vaikeudesta. Tarkastelen myös, minkälaista teollisuutta Helsingissä oli 1950- ja 60-luvuilla sekä miten teollisuus poistui kantakaupungista. Analysoin neuvottelujen kulkua ja sitä, miten Sokeri kartoitti uuden tehtaan paikkaa. Sokeri teki nopeasti päätöksen Kantvikin ostamisesta. Tarkastelen tätä valintaa ja ostopäätöksen taustoja.

Kolmannessa pääluvussa (luku 4: Pitkät neuvottelut Helsingin kanssa) tarkastelen Suomen Sokerin pitkiä ja monipolvisia neuvotteluita Helsingin kanssa. Suomen Sokeri oli saanut Töölön sokeritehtaan tontin ”pysyvällä hallintaoikeudella niin pitkäksi aikaa kuin alueella harjoitetaan sokeriteollisuutta” jo vuonna 1818. Tähän sopimukseen vedoten Sokeri halusi mahdollisimman hyvän korvauksen siitä, että se muuttaa pois ja luovuttaa tontin kaupungille. Korvauksen suuruudesta Sokeri ja Helsingin kaupunki kävivät neuvotteluita, joiden aikana kaupunki tarjosi Sokerille niin uusia tehtaan paikkoja kuin rahaakin. Vuonna 1962 neuvottelut päättyivät sopuun 1,6 miljardin markan hinnasta. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen, minkälaiset olivat osapuolten lähtökohdat ja ketkä neuvotteluihin osallistuivat. Toisessa ja neljännessä alaluvussa tarkastelen neuvotteluiden etenemistä. Kolmannessa alaluvussa olen ryhmitellyt Sokerin ja Helsingin neuvottelustrategioita.

Neljännessä pääluvussa (luku 5: Sokeri saa haluamansa) tarkastelen muuttoprosessin lopputulosta. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen Sokerin ja Helsingin kauppasopimuksen ehtoja sekä osapuolten tyytyväisyyttä niihin. Toisessa alaluvussa tarkastelen, minkälainen kunta 1950- ja 60-luvun Kirkkonummi oli. Luon katsauksen siihen, miten toisen maailmansodan jälkeen osa suomenruotsalaisista paikkakunnista suomenkielistyi ja miten tämä tapahtui Kirkkonummella. Työekonomisista syistä tätä kysymystä en voi tarkastella kuin lyhyesti.

1.2 Aikaisempi tutkimus ja lähdeaineistot

Suomen Sokeri Oy on julkaissut historiikit *Sokeri Suomessa: 1500–1917* (Runar Urbans, 1968) ja *Suomen Sokeri Osakeyhtiö* (Suomen Sokeri, 1970). Jälkimmäinen teoksista käsittelee vuosia 1918–1968 eli kattaa käsittelemäni vuodet ja sisältää tietoa sokeritehtaan muutosta Porkkalaan. Se on kuitenkin julkaistu jo vuonna 1970 eli hyvin nopeasti muuton jälkeen, minkä lisäksi se on yrityksen itsestään tilaama historiikki ja yrityksen omien työntekijöiden kirjoittama. Lisäksi siinä ainoastaan todetaan neuvottelujen lopputulos, eli siinä ei käsitellä neuvotteluja koskevia tutkimuskysymyksiäni eikä siinä käytetä samoja arkistolähteitä kuin käytän.

Kirkkonummen ja Porkkalan palautuksen historiaa on tutkittu monenlaisissa teoksissa ja useista näkökulmista.⁶ Kantvik on saanut oman tuoreen historiikkinsa *Kantvik: maalauskylä, sotilaskaupunki, teollisuustaaajama* (2020), jossa käsitellään paljon myös sokeritehdasta ja josta on hyötyä tutkielmalleni. Aihettani nämä teokset eivät kuitenkaan käsittele samasta näkökulmasta kuin minä, eivätkä ne esitä samoja kysymyksiä. Helsingin kaupunki on julkaissut kuusiosaisen *Helsingin historia vuodesta 1945* -kirjasarjan.⁷ Näistä ensimmäinen (1997), jossa Kai Hoffman kirjoittaa Helsingin teollisuudesta, kolmas (2002), jossa Laura Kolbe kirjoittaa kunnallispolitiikasta, sekä neljäs (2012), jossa Anja Kervanto Nevanlinna kirjoittaa kaupunkikuvasta ja -suunnittelusta, ovat olleet hyödyllisiä tutkielmalleni.

Tutkielmani sijoittuu taloushistorian ja tarkemmin yrityshistorian⁸ alalle. Yrityshistoriaa kiinnostaa, miksi jotkut menestyvät mutta toiset eivät. Usein yrityshistorian tutkijat ovat kiinnostuneita yrityksen perustamisvaiheesta sekä siitä, miten yritys kasvaa tai kuihtuu ja mahdollisesti lopetetaan. Usein yrityshistorian tutkijat selvittävät pitkiä linjoja ja yrityksen pitkää historiaa. Moni yritys on kirjoittanut tai tilannut itsestään historiikin. Laatu on kuitenkin jäänyt kirjavaksi, ja monesti yrityshistoriikkeja kritisoidaan kronikkamaisuudesta sekä siitä, että ne ovat tilaustutkimuksia, joita ohjaa rahoittajana toiminut tutkittava taho. Tilaushistorioita ovat kirjoittaneet niin toimittajat, yritysten tiedottajat kuin monet muutkin alalle kouluttamattomat, mutta toisaalta myös ansioituneet historiantutkijat ja professorit ovat kirjoittaneet niitä 1950-luvulta lähtien.⁹ Viime aikoina on julkaistu myös hyvin kunnianhimoisia ja arvostettuja yrityshistorioita, joissa sidotaan yrityksen menestys laajempiin kulttuurisiin ja aatteellisiin tekijöihin ja toimintaympäristön muutoksiin sekä käsitellään valtion osuutta edellytysten luomisessa.¹⁰

⁶ Mm. Lena Selen & Berndt Gottberg, *Porkkala: ennen, jälkeen ja Parenteesin aikaan* (2000); Jari Leskinen & Pekka Silvast, *Suljettu aika: Porkkala Neuvostoliiton merisotilaallisena tukikohtana vuosina 1944–1956* (2001); Martti Favorin, *Kirkkonummi: Kasvun ja muutoksen vuodet* (2006); Sigbritt Backman & Ingalill Ihrcke-Åberg, *Vanha Kirkkonummi* (2006); Jarmo Nieminen & Jyrki Iivonen, *Porkkala: tapahtumien keskellä* (2007).

⁷ 1, *Väestö, kaupunkisuunnittelu ja asuminen, elinkeinot* (1997); 2, *Suunnittelu ja rakentuminen, sosiaaliset ongelmat, urheilu* (2000); 3, *Kunnallishallinto ja -politiikka, kunnallistalous* (2002); 4, *Voimat jotka rakensivat Helsinkiä 1945–2010* (2012); 5, *Kaupunkilaisten Helsinki* (2016); 6, *Tiedon metropoli: tutkimus, opetus ja tiedonvälitys 1945–2010* (2015). Samat kirjat on julkaistu myös ruotsiksi.

⁸ Englanniksi yrityshistoria on *business history*, saksaksi *Unternehmensgeschichte* ja ruotsiksi *företagshistoria*. Joskus *business history* suomennetaan myös liiketoimintahistoriaksi. Yrityshistoriaa ja liiketoimintahistoriaa on käytetty rinnakkain, ja molempia käytetään esimerkiksi alan professuurien nimikkeissä. Rajaa ei voi vetää tarkasti, mutta yrityshistoria mielletään usein yhden yrityksen tutkimiseksi, ja liiketoimintahistoria tarkastelee laajemmin yritystoimintaa. Wuokko 2016, 32; Ojala 2017, 447.

⁹ Karonen, Lamberg & Ojala 2000, 52; Wuokko, Jensen-Eriksen & Kuorelahti 2022, 166–167.

¹⁰ Teräs 2009, 14. Esimerkkejä korkeatasoisista yrityshistorioista mm. Markku Kuisma, *Kylmä sota, kuuma öljy: Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948–1979* (1997); Markku Kuisma, *Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi: Kansallis-Osake-Pankki 1945–1995* (2004); Kari Teräs, *Yritys ja yhteiskunta. Heikki Huhtamäen verkosto- ja*

Tutkimuksessa on suhteellisen harvoin pyritty valottamaan yritysten tai liike-elämän poliittista toimintaa. Historiantutkija Maija Wuokko toteaa väitöskirjassaan, että viime aikojen ansiokkaasta tutkimuksesta huolimatta aihepiiriä ei tunneta vielä tarpeeksi. Emme hänen mukaansa vieläkään tiedä tarpeeksi esimerkiksi liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta, ketkä ovat olleet toimijoina, millä motiiveilla ja mitä vaikutuskeinoja he ovat käyttäneet. Wuokon mukaan tutkijat ovat toistuvasti valittaneet, miten liike-elämän poliittinen toiminta ja valta jäävät riittävää huomiota vaille akateemisissa tutkimuksissa aiheen yhteiskunnalliseen merkittävyyteen nähden. Tutkimukselta on toivottu enemmän konkretiaa, empiriaa ja historiallista kontekstia.¹¹ Toisaalta esimerkiksi Petri Karonen on tutkinut suomalaisia yritysjohtajia poliittisina vaikuttajina 1600-luvulta 1900-luvun alkuun ja Kari Teräs Heikki Huhtamäen yhteiskunnallista toimintaa. Juha-Antti Lamberg ja Niklas-Jensen Eriksen ovat käsitelleet vaalirahoitusta ja korruptiota Suomessa. Tuoreita väitöskirjoja liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta ja lobbauksen historiasta ovat kirjoittaneet Maija Wuokko ja Anders Blom.¹²

Tutkielmani sijoittuu yrityksen tärkeään murroskohtaan, kun Suomen Sokeri rakennutti suuren ja modernin tehtaan Porkkalaan. Tutkielmani keskittyy yksittäiseen tapahtumaan ja päätökseen, jonka yritys on tehnyt. En siis tarkastele pitkiä linjoja, vaan yhtä muutosta ja siihen liittyviä vaikuttamisyrityksiä, neuvotteluita ja sisäistä päätöksentekoa. Työni on siten sukua mikrohistorialle, kun yritän yhden tapauksen tarkalla tarkastelulla valottaa isompia kysymyksiä. Pyrin valottamaan tapahtumaa monesta näkökulmasta sekä avaamaan sen mahdollisia ääneen sanomattomia syitä. Lähdeaineistosta etsin yrityksen suorittamia konkreettisia toimia ja vaikuttamispyrkimyksiä. Tutkielmani täydentää yritysten ja liike-elämän poliittisen vaikuttamisen tutkimusta. Tarkoitukseni on lisätä tietämystä liike-elämän vaikuttamisesta sekä yrityksen ja poliitikoiden välisestä vuorovaikutuksesta ja vaikuttamispyrkimyksistä. Lisäksi näen tutkimuksessa mielenkiintoisen aukon, jota yritän

sidosryhmäsuhteet (2009); Niklas Jensen-Eriksen & Elina Kuorelahti, *Suuri affääri: Helsingin sanomien yrityshistoria 1889–2016* (2017); Sakari Siltala, *Korkea peli. Teollisuustitaani Walter Ahlströmin elämä* (2023).

¹¹ Wuokko 2016, 2–5, 21–22.

¹² Juha-Antti Lamberg, ”Vaalirahoituksen taloushistoria: Puoluetuki painostusjärjestön toiminnassa 1922–1939”, teoksessa *Uusi institutionaalinen taloushistoria: Johdanto tutkimukseen*, toim. Juha-Antti Lamberg & Jari Ojala (1997); Petri Karonen, *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920* (2004); Kari Teräs, *Yritys ja yhteiskunta. Heikki Huhtamäen verkosto- ja sidosryhmäsuhteet* (2009); Maija Wuokko, *Markkinatalouden etujoukot: Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa* (2016); Anders Blom, *Taloudelliset eturyhmät poliitiikan sisäpiirissä: Tutkimus liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta kolmikantaisessa Suomessa 1968–2011* (2018); Niklas Jensen-Eriksen, ”Riittävän puhdas maa: vaalirahoitus ja korruptio Suomen kehitystiellä”, teoksessa *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi: Suomi kehityksen kiinniottajana*, toim. Juhani Koponen & Sakari Saaritsa (2019).

hieman valottaa: Porkkalan vuokra-alueen ja Kirkkonummen nopean teollistumisen syitä ja taustavaikuttajia ei ole käsitelty historiantutkimuksessa.

Tärkein lähdeaineistoni koostuu Suomen Sokeri Oy:n arkistomateriaaleista. Nämä on arkistoitu Mikkeliin Elinkeinoelämän keskusarkistoon (Elka), missä ne ovat vapaasti käytettävissä. Arkistosta löytyvät omat arkistoluettelot Suomen Sokerin pääkonttorilta sekä yhtiön jokaiselta sokeritehtaalta, myös Töölön ja Porkkalan sokeritehtailta. Arkistot sisältävät esimerkiksi pöytäkirjoja, suunnitelmia ja muistioita, kommentoituja luonnoksia, budjetteja, kirjanpitoa ja tilinpäätöksiä, kirjeenvaihtoa, esitteitä, sopimuksia, lausuntoja ja historiateosten käsikirjoituksia. Yhtiön hallintoneuvoston kokouksista on paljon tutkielmalleni hyödyllistä materiaalia, kuten pöytäkirjoja ja pöytäkirjaluonnoksia, hallintoneuvostolle valmisteltuja selvityksiä, muistioita ja tilannekatsauksia, laskelmia, tiivistelmiä ja lausuntoja asiantuntijoilta sekä sopimusluonnoksia. Pöytäkirjat ovat keskustelupöytäkirjoja, ja muistiot ovat seikkaperäisiä ja tarkkoja. Erityisen antoisia kokonaisuuksia ovat pitkäaikaisen pääjohtajan, vuorineuvos Gunnar Hernbergin ja Sokerin lakimiehen, varatuomari Matti Talvelan arkistokansiot. He olivat monessa neuvottelussa mukana, ja näistä neuvotteluista on tehty tarkkoja ja avoimia pöytäkirjoja sekä muistioita. Suomen Sokeri Oy:n johtokunnan sisäisestä työskentelystä ei ole tallennettu aineistoja.

Suomen Sokerin pääjohtajana vuodet 1970–1980 toiminut vuorineuvos Gustav von Hertzen esitti, että yritysten keskeisimmistä valinnoista ei edes löydy lähdeaineistoa, koska asiat päätetään jossain muualla kuin hallituksen kokouksissa. Hän kehotti historiantutkijoita käyttämään hyväkseen yritysten teettämiä konsulttiraportteja, jossa hänen mukaansa on tietoa, jota ei muussa aineistossa näy.¹³ von Hertzenin ajatukset saivat historiantutkijoiden kesätapaamisessa aikaan vastalauseryöpyn, ja ainakin Suomen Sokerin 1960-luvun arkiston osalta voi todeta von Hertzenin olleen väärässä. Konsulttiraporttien sijaan johtokunta tuotti itse paljon materiaalia, joita on hallintoneuvoston pöytäkirjoissa ja liitteissä avoimesti käsitelty.

Ongelmallista minun tutkielmalleni on, että valtaosalla lähdeaineistoja on sama lähde: Suomen Sokeri Oy. Vaikka Sokerin arkistot ovatkin hyvin säilyneet ja niissä kerrotaan tilanteista avoimesti sekä seikkaperäisesti, ne ovat vain toisen osapuolen tuottamia. Neuvotteluissa oli kaksi osapuolta. Osapuolet olivat sopineet, että Sokeri teki kokouksista

¹³ Ojala 2001, 223.

pöytäkirjat ja toimitti ne kaupungille. Helsingin kaupungin arkistossa on ainoastaan päätöksen toteavat pöytäkirjat kaupunginhallitukselta ja -valtuustolta sekä keskustelua valtuuston kokouksesta. Kaupungin sisäinen päätöksenteko- ja neuvotteluprosessi ei niistä avaudu, eikä siitä ole säilynyt vastaavia kokous- ja neuvottelumuistioita tai muistiinpanoja. Tämän heikkouden pyrin häivyttämään sekä tarkalla lähdekritiikillä että asettamalla tapahtumat kontekstiinsa.

Suomen Sokerin pitkäaikainen pääjohtaja Gunnar Hernberg on kirjoittanut omaelämäkerran *Sokerimiehen muistelmat* (1989). Apunaan hänellä oli historiantutkija Seppo Zetterberg (s. 1945). Muistelmien ongelmat historiantutkimuksessa ovat objektiivisuuden puute sekä muistelijan luontainen taipumus kaunistella ja muistaa asiat itsensä kannalta hyvin. Muistelmat saattavat sisältää jälkiviisautta, joten niitä pitää hyödyntää erityisen lähdekriittisesti ja muuhun aineistoon vertaillen. Ne kuitenkin voivat avata uusia suuntia tutkimukselle sekä aikakauden tunnelmaa ja ajattelutapaa.

Olen hyödyntänyt myös Eduskunnan materiaalia, jota on laajasti arkistoitu Eduskunnan arkistoon. Näitä kokoelmia on digitaalisessa muodossa, ja niihin voi tehdä hakuja. Olen tarkastellut eduskunnan Suomen Sokeri Oy:hyn liittyviä salikeskusteluja. Lisäksi hyödynnän sanomalehtikirjoituksia luodakseni kuvaa tapahtumista sekä tarkastellessani neuvottelujen ja muuton julkisuutta ja vastaanottoa. Olen tutkinut *Helsingin Sanomien*, *Uuden Suomen* ja *Suomen Sosialidemokraatti* -lehdet vuosilta 1960–1963. Seulomiseen käytin Kansallisarkiston digitaalisen kokoelman hakutoimintoa.

1.3 Yrityshistorian merkitys ja haasteet

Talous on valtavan tärkeää. Se on ollut sitä aina, mutta sen merkitys on vain korostunut nykypäivänä. Tällä hetkellä keskustelua Suomessa hallitsevat niin julkisen talouden leikkaukset kuin pitkään jatkunut talouden tuottavuusongelma ja väestön ikääntyminenkin, joiden myötä valtio on viime vuosina runsaasti velkaantunut. Uutta on se, millä tavalla talous hallitsee vahvemmin kuin koskaan julkisuutta, ajatteluamme ja ilmaisutapojamme. Talouden ja liike-elämän perustelut ja markkinalogiikka ovat levittäytyneet talouselämästä muuhun yhteiskuntaan, kulttuurin ja ihmiselämän kaikkiin sopukoihin, aina valtionhallinnosta kouluihin ja yliopistosta lastentarhoihin.¹⁴ Puolison löytymistäkin pohditaan pariutumismarkkinoiden ja markkina-arvon käsitteillä. Talouselämä ja -kriisit ovat myös

¹⁴ Kuisma 2009, 7–9.

suosittuja populaarikulttuurin aiheita. Talous on myös keskeisin osa politiikkaa. Talous hallitsee niin kansallista ja eurooppalaista politiikkaa kuin myös tällä hetkellä muutoksessa olevaa suurvaltopolitiikkaa. Talous on keskeinen osa vaalikeskusteluja ja se tuo puolueiden väliset erot esiin. Talous rytmittää politiikan vuotta budjettikeskusteluilla. Poliitiikan tavoitteet asetetaan ja päätökset perustellaan taloudellisilla tunnusluvuilla sekä höystetään vaikutusarvioinneilla. Poliitikot etsivät jatkuvasti talouskasvua ja ratkaisuja talousvaikeuksiin. Yhteiskunta on siis laajasti taloustieteellistynyt, ja siksi myös taloushistorian tuntemus on tärkeää. Talouden kehityskulkujen ymmärtämiseen on mahdollista saada tarpeellista näkökulmaa historian kautta, ja päinvastoin. Suomalainen taloushistorian tutkimus onkin kasvanut viime aikoina.¹⁵

Kapitalismissa ja markkinataloudessa yritykset ovat keskeisiä toimijoita. Ne eivät vain kehitä ja myy tuotteita sekä tarjoa työpaikkoja, vaan ne osallistuvat yhteiskunnan kehittämiseen ja muuttavat maailmaa. Niiden kautta kiertävät valtavat rahamäärät ja ne vaikuttavat monella tavalla suoraan tai epäsuorasti yhteiskuntien kehitykseen ja ihmisten elämään. Ajoittain on jopa esitetty suurimpien yritysten nousseen valtiota merkittävämmäksi tekijäksi. Niiden voi nähdä kuuluvan modernin maailman merkittävimpien instituutioiden joukkoon, joille kalpenevat vain valtiot ja uskonnot.¹⁶ Yritykset ovat tärkeitä vaikuttajia ja vallankäyttäjiä, ja siksi näen ne tärkeiksi tutkimuskohteiksi. Liiketoimintahistoria ja yrityshistoria ovat vastanneet tarpeeseen, sillä viime vuosina niiden tutkimusmäärät ovat nousseet. Lisäksi taloushistorian sisällä painopiste on siirtynyt liiketoimintahistorian suuntaan.¹⁷

Talous- ja yrityshistoriaa paljon tutkinut professori Markku Kuisma on uransa loppupuolella nostanut suorasanaisesti esille talouden, politiikan, rahan ja vallan väliset ja limittyvät suhteet. Hän korostaa, että jos haluaa ymmärtää, mikä maailmaa ja Suomea liikuttaa, on tutkittava talouden ja talousmahtien eli yritysten tekemisiä.¹⁸ Samassa hengessä Maiju Wuokko pyrki väitöskirjassaan osallistumaan vuoropuheluun yrityshistorian ja poliittisen historian välillä kutsuen tutkimustaan poliittiseksi yrityshistoriaksi. Hänen tavoitteenaan oli valottaa yhteiskunnallisesti tärkeää kysymystä liike-elämän poliittisesta vaikutusvallasta ja sen rajoista sekä lisätä tietämystämme liike-elämän poliittisesta roolista. Kuismalle ja hänen koulukunnalleen on ollut tyypillistä tarkastella yrityksiä ja yritysjohtajia laajemmassa

¹⁵ Ojala 2017, 446.

¹⁶ Wuokko 2016, 26; Wuokko, Jensen-Eriksen & Kuorelahti 2022, 164.

¹⁷ Ojala 2017, 448–450.

¹⁸ Kuisma 2009, 7–9; Ks. samassa hengessä myös Markku Kuisma: *Rosvoparoninen paluu: raha ja valta Suomen historiassa* (2010).

yhteiskunnallisessa ja poliittisessa kontekstissa, ei pelkästään taloudellisen maailman toimijoina.¹⁹

Toisaalta aina ei ole yksiselitteistä, ketä tarkastellaan, kun tutkitaan yritystä. Onko huomion kohteena omistaja, hallitus, palkattu johtaja vai aineeton oikeushenkilö? Lisäksi päätöksenteko ja roolit ovat erilaisia eri yrityksissä ja eri aikoina. Ongelma on kuitenkin historiantutkimuksen parissa tiedostettu, ja sitä on yrityshistorian puolella paljon pohdittu. Yritysten vallankäyttöön ja vaikuttamispyrkimykseen liittyy hankala ongelma, nimittäin vallankäytön piiloutuminen. Yritysten vallankäyttö voi kätkeytyä monivaiheisten päätöksentekoprosessien uumeniin, eikä ratkaisevaa tekijää ole helppoa jäljittää.²⁰ Vallankäytön lisäksi vaikuttamispyrkimysten tulokset piiloutuvat, eli niitä on vaikea osoittaa. Arkistoista voi löytää tietoa siitä, miten poliitikkoihin on yritetty vaikuttaa tapaamisissa tai miten medianäkyvyyden kautta on yritetty vaikuttaa yleiseen mielipideilmastoon. Tällainen huomio ei kuitenkaan vielä todista, että vaikuttamispyrkimyksillä olisi vaikutusta konkreettisiin päätöksiin tai yleisön mielipiteisiin. Vaikuttamispyrkimysten ja lopputulosten välisen kausaalisuhteen osoittaminen on kuitenkin joskus vaikeaa, eikä tuloksista välttämättä löydy kiistattomia todisteita. Käytännöllisenä ratkaisuna vaikuttamisen onnistumisen arviointiin on esitetty, että vaikuttaminen voitaisiin katsoa tulokselliseksi, kun saavutettu ratkaisu vastaa alkuperäisiä tavoitteita.²¹

Yksittäiseen yritykseen keskittyvä tapaustutkimus on perinteistä yrityshistoriaa. Usein sen vahvuutena on tarkka lähdeyöskentely sekä tarkka kontekstualisointi aikaan ja paikkaan. Heikkoudeksi on esitetty, että keskittyminen yhteen yritykseen aiheuttaa haasteita tutkimustulosten yleistettävyydelle ja niiden yleisemmälle merkitykselle. Tutkijoiden onkin tärkeää selittää, millä tavalla heidän tutkimuksensa auttaa hahmottamaan yleisempää taloudellista tai yhteiskunnallista kehitystä.²² Yleisemmän merkityksen saavuttaminen on mahdollista antautumalla avoimeen poikkitieteelliseen keskusteluun ilmiöistä laajemmin kuin tapaustutkimuksen näkökulmasta. Jotta tutkimus kiinnostaisi myös oman alan ulkopuolisia tutkijoita, on tärkeää perustella tarkasti tapauksen valinta sekä avata käytetyt menetelmät.²³ Kari Teräs puolestaan pohtii tapauksen edustavuutta ja toteaa, että tyypillistä tapausta tuskin edes

¹⁹ Wuokko 2016, 4–5, 35–36.

²⁰ Wuokko 2016, 31–32.

²¹ Wuokko 2016, 25–26.

²² Ojala 2017, 453; Wuokko, Jensen-Eriksen & Kuorelahti 2022, 169.

²³ Ojala 2017, 450.

kannattaa etsiä, sillä sellaista ei ole. Hän esimerkiksi näkee Heikki Huhtamäen ”poikkeuksellisuuden” vain eduksi tutkimuksensa teeman kannalta.²⁴

Tutkielmani on historiallinen tapaustutkimus, jossa tarkastelen yhden yrityksen ja politiikan toimijoiden välisiä suhteita, neuvotteluja ja tekoja yhteen tapahtumaan liittyen. Tutkielmani on laadullista tutkimusta, jossa valotan muuttopäätöstä ja siihen liittyneitä prosesseja. Tutkielmani ei lähesty lähdeaineistoja teorialahattu päässä, vaan tarkastelen empiirisiä aineistoja lähdekritiikin ja kontekstualisoinnin avulla. Suomen Sokeri oli varsin poikkeuksellinen yhtiö, ja sen muutto sekä tontin lunastus muodostavat ainutkertaisen tapahtuman. Tämä erityislaatuisuus tekee tutkimuskohteesta merkittävän. Tätä tapausta tarkastelemalla pyrin lisäämään ymmärrystä yritysten poliittisesta vaikuttamisesta sekä siitä, minkälaiset prosessit vaikuttavat yritysten päätöksentekoon.

1.4 Suomen Sokeri Oy:n historia

Töölön sokeritehtaan historia voidaan ulottaa 1800-luvun alkuun, kun kauppias Bernhard Manecke (1755–1808) perusti vuonna 1806 sokeritehtaan Senaatintorin laidalle. Manecken kuoltua tehdasta pyöritti hänen leskensä sekä heidän poikansa Bernhard Manecke nuorempi (1787–1815), joka vuonna 1812 myi tehtaan kauppias Feodor Kiseleffille (1772–1847). Tehdas sekä kaupunki kasvoivat nopeasti, minkä myötä Helsinki halusi hajuja ja muita haittoja aiheuttavan tehtaan pois kaupungin keskustasta. Helsingin kaupunki luovutti Kiseleffille tontin silloisen kaupungin ulkopuolelta Töölön kylästä Töölönlahden rannalta, jonne C. L. Engelin suunnittelema sokeritehdas valmistui vuonna 1823. Ensimmäinen vuosikymmen oli vaikea, mutta sen jälkeen tuotanto alkoi nopeasti kasvaa. Töölön sokeritehdas oli vuosina 1839–1859 Suomen ainoa sokeritehdas.²⁵ Vuosien mittaan sokeritehtaasta tuli vakiintunut osa Helsingin ja Töölönlahden maisemaa.

Seuraavat perustetut sokeritehtaat olivat Auran sokeritehdas, joka perustettiin Aurajoen rannalle Turkuun vuonna 1859, sekä vilkkaan yritysten perustamiskauden aikana perustetut Vaasan (1897), Hietalahden (1899), Pietarsaaren (1900) sekä Kotkan (1911) sokeritehtaat. 1900-luvun alussa perustettiin muitakin sokeritehtaita, mutta ne olivat pienempiä ja ne lakkautettiin nopeasti.²⁶ Tehtaiden lukumäärän kasvettua kilpailu sokerin tuottamisessa

²⁴ Teräs 2009, 23–25.

²⁵ Urbans 1968, 97–100; Hoffman 1997, 315–316; Yrjänä 2004.

²⁶ G. Strömbergin sikuritehdas, Helsingin Sokeritehdas Oy, Jokioisten siirappitehdas ja Helsingin Siirappitehdas Oy. Suomen Sokeri 1970, 10–11.

kiristyi ja syntyi herkästi ylituotantoa. Sitä välttääkseen sokeritehtaat alkoivat kehittää yhteistyötä, ja vuonna 1901 ne järjestäytyivät Suomen Sokeriyhdistyksen²⁷ alle myyntikartelliin.²⁸ Kartellien perustaminen oli aikakaudelle tavanomainen ratkaisu sekä Suomessa että kansainvälisesti. Mika Kallioinen on katsonut Suomen kaikkien vähänkin merkittävien teollisuusalojen kartellisoituneen 1910-luvun loppuun mennessä.²⁹ Sokerikartellin tärkein päämäärä oli rajoittaa tuotanto vastaamaan maan sokerikysyntään. Keinona oli kullekin tehtaalle määritelty, niiden tuotantokykyyen suhteutettu raakasokerikiintiö. Vuoden 1913 kiintiöistä voidaan nähdä, että tehtaista kolme oli selvästi muita suurempia, yksi keskisuuri ja kaksi pienempää: Töölön tehtaan kiintiö oli 31 %, Auran 23 %, Vaasan 21 %, Kotkan 12 %, Pietarsaaren 7 % ja Hietalahden 6 %. Lisäksi yhdistyksen pyrkimyksenä oli estää hintojen polkeminen vahvistamalla minimihinnat.³⁰

Sokeriyhdistyksen teho ei ollut riittävä, vaan kilpailu säilyi ankarana, ja esiin nousi ehdotuksia sokeritehtaiden entistä tiiviimmästä yhteistyöstä ja jopa yhdistymisestä eli fuusioitumisesta. Pitkät neuvottelut johtivat Suomen Sokeri Oy:n perustamiseen vuonna 1918. Se oli saman alan yritysten yhteenliittymä,³¹ jonka jäseniksi eli osakkeenomistajiksi tulivat kaikki Suomen Sokeriyhdistyksen jäsenet eli kuusi sokeritehdasta. Nämä yhdistivät rahoituksensa, hankintansa, tuotantonsa ja markkinointinsa uuden yhtiön alle. Yhdistyminen tapahtui ensimmäisen maailmansodan keskellä, jolloin raaka-aineen hankinta oli vaikeaa. Uusi yhtiö otti haltuunsa vanhat sokeritehtaat laitteineen, mutta yhtiön perustamisen jälkeen jo vuoden 1918 lopussa lakkautettiin Hietalahden ja Pietarsaaren sokeritehtaat. Yhtiölle jäi toimintaan neljä tehdasta. Näistä tehtaista Töölön sokeritehdas oli selvästi suurin.³²

Neljä Suomen Sokeri Oy:n perustanutta – Töölö, Aura, Kotka ja Vaasa – tehdasta jatkoivat toimintaansa seuraavat neljä vuosikymmentä. Yhtiön alkuaikoja haittasivat ensimmäisen maailmansodan luomat vaikeudet, mutta hiljalleen toiminta vakiintui ja alkoi kasvaa. Tehtaiden tuotanto koostui raakasokerin jalostamisesta kulutukseen soveltuvaksi sokeriksi.

²⁷ Sokeriyhdistyksen nimivalinta liittyy kartellien saamaan kielteiseen maineeseen. Kartellit alkoivatkin usein nimittää itseään ”renkaaksi”, ”yhdistykseksi”, ”yhtymäksi” tai ”konttoriksi”. Kallioinen 2022a, 12.

²⁸ Kallioinen 2022a, 189.

²⁹ Kallioinen 2019, 130–131.

³⁰ Suomen Sokeri 1970, 10, 12–13.

³¹ Kyseessä oli aikanaan Suomen ainoa trusti, eli usean aikaisemmin itsenäisen kilpailevan yrityksen liittyminen yhteen niin, että ne luopuvat itsenäisestä asemastaan. Kallioinen 2002a, 12. Mika Kallioisen mukaan se vei yhteistyön pidemmälle kuin mikään muu ala Suomen teollisuudessa ennen toista maailmansotaa. Kallioinen 2019, 132–133.

³² Suomen Sokeri 1970, 9–12; Kallioinen 2019, 132–133; Kallioinen 2022a, 44. Pitkistä fuusioneuvotteluista ks. Suomen Sokeri 1970, 12–29.

Vain pieni osa sokerista valmistettiin sokerijuurikkaista, ja vielä 1950- ja 60-luvulla kotimaisen juurikassokerin osuus ei ollut merkittävä Suomen Sokeri Oy:n raaka-ainehankinnasta. Itsenäistymiseen asti raakasokeri tuotiin Venäjältä, mutta maailmansotien välisenä aikana se tuotiin suureksi osaksi eri Euroopan maista. Toisen maailmansodan jälkeen raakasokeria tuotiin Kuubasta saakka. Vuodesta 1950 lähtien Neuvostoliitto oli pääasiallinen sokerin tuontimaa, ja sen kanssa solmittuihin viisivuotiskauppasopimuksiin kuului raakasokerikiintiö. Sokerin pääjohtaja Gunnar Hernberg oli näissä neuvotteluissa mukana.³³

Toisen maailmansodan jälkeen tehtaat kaipasivat korjausta ja päivitystä. Suomen Sokeri teki huoltojen lisäksi pidemmän aikavälin suunnitelmat yhtiölle ja jokaiselle tehtaalle. Tehtaista Vaasa ja Kotka olivat uudempia ja sijaitsivat kaupunkien ulkopuolella, mutta Auran ja Töölön tehtaat olivat vanhoja, huonokuntoisia ja sijaitsivat ahtaasti kaupunkien keskustoissa.

Eryityisesti Auran tehdas oli lakkautusuhan alla pääjohtaja Hernbergin kirjoittamasta vuoden 1949 muistiosta asti, mutta sai monta kertaa lisääaikaa. Auran tehtaan ongelmana oli sen huono kunto ja vanhanaikaisuus samalla kun muita tehtaita oli modernisoitu. Lisäksi Auran tehdas sijaitsi hyvin hankalasti ilman kunnan satamaa tai rautatie- ja maantieyhteyttä. Lopulta päätös tehtaan sulkemisesta tehtiin hallintoneuvoston kokouksessa 10. kesäkuuta 1960. Johtokunta sai vapaudet asioiden järjestämiseen. Asiasta tultiin julkisuuteen työntekijöille, kaupungille ja lehdistölle 6. maaliskuuta 1961, ja Auran tehtaan koneet pysäytettiin kesäkuun alussa vuonna 1961.³⁴

Myös Töölön tehdas oli kärsinyt sota-aikana. Sen tuotanto oli jouduttu sulkemaan raaka-aineen puutteen ja sotavaurioiden takia. Tehdasta ryhdyttiin korjaamaan sekä uudistamaan heti sodan jälkeen. Tehdas sai uuden keittoaseman, jossa voitiin valkoisen raakasokerin sijasta käyttää ruskeaa raakasokeria. Tontin ahtaus tuotti ongelmia, ja vanhoja rakennuksia jouduttiin purkamaan uudistusten tieltä. Tuotanto käynnistyi uudestaan vuoden 1947 lopulla, kun toiminta oli ollut katkolla jo neljä vuotta. 1950-luvun puolella tehdasalue sai vielä oman voima-aseman sekä uuden Hugo Harmian ja Woldemar Baeckmanin suunnitteleman punatiilisen Suomen Sokerin pääkonttorirakennuksen vuonna 1952, minkä jälkeen rakentaminen vanhalla tehdasalueella päättyi. Näiden uudistustoimien aikana Sokeri tiedosti Helsingin kasvamisen ja Töölön tehtaan hankalan sijainnin ahtaalla tontilla kaupungin sisällä. Elintason kohoamisen myötä sokerin kulutus kasvoi kovaa vauhtia ja tehtaiden

³³ Hoffman 1997, 315–317.

³⁴ Suomen Sokeri 1970, 137–139; Hoffman 1997, 317.

tuotantokapasiteettia oli kasvatettava ja tekniikkaa parannettava. Töölön tehdasalueen ahtaus tuotti yhtiölle ongelmia, koska tehdas kävi jo täydellä kapasiteetilla, eikä laajentamiselle ollut enää tilaa.³⁵

Sotien jälkeistä aikaa on kuvattu muun muassa ”organisoiduksi markkinataloudeksi”.³⁶ Valtio rajoitti monella tavalla vapaata kilpailua sekä toimi talouselämän sääntelijänä, rahoittajana ja osallistujana. Myös sokeriteollisuus oli vahvasti säänneltyä. Viranomaiset valvoivat sokerin hintoja, kotimaista tuotantoa sekä ulkomaisen raaka-aineen tuontia. Ala oli keskittynyt yhden toimijan alle: Suomen Sokeri Oy oli monopoliasemassa. Suomen Sokeri Oy:lla oli vuosina 1960–1965 kilpailuviranomaisten toteama määräävä markkina-asema, kun sen markkinaosuus eri sokerituotteissa oli 63 ja 87 prosentin välillä. Suomen Sokeri Oy:lla oli tuontisokerin puhdistukseen lähes yksinoikeus, koska heidän lisäksi vain Lännen Tehtaat Oy:lle oli myönnetty viiden prosentin tuontilisenssi. Myös juurikassokerin puhdistusta Suomen Sokeri hallitsi kolmen neljänneksen osuudella.³⁷ Vuonna 1950 tammikuussa Sokeri sai tuontilisenssioikeuden, jonka ansiosta yhtiö pystyi itse hoitamaan sokerihankinnat Suomeen. 1950-luvun alussa Hernberg osallistui juurikassokeritehtaiden järjestelyihin. Niiden seurauksena Suomen Sokerin omistusosuus Suomen juurikassokeritehtaista ja asema sokeriteollisuudessa kasvoi entisestään.³⁸

³⁵ Suomen Sokeri 1970, 129; Hoffman 1997, 317.

³⁶ Kallioinen 2019, 134–135.

³⁷ Kallioinen 2022a, 113, 115–116.

³⁸ Hernberg 1989, 111–115, 139–151; Määttä 2001.

2 Yhtiön johto ja verkostot

Tässä luvussa käsittelen Suomen Sokeri Oy:n päätöksentekijöitä sekä heidän verkostojaan. Luvussa on kolme alalukua. Aluksi käsittelen Suomen Sokeri Oy:n yhtiörakennetta ja johtokunnan jäseniä. Toisessa ja kolmannessa alaluvussa tarkastelen hallintoneuvoston jäseniä. Tarkastelen, millä tavalla vanha, ruotsinkielinen pääoma sekä uusi, suomenkielinen pääoma näkyi Suomen Sokerissa, ja miten ne vaikuttivat verkostoihin ja päätöksentekijöihin. Osoitan, millä tavalla Suomen Sokerin omistus, hallintoneuvosto ja johto ovat muuttuneet ajassa sekä millä tavalla muutosta tapahtui nimenomaan tarkastelemallani vuosikymmenellä.

2.1 Yhtiörakenne ja yrityksen johto

Suomen Sokeri Oy:n korkein päättävä elin oli yhtiökokous, jossa äänioikeutettuja olivat osakkeenomistajat. Kuusi suomalaista sokeritehdasta olivat perustaneet yhtiön, ja tulleet sen osakkaiksi. Alun perin valta perustetussa yhtiössä jakautui perustaneiden sokeritehtaiden koon, tuotantomäärän, sijainnin sekä vastaavien kriteerien mukaan. Suuria osakkeenomistajia ja vallankäyttäjää olivat perinteikkäät aatelis- ja teollisuussuvut, joista osa oli ollut perustamassa sokeritehtaita. Esimerkiksi Töölön Sokeritehdas Oy oli muodostettu vuonna 1859, kun tehtaan omistaja Feodor Kiseleff nuorempi (1823–1874) etsi apua sokeritehtaan uudistamiseen, ja sai yhtiökumppanikseen Johan Fredrik Hackman nuoremman (1801–1879) Viipurista sekä kauppaneuvos Frans Wilhelm von Frenckellin (1821–1878) Tampereelta.³⁹ Seuraavalla vuosikymmenellä kauppahuone Hackman & Co nousi pääosakkaaksi 4/7 osuudella, kun Kiseleffille ja Frenckellille jäi molemmille 1,5/7 osuus.⁴⁰ Kyseiset suvut ja kauppahuoneet olivat 1900-luvun alkupuolella edelleen isoja osakkeenomistajia.

Suomen Sokeri Oy:n osakkaiksi tulivat yhteen liittyneiden sokeritehtaiden omistajat. Uuden yhtiön 50 miljoonan markan osakepotin arvosta Töölön sokeritehtaalle laskettiin 13,7 miljoonaa. Töölön sokeritehtaan suurin omistaja oli edelleen viipurilainen kommandiittiyhtiö Hackman & Co, jolle siis meni suurin yksittäinen osuus Suomen Sokeri Oy:n osakekannasta (noin 1–6/7 koko osakepääomasta). Myös von Frenckellit saivat ison osakepotin, ja se vielä kasvoi, koska Erik von Frenckellin johtama Emissio Oy oli vuonna 1916 ostanut osakeenemmistön Auran ja Hietaniemen sokeritehtaista. 1960-lukuun mennessä oli toteutettu

³⁹ Aluksi mukana olivat myös konsuli Johan Magnus Tollander ja konsuli Johannes Schramm Helsingistä, mutta he luopuivat nopeasti.

⁴⁰ Urbans 1968, 121.

lukuisia osakeanteja sekä -kauppoja, joiden myötä esimerkiksi kaupan keskusliikkeistä oli tullut suuri omistajaryhmä. Yhtiöllä oli paljon myös yksityisiä osakkeenomistajia ja edustavuus olikin monipuolinen. Yhtiöllä oli lähes 9000 osakasta.⁴¹

Taulukko 1. Suomen Sokeri Oy:n hallintorakenne

Toimielin	Toimivalta ja tehtävät
Yhtiökokous	Yhtiön korkein päättävä elin oli yhtiökokous. Yhtiökokouksessa äänioikeutettuja olivat osakkeenomistajat.
Hallintoneuvosto	12-jäseninen hallintoneuvosto. Yhtiökokous valitsi hallintoneuvoston jäsenet.
Johtokunta	Johtokuntaan kuului pääjohtaja, kaupallinen johtaja ja talousjohtaja. Johtoryhmä johti päivittäistä toimintaa sekä esitteli isommat asiat hallintoneuvoston päätettäväksi.

Yhtiökokouksen alapuolella ylin hallintoporras oli 12-jäseninen hallintoneuvosto, jonka jäsenet valitsi yhtiökokous. Hallintoneuvosto valitsi keskuudestaan toimintaansa johtamaan puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan. Hallintoneuvoston jäsenistä neljä oli vuosittain erovuorossa, mutta lähes poikkeuksetta he tulivat uudelleenvalituksi.⁴² Hallintoneuvosto olikin varsin pysyvä toiseen maailmansotaan asti, ja useissa tapauksissa pois jääneen tilalle valittiin seuraaja samasta perheestä suoraan alenevasta polvesta.⁴³ Vuosina 1960–1965 Suomen Sokerin hallintoneuvostoon kuului yhteensä 15 jäsentä, eli vaihdoksia tapahtui vain kolme. Näistä yksi tapahtui kuoleman ja kaksi eropyyntöjen takia.⁴⁴

Hallintoneuvoston alapuolella toimi johtokunta, johon kuului 1960-luvulla kolme henkilöä: pääjohtaja, talousjohtaja ja kaupallinen johtaja. Johtokunnan valitsi hallintoneuvosto. Johtokunnan tehtäviin kuului toiminnan suunnittelu, toteuttaminen, asioiden esittely ja valvonta. Johtokunta suunnitteli, valmisteli ja esitti asioita hallintoneuvoston kokouksiin päätettäväksi sekä pyysi hallintoneuvostolta valtuuksia edetä neuvotteluissa tai muissa isoissa päätöksissä.⁴⁵ Hallintoneuvosto piti kokouksia parin kuukauden välein, mutta johtokunta osallistui päivittäiseen käytännön työhön. Myös johtokunta oli erittäin pysyvä, ja se

⁴¹ Suomen Sokeri 1970, 22–23, 244–245, 254–256.

⁴² Suomen Sokeri 1970, 229–230.

⁴³ Esimerkiksi Edvin Ekströmiä seurasi hänen poikansa Gunnar Ekström ja Henry Hackmania hänen poikansa Herrick Hackman. Saman perheen jäseniä olivat myös pitkäaikaiset hallintoneuvoston jäsenet August Ramsay ja hänen poikansa Henrik Ramsay sekä veljekset Rafael ja Erik von Frenckell.

⁴⁴ Vuorineuvos Sven Erik Rosenlew menehtyi vuonna 1963. Eropyyntönsä esittivät kauppaneuvos Erkki Saari vuonna 1963 ja vuorineuvos Rafael von Frenckell vuonna 1964.

⁴⁵ Suomen Sokeri 1970, 229.

muodostui vuosien 1958–1968 ajan pääjohtaja Gunnar Hernbergistä, talousjohtaja Reima Raidasta sekä kaupallinen johtaja Aulis Kauppisesta.

Pääroolia tehtaan muutossa hoiti Sokerin pääjohtaja, vuorineuvos Gunnar Hernberg (1904–1993). Hän teki pitkän, 44 vuotta kestäneen työuran Sokerin palveluksessa. Hernberg opiskeli Helsingin yliopistossa kaksi vuotta kemiaa, minkä jälkeen hän sai suhteilla – professorinsa Ossian Aschanin sekä kummisetänsä, Suomen Sokeri Oy:n johtaja Anton Alfthan⁴⁶ suosituksesta – kemistin toimen Suomen Sokeri Oy:n Töölön tehtaalta vuonna 1926. Hän tutustui käytännön työtehtäviin suorittaen samalla loppuun filosofian kandidaatin tutkinnon (1928) sekä valmistui diplomi-insinööriksi Teknillisen korkeakoulun kemian osastolta (1932) ja sokeri-insinööriksi Berliinin Institut für die Zuckerindustriestä (1933). 1930-luvulla hänen johdollaan kunnostettiin Töölön tehtaan laboratoriota sekä kehitettiin uusia prosesseja. Sotien jälkeen hänet nimettiin Töölön tehtaan tekniseksi johtajaksi (1946), ja hänen johdollaan tehtiin laajat tehtaan modernisointi- ja korjaustyöt. Tuotanto päästiin aloittamaan uudestaan vuodenvaihteessa 1947–1948. Samalla Hernberg ylennettiin Suomen Sokeri Oy:n toimitusjohtajaksi ja jo seuraavana vuonna yhtiön pääjohtajaksi 1949. Hernberg eläköityi vuonna 1970.⁴⁷

Hernbergillä oli erittäin paljon jäsenyyksiä ja vastuutehtäviä yhdistyksissä ja järjestöissä, jotka liittyivät sokerintuotantoon, elintarviketeollisuuteen ja ylipäätään suomalaiseen elinkeinoelämään. Hän oli mukana esimerkiksi Kemian keskusliitossa (1948–1955), Suomen teollisuusliitossa (1955–1959), Elintarviketeollisuusliitossa (1954–1970), Oy Stockmann Ab:ssa (1956–1973), Suomen Työnantajien Keskusliitossa (1954–1967), Suomen teollisuusvaltuuskunnassa (1954–1970) sekä Elintarvikkeiden tutkimussäätiössä (1961–1970). Korkean profiilin teollisuusjohtajana hän oli hyvin verkostoitunut, ja hänellä oli monipuolisesti suhteita aina valtiojohtoon asti. Presidentti Kekkonen hän koki henkilökohtaiseksi ystäväkseen, ja he viettivätkin aikaa kalastusretkillä ja hirvijahdeilla. Kirkkonummeen Hernbergillä oli henkilökohtainen side, sillä hän oli viettänyt lapsuutensa kesät Kirkkonummen Veklahdessa sijaitsevalla isänsä perustamalla maatilalla – ja samalle tilalle hän asettui viettämään eläkepäiviään.⁴⁸

⁴⁶ Vuorineuvos Anton Alfthan (1856–1933) oli Töölön sokeritehtaan toimitusjohtaja vuodet 1910–1918 ja Suomen Sokeri Oy:n toinen johtaja vuodet 1919–1927. Alfthan oli Hernbergin kummisetä. Alfthanin vaimo, Selma Maria Josefina Tawastjerna, oli Hernbergin täti, eli Hernbergin äidin Naema Frederika Tawastjernan sisko.

⁴⁷ Määttä 2001.

⁴⁸ Hernberg 1989, 236–240; Määttä 2001.

Kauppaneuvos Reima Raita (1918–1999) toimi johtokunnassa vuodet 1958–1978. Hän oli yhtiön apulaisjohtaja. Vuodesta 1960 hänen tittelinsä oli talousjohtaja, jonka tehtäviin kuului valvoa yhtiön rahoitusta ja siihen liittyviä kysymyksiä, kirjanpitoa, kustannuslaskelmia ja budjetointia sekä konttorihallintoa ja tilastointia.⁴⁹ Kauppaneuvos Aulis Kauppinen (1903–1989) toimi Sokerin kaupallisena johtajana 1950–1968. Hänen toimialaansa kuuluivat raakasokerin ostot ja niihin liittyvät neuvottelut yhdessä pääjohtajan kanssa, sekä mainonnan ja markkinoinnin valvonta.⁵⁰ Yhtiön asianajajalla, varatuomari Martti Talvelalla (1925–1992) oli myös keskeinen rooli yhtiön toiminnassa. Hän oli monissa neuvotteluissa mukana joko pääjohtaja Hernbergin kanssa tai yksin, sekä teki Töölön tehtaan tilanteesta ja neuvotteluista Helsingin kanssa lukuisia muistioita ja pöytäkirjoja hallintoneuvostolle.

Myös Gustav von Hertzen (1930–2013) oli mukana muuttoneuvotteluissa, ja erityisesti uuden tehtaan suunnittelussa sekä laskelmien tekemisessä. Pääjohtaja Gunnar Hernbergin siiven alla uransa aloittanut⁵¹ von Hertzen toimi Töölön tehtaan käyttöinsinöörinä (1954–1958) ja teknisenä johtajana (1959–1962). Hän olikin luonteva valinta Porkkalan tehtaan projektipäälliköksi (1963–1965) ja ensimmäiseksi tehtaanjohtajaksi (1965–1968). Onnistuneen tehtaan suunnittelun ja avaamisen myötä hänet valittiin vuonna 1968 yhtiön tekniseksi johtajaksi ja johtokunnan jäseneksi, sekä lopulta yhtiön toimitusjohtajaksi vuosiksi 1980–1988. Pitkän ja tuotteliaan uran tehnyt von Hertzen toimi lukuisien suuryhtiöiden hallituksissa ja joissakin puheenjohtajana. Myöhemmin hän ehti olla aktiivinen kansalaiskeskustelija, luennoitsija ja yksi ajatuspaja Liberan perustajista.⁵²

2.2 Vanha ”ruotsinkielinen” raha

1900-luvun ensimmäisen puoliskon aikana Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvostossa tapahtui iso muutos, joka kuvaa myös Suomen yhteiskunnassa ja talouselämässä laajemmin tapahtuneita muutoksia. Suomen Sokeri Oy:n perustivat suomalaiset sokeritehtaat. Osa tehtaista oli alkujaan 1800-luvun puolelta ja osa 1900-luvun alkuvuosilta. Tehtaita olivat olleet perustamassa tai niihin olivat tulleet varhain osakkaiksi vanhat säätyläistäustaiset suomenruotsalaiset suvut sekä 1800-luvulla vauhdittuneen teollistumisen myötä myös ulkomailta tulleita kauppias- tai teollisuussukuja. Kaava on tuttu Suomen teollisuushistoriasta.

⁴⁹ Möttönen 2011b.

⁵⁰ Möttönen 2011a.

⁵¹ Gustav von Hertzen oli Anton Alfthanin lapsenlapsi. Gustavin äiti, Gunnel Magdalena Alftthan, oli Antonin ja tämän vaimon Selma Maria Josefinan tytär.

⁵² Vihola 2008.

Tuomas Möttönen on väitöskirjassaan *Kasvun tekijät: tutkimus Suomen teollistumisen ajan perustajayrittäjistä 1870–1990* (2017) jäljittänyt Suomen teollistumisen perustajayrittäjiä. Hänen mukaansa Suomen varhaisen teollisuuden perustajat tulivat sääty-yhteiskunnan vanhoista yläkerroksista eli aatelista, upseerikunnasta ja ylemmästä virkamiehistöstä. Aateliston varallisuudesta ja maaomaisuudesta oli hyötyä yrityksiä perustettaessa. Lisäksi heillä oli tarvittavia yhteyksiä laivanvarustaja- ja teollisuussukuihin, sekä osaamista koulutuksen takia. Myös ulkomaalaistaustaisilla liikemiehillä ja yrittäjillä oli tärkeä osansa teollistumisessa ja tehtaiden perustamisessa, ja 1800-luvun lopussa yrittäjäkunnassa oli merkittävä määrä ulkomaalaisia liikemiehiä. Useimmat ulkomailta tulleet olivat ruotsalaisia, venäläisiä tai saksalaisia.⁵³

Vielä 1800-luvun alussa talous oli suljetumpi ja elinkeinot olivat privilegioituja, mikä kasasi varallisuutta. Tämän tausta on vuosisatojen ajan vallalla olleessa merkantilistisessä talousjärjestelmässä ja sääty-yhteiskunnassa, jossa elinkeinoja ei valittu, vaan sellaiseen synnyttiin. Kauppiaaksi, tehtailijaksi tai käsityöläiseksi ei voinut ryhtyä vapaasti, vaan pääsääntöisesti täytyi pysyä oman säädyn mukaisissa elinkeinoissa. Tämä takasi, että tietty elinkeino säilyi tietyn ihmisryhmän ja säädyn hallussa. Suomessa kaupankäynti oli ruotsinkielistä ja kaupunkeihin keskittynyttä. Kauppa oli muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta (talonpoikaispurjehdus, ruukit ja aateliskartanot) kaupunkilaiselinkeino, jota hallitsivat ulkomaankauppaa harjoittavat suuret kauppahuoneet. Kauppahuoneet harjoittivat monipuolista toimintaa, ja 1800-luvun aikana monen painopiste siirtyi teollisuuteen ja laivojen varustamiseen.⁵⁴

Ruotsinkielisyys oli 1800-luvun kauppa- ja teollisuussukuja yhdistävä tekijä. Suvut olivat saattaneet olla Suomessa jo vuosisatoja tai muuttaa 1800-luvun aikana Suomeen, mutta kaupankäynnin ja yläluokan kieleksi valikoitui useimmiten ruotsi. Ulkopuolisten ja etenkin suomenkielisten oli vaikea hankkiutua alalle. Alalle ei ollut muodollista koulutusta, ja ylimpien kerrosten verkostot olivat tiiviit, minkä myötä johtajat palkattiin verkostojen ja yhteyksien perusteella. Etenkin talouseliitti uudistui hyvin hitaasti, koska johtajat rekrytoitiin tutusta piiristä. Suurteollisuudesta oli vielä vuonna 1950 noin 60 prosenttia ruotsinkielisten hallussa, ja ruotsin kielen asema säilyi hallitsevana pitkään. Pieni joukko ruotsinkielisiä

⁵³ Möttönen 2017, 148–149.

⁵⁴ Engman 2018, 238–239.

suurkauppiaita ja heidän verkostonsa hallitsivat paitsi kauppa- ja käsityöyhdistyksiä, myös valtiopäivä- ja kunnallisvaaleja sekä seuraelämää kaupungeissa.⁵⁵

Yrittäjät ottivat aktiivisesti osaa myös paikallis- ja valtakunnantason politiikkaan.

Vaikutusvalta keskittyi usein tiettyjen vahvojen perheiden tai sukujen käsiin.

Yhteiskunnalliseen päätöksentekoon osallistuminen ei ollut vain velvollisuudentuntoa, vaan sillä sai myös käytännön etua yrittäjälle, kun saattoi vaikuttaa omaan tai kilpailijoidensa liiketoimintaan sekä talouselämää säädelleisiin lakeihin ja asetuksiin. Valtiopäivillä yrittäjät pystyivät hankkia uusia sosiaalisia verkostoja sekä liiketoiminnan kannalta hyödyllistä informaatiota. Erityisen tärkeänä vaikuttamiskanavana on pidetty valiokuntatyötä. Virallisten roolien lisäksi vaikutusvaltaisilla henkilöillä oli runsaasti jäsenyyksiä erilaisissa instituutioissa sekä taloudellisissa ja aatteellisissa yhdistyksissä. Vaikutusvaltaisimmat henkilöt toimivatkin niin talouden, politiikan kuin kulttuurinkin kentillä. Vuoden 1906 eduskuntauudistuksen jälkeen eliitin suorat poliittiset vaikutusmahdollisuudet valtakunnan tasolla vähenivät. Muodollisen vallan vähentyessä henkilökohtaisista suhteista sekä erilaisista epämuodollisista vaikutuskanavista, kuten pankkien johtokunnista, kauppiasseuroista ja työnantajaorganisaatioista muodostui entistä tärkeämpiä vaikutuskanavia.⁵⁶

Suomen Sokeri Oy:n omistajien sekä hallintoneuvoston koostumuksesta voi nähdä edellä kuvatun tilanteen. 1950-luvulle tultaessa kielikysymys oli jo jäänyt taakse ja yhteiskunta sekä elinkeinoelämä olivat hiljalleen suomenkielistyneet, mutta teollisuusyrityksissä ja talouseliitissä näkyi ruotsinkielisyys vielä pitkään. Vielä 1950- ja 1960-luvulla Sokerin hallintoneuvostossa valtaosaa tuoleista hallitsivat vanhojen, pitkään toisensa tunteneiden suomenruotsalaisten sukujen edustajat. Aatelistaustaa oli useammalla pitkään hallintoneuvostossa istuneella.⁵⁷ Sukuja yhdistivät kieli- ja elinkeinotausta sekä varakkuus ja tietynlainen elämäntapa. Lisäksi ne olivat pitkältä ajalta tiiviisti verkostoituneet toisiinsa niin sukulais-, ystävyys- kuin työsuhteilla.

Sokerin hallintoneuvoston jäsenistössä erottuu kaksi jäsenten yhteyksiä kuvaavaa punosta, jotka muodostuvat sukulaisuus- ja ystävyys-suhteista syntyvistä sidoksista. Ensimmäinen punos muodostuu saksalaislähtöisistä suomenruotsalaisista von Frenckellien ja Rosenlewiein teollisuussuvuista, jotka yhdistyivät, kun Erik Rosenlew (1877–1952) ja Karin Matilda von

⁵⁵ Paavilainen 2005, 32–48; Möttönen 2017, 150–151; Engman 2018, 238–241.

⁵⁶ Karonen 2004, 108–110; Wolff 2020, 105–113; Keskinen 2022, 131–132, 136–137.

⁵⁷ Esimerkiksi isä August ja poika Henrik Ramsaylla, veljekset Erik ja Rafael von Frenckellillä, isä Henry ja poika Herrick Hackmanilla sekä Sven-Erik Rosenlewilla.

Frenckell (1882–1967) avioituivat vuonna 1902. Avioliitto yhdisti paitsi nämä kaksi sukua, myös J. C. Frenckell & Son Ab ja W. Rosenlew & Co Ab -sukuyhtiöt.⁵⁸ Karin Rosenlewin veljiä olivat Erik ja Rafael von Frenckell, jotka kumpikin toimivat Sokerin hallintoneuvostossa.

Kaupunginjohtaja⁵⁹ Erik von Frenckell (1887–1977) toimi pitkään Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvoston puheenjohtajana. Hänellä oli jo kolmannen alalla toimineen sukupolven edustajana sukuperinteitä sokerialalta. Erik von Frenckell oli ollut perustamassa Suomen Sokeri Oy:tä ja toimi hallintoneuvoston jäsenenä vuodesta 1919 lähtien. Hän nousi hallintoneuvoston puheenjohtajaksi vuonna 1950 ja toimi tehtävässä vuoteen 1966 asti, kunnes hän pyysi eroa puheenjohtajan roolista. Hallintoneuvoston jäsenenä hän jatkoi myös tämän jälkeen. Nuorempana Erik toimi rahoituslalla ja politiikassa, minkä jälkeen hän teki pitkän uran Helsingin kaupungin keskeisissä tehtävissä 1930–1950-luvuilla, toimien esimerkiksi kiinteistötoimen apulaiskaupunginjohtajana 1931–1940 ja rahatoimen apulaiskaupunginjohtajana 1940–1955. Vielä eläkeläisenä hän palasi kaupunginvaltuutetuksi nelivuotiskaudeksi 1956–1960. Häntä kuvataankin yhtenä Helsingin sodanjälkeisen kasvun keskeisistä taustahahmoista. Erik oli myös vuosikymmenien ajan Suomen urheiluelämän ykkösvaikuttaja, ja toimi esimerkiksi Kansainvälisen ja Suomen Olympiakomitean jäsenenä, Kansainvälisen jalkapalloliiton FIFA:n varapuheenjohtajana ja Suomen Palloliiton puheenjohtajana ja Helsingin olympiakisojen järjestelytoimikunnan puheenjohtajana. Erik oli vaikuttamassa Helsingin Olympiastadionin rakentamiseen ja vuoden 1952 Olympiakisojen saamiseen Suomeen. Hänen kotinsa Helsingin Huvilakadulla sekä Saaren Kartano Tammelassa olivat tunnettuja kulttuurikoteja ja seurapiirien kokoontumispaikkoja, joissa pidettiin monia suuria juhlia.⁶⁰

Vuorineuvos, liikemies, hallitusammattilainen ja varatuomari, Erikin isovelji Rafael von Frenckell (1883–1978) oli toisen maailmansodan jälkeen Rosenlew-yhtiön tärkein päättäjä. Hän toimi vuosikymmenet merkittävässä asemassa Suomen liike-elämässä. Rafael von Frenckell oli sukunsa liiketoimien pääasiallinen johtaja, ja toimi pitkään sukuyhtiöiden J. C. Frenckell & Son Ab ja W. Rosenlew & Co. Ab:n sekä Suomen Paperitehtaitten Yhdistyksen johtotehtävissä. 1900-luvun alussa Rafael oli Töölön sokeritehtaan neuvonantaja, ja

⁵⁸ Koivuniemi 2017, 35–39. Yhtiöiden fuusio valmistui lopullisesti 1920-luvun alussa, mutta yhteistyö oli syventynyt koko ajan. Koivuniemi 2011, 158–162.

⁵⁹ Kaupunginjohtaja-arvonimi hänelle myönnettiin vuonna 1954.

⁶⁰ Kolbe 1997; Koivuniemi 2017, 194–195, 533–537.

myöhemmin perustamassa Suomen Sokeri Oy:tä, jonka hallintoneuvostossa hän vaikutti vuodet 1927–1964. Lisäksi hänellä oli lukuisia luottamustehtäviä eri yhtiöissä, elinkeinoelämän järjestöissä, säätiöissä ja yhdistyksissä. Rafael ja Erik von Frenckellin isänisä, Frans Wilhelm von Frenckell (1821–1878) oli ostanut osakkuuden Töölön Sokeritehtaasta, kun se vuonna 1859 muutettiin osakeyhtiöksi. 1900-luvun alussa he ostivat osuuden myös Auran sokeritehtaasta.⁶¹

Rafaelin aisaparina W. Rosenlew & Co. Ab:ssa toimi Erik ja Karin Rosenlewin poika, vuorineuvos Sven-Erik Rosenlew (1902–1963), joka kasvoi kokeneen Rafael von Frenckellin tukemana kohti omaa vuoroaan johtoasemassa. Virallisesti hänet valittiin yhtiön toimitusjohtajaksi vuonna 1950, mutta käytännössä hän oli hoitanut tehtävää jo vuosia tätä ennen. Myös Sven-Erik Rosenlew toimi Sokerin hallintoneuvostossa. Suomen Sokerin osakkeita Sven-Erik Rosenlewillä oli sekä sukuyhtiönsä puolesta että hänen vaimonsa isän perintönä. Sven-Erikin sekä hänen enojensa Rafaelin ja Erikin yhteydenpito oli koko elämän läpi tiivistä; he vierailivat toistensa luona ja olivat toistensa luotettuja. Näitä kolme miestä yhdisti sukulaissuhteen lisäksi Rafael von Frenckellin pitkäaikainen työsuhte ja toiminta Rosenlewien perheyhtiössä: Rafael oli yhtiön johtaja, toimi hallituksessa vuosina 1916–1971 sekä pitkäaikaisena hallituksen puheenjohtajana vuosina 1933–1967. Rafael von Frenckell myös suostutteli Sven-Erik Rosenlewiä Rosenlew-yhtiön palvelukseen sekä tuki häntä yhtiön johtajaksi. Tässä tehtävässä Sven-Erik toimi vuodesta 1941 kuolemaansa asti 1963.⁶²

Toinen keskeinen punos, josta tuli paljon sokeritehtaiden osakkeenomistajia ja Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvoston jäseniä, muodostui viipurilaisesta Hackmanien kauppiassuvusta sekä heidän Hackman & Co:n kauppahuoneen ympärille kasvaneesta ystävistä ja sukulaisista muodostuneesta verkostostaan.

Kauppahuoneen oli perustanut saksalaistaustainen Johan Friedrich Hackman vanhempi (1755–1807). Kauppahuone investoi sokeriteollisuuteen, kun se osti Töölön sokeritehtaan osakkeita vuonna 1859 samaan aikaan von Frenckellien kanssa. Jo 1860-luvulla kauppahuone omisti yli puolet Töölön Sokeritehtaan osakkeista. Johan Friedrichin työtä kauppahuoneen johdossa jatkoivat hänen poikansa Johan Friedrich Hackman nuorempi (1801–1879) sekä pojanpoikansa Wilhelm Hackman (1852–1925). Wilhelmin sisko Aline Hackman (1838–1918) meni naimisiin värmlantilaisen insinöörikapteeni Carl August Ekströmin (1823–1900)

⁶¹ Urbans 1968, 121–122, Mansner 2008; Koivuniemi 2011, 386, 401–403.

⁶² Yrjänä 2008, Koivuniemi 2011, 383–386; Koivuniemi 2017, 56–58, 179, 194, 397.

kanssa vuonna 1858. Kolme vuotta myöhemmin vuonna 1861 Carl August Ekström pääsi Hackman & Co:n prokuristiksi ja sai johtaakseen yhtiölle tärkeät sahat. Vuodesta 1872 alkaen Ekströmeistä⁶³ tuli Hackmanien ohella kauppayhtiön omistajia ja johtajia, kun Carl August Ekström nostettiin kauppahuoneen vastuunalaiseksi yhtiömieheksi.⁶⁴

Sekä Wilhelm Hackmanin että Carl August Ekströmin sukujen kahdesta seuraavasta sukupolvesta oli jäseniä Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvostossa: Wilhelmin poika Henry Hackman (1876–1950) vuosina 1942–1950 ja pojanpoika Herrick Hackman (1902–1984) vuodesta 1951 eteenpäin, sekä Carl Augustin poika Edvin Ekström (1866–1926) vuosina 1919–1926 ja pojanpoika Gunnar Ekström (1897–1972) vuosina 1926–1963. Herrick Hackman ja Gunnar Ekström olivat vuonna 1969 Oy Hackman Ab osakeyhtiöksi muuttuneen kauppayhtiön viimeiset vastuunalaiset yhtiömiehet.⁶⁵

Teollisuusneuvos Herrick Hackmanilla (1902–1984) oli von Frenckelleiden tapaan erittäin pitkä sukutausta sokerialalta. Hänen isoisoisänsä Johan Friedrich Hackman nuorempi oli ollut perustamassa Töölön sokeritehdasta, ja hänen isoisänsä Wilhelm Hackman oli aikanaan sen suurin osakkeenomistaja. Wilhelm Hackman toimi Sokeriyhdistyksen puheenjohtajana koko yhdistyksen toiminnan ajan 1901–1918. Hän kuitenkin kieltäytyi perustetun Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvoston jäsenyydestä, koska hän vastusti osakeyhtiön muodostamista. Herrickin isä Henry Hackman (1876–1950) toimi hallintoneuvoston puheenjohtajana vuodet 1944–1950. Herrick ehti työskennellä pari vuotta teknillisenä johtajana Lohjan Kalkkitehdas Oy:n tytäryhtiö Oy Saseka Ab:n Kallvikin (nykyisen Vuosaaren alueella) tehtaalla ennen kuin hän siirtyi vuonna 1942 Hackman & Co kauppayhtiön palvelukseen. Isänsä kuoleman jälkeen vuonna 1950 hän nousi yhtiön toimitusjohtajaksi.⁶⁶

Sokerin hallintoneuvostossa istui vuodesta 1951 lähtien myös vuorineuvos Sven Fazer (1897–1985), joka oli naimisissa Herrick Hackmanin siskon Teresita Hackmanin kanssa. Sven oli isänsä perustaman makeistehdas Oy Fazer Ab:n pitkäaikainen johtaja. Svenin setä Max Fazer oli perustanut sokeritehtaan Helsingin Hietalahteen vuonna 1899.⁶⁷

⁶³ Aluksi Carl August Ekström, ja myöhemmin hänen poikansa Edvin Ekström ja pojanpoikansa Gunnar Ekström.

⁶⁴ Urbans 1968, 121–122; Enbom & Sandelin 1991, 91–94, 321–328; Wolff 2020, 52.

⁶⁵ Enbom & Sandelin 1991, 327–328; Hellsten 2012.

⁶⁶ Suomen Sokeri 1970, 12–29, 233; Hellsten 2012.

⁶⁷ Urbans 1968, 140; Hoffman 2008.

Edellä esitellyt kaksi hallintoneuvoston jäsenistöstä muodostuvaa merkittävää punosta yhdistyvät keskenään ystävyysuhteilla: Sven-Erik Rosenlew, Henry ja Herrick Hackman sekä Sven Fazer olivat keskenään läheisiä ystäviä. He viettivät aikaa sekä keskenään että perheidensä kesken. He kyläilivät toistensa luona ja kävivät yhdessä lomilla sekä metsästysretkillä. Erityisesti Sven-Erik Rosenlew ja Sven Fazer olivat läheisiä ystävyksiä keskenään.⁶⁸

Sven-Erik Rosenlewin elämää tutkineen Jussi Koivuniemen mukaan suomenruotsalaiset liikemies- ja teollisuuspiirit olivat tiivis joukko, joita yhdisti kieli, suomenruotsalainen kulttuuri, yläluokan vanhat perinteet ja tavat sekä korkea sosioekonominen asema ja elintaso. Samanlainen taloudellinen asema loi heille yhteisiä intressejä, minkä lisäksi suvut olivat usein liittyneet toisiinsa avioliitoilla.⁶⁹ Avioliittojen avulla sukuyritykset pystyivät laajentamaan sosiaalisia verkostojaan ja vahvistamaan suvun asemaa yrityksen johdossa sekä keräämään yrityksiin uutta pääomaa. Talouseliittiä yhdisti säädynmukainen ja ylellinen elämä. Se sisälsi niin seurapiiritapahtumia kuin vertaisten kanssa toimimista aatteellisissa ja taloudellisissa yhdistyksissä. Laaja verkostoituminen ja luottamustehtävät olivat eduksi liiketoimissa ja tuottivat yhteiskunnallista vaikutusvaltaa, joka ulottui paljon omaa yritystoimintaa laajemmalle. Yhteiskunnallisen aktiivisuuden ja liike-elämän ansioiden myötä monia talouseliittiin kuuluvia palkittiin korkeilla arvonimillä.⁷⁰

Suomen Sokerin hallintoneuvoston jäseniin liittyvät punokset ovat hyvä esimerkki Koivuniemen ja Teräksen kuvaamasta kulttuurista ja sukujen verkostoista Suomen talouselämän huipulta. Edellä kuvaillut jäsenet muodostivat puolet (6/12) hallintoneuvostosta. Näihin punoksiin pystyy yhdistämään Suomen Sokerin 1950- ja 1960-luvun hallintoneuvostosta johtaja Bertel Björkmania (1896–1968) lukuun ottamatta kaikki ei-keskusliike- tai pankkitaustaiset jäsenet. Björkman oli aloittanut Kymin Osakeyhtiön työntekijänä vuonna 1917, ja hän kuului yhtiön hallitukseen vuodesta 1942 kuolemaansa asti. Hän kävi ruotsalaisen kauppaopiston Helsingissä. Myöhemmin hän täydensi opintojaan London School of Economicsissa ja työskenteli Kymin edustusliikkeessä H. Reewe Angel & Co:ssa Lontoossa. Vuonna 1924 hän matkusti Yhdysvaltoihin, jossa hän työskenteli paperitehtaissa ja teki opintomatkoja. Palattuaan Suomeen vuonna 1926 hän perusti oman

⁶⁸ Koivuniemi 2017, 197–198, 546, 554–555.

⁶⁹ Koivuniemi 2017, 190–191, 200–201.

⁷⁰ Teräs 2022, 170–174.

agentuuriliikkeen T:mi B. Björkmanin.⁷¹ Suomen Sokerin hallintoneuvostossa Björkman toimi vuodet 1945–1966.

2.3 Uusi ”suomenkielinen” raha

Vielä 1900-luvun alussa elinkeinoelämä, talouselämä, kauppa ja suurteollisuus olivat pääosin ruotsinkielisten käsissä. Vuosisatojen ajan elinkeinoja oli säännöstelty tiukasti, mutta vuosien 1859, 1868 ja 1879 elinkeinosäädöksillä niitä oli vapautettu vapaammin harjoitettavaksi. Muutosten jälkeen kauppojen lukumäärä kasvoi nopeasti, mutta ongelmaksi tulivat yrittäjien vaihtuvuus ja kauppojen kannattamattomuus. Puuttui pääomia ja osaamista.⁷² Talouden ja elinkeinoelämän vapautumisesta huolimatta ulkopuolisten ja etenkin suomenkielisten oli vaikea hankkiutua kaupan alalle, minkä suomenkieliset tulkitsivat sorroksi ja syrjinnäksi. Tämän seurauksena 1880- ja 1890-lukujen vaihteessa suomalaiskansallisen liikkeen nuori polvi perusti afäärifennomanian. Sen avulla suomalaismieliset pyrkivät avaamaan kielitaisteluun uuden rintaman, toimintamallin ja taktiikan sekä horjuttamaan maan ruotsinkielistä rahavaltaa. Samalla aiempaan kulttuurifennomaniaan tehtiin pesäeroa. Suomenmieliset sekä perustivat omia suomalaiskansallisia yrityksiä että rakensivat suomalaiskansallista elinkeinoelämää. Erityisen tärkeitä olivat fennomaanisen liikkeen perustamat Kansallis-Osake-Pankki (KOP, 1889), Henkivakuutusyhtiö Suomi (1890) ja Palovakuutusyhtiö Pohjola (1891). Fennomaanijohtajien ajatus oli, että vaikka käytössä ei ollut paksuja lompakoita, oli useita ohuita.⁷³

Elinkeinovapaus ei tuottanut sitä tulosta, mitä fennomaanit olivat toivoneet. Maalaiskaupat olivat heikkotasoisia eivätkä parantaneet maaseudun oloja. Elinkeinoelämä myös pysyi ruotsinkielisenä. Tehtaat ja tukkukaupat julkaisivat luettelonsa vain ruotsiksi, vaikka suomenkieliset lehdet vaativat suomenkielisiä tukku- ja tuontiliikkeitä. Vallalla oli myös kapitalismin vastaista henkeä, ja esimerkiksi Kansantaloudellinen yhdistys puhui sääntelyn ja osuustoiminnan puolesta. Fennomaanit ja suomenkielinen lehdistö ryhtyivät tukemaan osuustoimintaa, jota ne pitivät kansanomaisena aseena ruotsalaista yksityiskapitalismia vastaan. ”Ruotsalaisyritykset” fennomaanit pyrkivät propagandassaan näyttämään ”epäkansallisina”.⁷⁴

⁷¹ HS 12.1.1968

⁷² Hoffman 2023, 42.

⁷³ Paavilainen 2005, 55–65; Engman 2018, 240–242.

⁷⁴ Engman 2018, 242–245.

Osuustoiminnalliset liikkeet syntyivät 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Osuustoimintalaki tuli voimaan vuonna 1901, ja sen jälkeen eri aloille perustettiin osuustoiminnallisia yrityksiä. Vuonna 1904 osuuskaupat perustivat yhteisen tavaranhankintaorganisaation, Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan (SOK). Kasvu oli nopeaa, ja vuoteen 1908 mennessä osuustoiminnallisia kauppaliikkeitä oli jo lähes 500. Osuuskauppaliikkeeseen jäi kuitenkin erimielisyyttä siitä, mihin suuntaan liikettä tulisi kehittää: miten poliittiseen työväen- ja ammattiyhdistysliikkeeseen tulisi suhtautua ja miten keskusliikkeessä käytettäisiin valtaa. Pääosa maaseudun osuuskaupoista kannatti poliittista puolueettomuutta, kun taas työväenosuusliikkeissä kannatettiin työväenliikkeen eri lohkojen yhteistoimintaa. Kiistaan syntyi ratkaisu, kun vuonna 1916 nuoren lakimiehen Väinö Tannerin johdolla sosialidemokraatit saivat helsinkiläisen osuusliike Elannon hallintaansa. Seurauksena SOK jakautui kahteen kilpailevaan ryhmittymään. SOK:sta erosi työväensuuntautuneita osuusliikkeitä, ja jo seuraavana vuonna ne perustivat Suomen Osuustukkukaupan (OTK). OTK:hon liittyi heti 94 osuuskauppaa. Kahden kilpailevan osuustoimintaketjun myötä pahin kilpailija ei enää ollut paikkakunnalla toimiva yksityiskauppias, vaan usein samalla paikkakunnalla toiminut kilpaileva osuuskauppa.⁷⁵

Yksityisen sektorin vähittäiskauppioiden yhteistoiminta alkoi samoihin aikoihin kuin osuustoiminnallinen liiketoiminta. Yhteistyön tavoitteena oli saada yhteisostoin teollisuudelta suurempia alennuksia. Aluksi liikkeet järjestäytyivät osuuskunniksi 1906 ja 1907, mutta jo muutaman vuoden kuluttua osakeyhtiöiksi. Alueelliset tukkuliikkeet olivat vähittäiskauppioiden omistamia, ja vuoteen 1920 mennessä niille oli kertynyt noin 3400 osakkaan omistajakunta. Neljän suurimman maakunnallisen tukkuliikkeen yhdistyminen oli vireillä useaan kertaan maailmansotien välisenä aikana, mutta hankkeet kaatuivat. Lopulta vuonna 1929 syntyi yhteinen järjestö, Vähittäiskauppioiden Tukkuiliikkeiden Yhdistys, ja yhteinen kaupallinen organisaatio, Kauppiaitten Keskuskunta, jolla oli myös teollista toimintaa. Talvisodan jälkeen yhdentyminen otti viimeisen askeleen, kun osuuskuntamuotoinen Kauppiaitten Keskuskunta muutettiin Kesko Oy nimiseksi osakeyhtiöksi, joka aloitti toimintansa vuonna 1941. Samalla se nousi osuustoiminnallisten keskusliikkeiden kanssa samaan kokoluokkaan.⁷⁶

⁷⁵ Engman 2018, 247; Hoffman 2023, 43–45.

⁷⁶ Hoffman 2023, 58–59.

Myös tukkukauppioiden yhteistoiminta virisi 1900-luvun alkuvuosina. Yhteistyön tarpeen taustalla olivat samat asiat kuin vähittäiskauppioiden tukkuliikkeiden ja myös osin osuuskauppojen keskusliikkeen perustamisessa: tarve yhtenäistää kotimaisen teollisuuden kanssa sovittavia maksuehtoja. Käytännössä haluttiin samat alennustaulukot kaikille tukkuliikkeille. Tukku-kaupat olivat heterogeenisempi ryhmä kuin muut. Yhteistyön ensimmäinen vaihe oli Suomen Tukku-kauppajyhdistyksen perustaminen vuonna 1910, jota seurasi Suomen Tukku-kauppioiden Liiton perustaminen (1920). Liiton taustalla oli valtiovallan tarve saada alalle asiantuntijaorganisaatio. Maailmansotien välisenä aikana yhteistoimintaa pyrittiin tiivistämään, ja tavoitteena oli perustaa yhteisosto-organisaatio. Tavoitteena oli väljä organisaatio, ja vuonna 1922 perustettiinkin Tukku-Konttori -yhdistys. Kaksi vuotta myöhemmin se muutettiin osuuskuntamuotoiseksi Tukku-kunta r.l.:ksi. Kolmannessa vaiheessa vuonna 1942 perustettiin yksityisten tukkuliikkeiden keskusliike, Tukku-kauppojen Oy (Tuko). Tuko hoiti tavarajakelua yksityisille tukkukauppiaille, joiden alle syntyi T-kauppiaryhmä.⁷⁷

Edellä kuvatun kehityksen lopputuloksena Suomeen syntyi neljän keskusliikkeen järjestelmä, joka vallitsi aina 1990-luvun lamavuosiin asti. Keskusliikkeistyminen oli alkanut jo 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ja saanut lopullisen muotonsa toisen maailmansodan jälkeen. Neljästä keskusliikkeestä kaksi (SOK ja OTK) olivat osuustoiminnallisia ja kaksi yksityiskaupparyhmittymää (vähittäiskauppajohdeinen Kesko ja tukku-kauppajohdeinen Tuko).⁷⁸ Marko Paavilainen on väitöskirjassaan *Kun pääomilla oli kieli ja mieli. Suomalaiskansallinen kielinationalismi ja uusi kauppiaskunta maakaupan vapauttamisesta 1920-luvun alkuun* (2005) tutkinut 1800-luvun fennomaanista talouselämää ja liike-elämän kielitaistelua. Paavilaisen mukaan kaupparyhmiin synnyn voi nähdä juontavan kaupan kielitaistelusta ja saaneensa voimaa suomalaiskansallisesta liikkeestä. Perinteisesti synnyn taustalle on pidetty yksityisen ja osuustoiminnallisen kaupan välistä kilpailua, mutta Paavilaisen mukaan sekä osakeyhtiö- että osuuskuntamuotoiset kaupat kuuluivat alun perin suomalaiskansalliseen kauppaleiriin, joka pyrki vähentämään ruotsalaisen pääoman valtaa. Kesko Oy:n juuret ovat suomenkielisten maakauppiaitten perustamisessa tukkuliikkeissä, joita markkinoitiin suomalaiskansallisina tukku-kauppoina. Samoin yksityiset tukku-kauppiat, jotka perustivat Tukku-kauppajyhdistyksen ja Tukku-kauppioiden liiton, katsottiin ”suomalaisuuden esitaistelijoiksi”. Alun perin myös kansanomaisemmat osuustoiminnat (SOK ja OTK)

⁷⁷ Hoffman 2023, 41–42, 64–65, 68.

⁷⁸ Hoffman 2023, 41–44.

laskettiin suomalaisiksi liiketoiminnaksi, ja ne siirsivätkin kauppaa suomalaisiin käsiin ja kartuttivat suomenkielisen väestön varallisuutta.⁷⁹

Suomalaiskansallisista juurista ja kaupan kielitaistelusta syntynyt järjestelmä kasvoi vuosikymmenten mittaan nelihaaraiseksi kauppajärjestelmäksi, mutta kaupan kielitaistelun ajanjakso jäi lopulta lyhyeksi. Kiihkein vaihe oli kymmenkunta vuotta 1890-luvun alusta eteenpäin. Ensimmäisen maailmansodan kynnyksellä kaupan suomalaisuusrintama oli käytännössä hajonnut, koska tukku- ja vähittäiskauppioiden intressit olivat vaikeasti sovittavissa. Rintamalinjat eivät enää kulkeneet kielirajaa pitkin, vaan oli syntynyt uusia jakolinjoja. Yksityiskauppojen ja osuustoiminnallisten kauppojen välillä oli periaatteellinen 1800-luvun lopulta juontuva kysymys siitä, onko ostopaikan valinta aina myös poliittinen kysymys ja kannanotto. Yksityinen kauppa korosti yrittämisen vapautta ja individualismia, kun taas osuuskauppaliike yhdessä yrittämistä ja yhteisöllisyyttä. Lisäksi OTK erottui punapääoman kauppana. Kauppa oli siirtynyt suomalaiskansallisiin käsiin ja samalla kielikysymys oli menettänyt merkityksensä.⁸⁰

Vanhan ”ruotsinkielisen” rahan jälkeen Suomeen alkoi kertyä ”suomenkielistä” rahaa, mikä näkyi myös Suomen Sokerin omistajakunnassa ja hallintoneuvoston kokoonpanossa. Toiseen maailmansotaan asti hallintoneuvosto säilyi vanhojen sukujen hallussa, mutta sodan aikana se koki muutoksia sodan mullistusten ja eläköitymisten takia. Seurauksena kaikki neljä suurta keskusliikettä saivat edustajansa Suomen Sokerin hallintoneuvostoon vuosien 1942–1944 välillä.⁸¹ Osakeantien myötä Sokerin omistajuus leveni. Omistajia oli paljon, koska myös yksittäiset piensijoittajat ostivat osakkeita, mutta erityisesti kaupan neljä keskusliikettä nousivat suuriksi omistajiksi. Vuonna 1955 Sokerin suurimman omistajaryhmän muodostivat kyseiset keskusliikkeet, kun ne yhdessä omistivat 14,48 prosenttia osakepääomasta. Ne esiintyivät yhtiössä yhtenäisenä ja samanlaisia etuja valvovana ryhmänä, jolloin ne pystyivät vaikuttamaan äänimääräänsä voimakkaammin.⁸² Keskusliikkeillä ja Sokerilla oli luonteva yhteys, koska keskusliikkeet toimivat sokerin välittäjinä kuluttajille. Hallintoneuvostoon kuului 12 jäsentä, ja keskusliikkeiden hallussa oli niistä neljä. Vaikka tämä vastasi vain

⁷⁹ Paavilainen 2005, 193, 233–234.

⁸⁰ Paavilainen 2005, 192–193, 234.

⁸¹ Ensimmäisinä vuonna 1942 hallintoneuvostoon valittiin SOK:n toimitusjohtaja Väinö Niiniluoto (1883–1956) ja Tukon pääjohtaja, vuorineuvos Yrjö O. Riisla (vuoteen 1935 asti Fagerström, 1889–1957). Vuonna 1944 hallintoneuvostoon nousivat OTK:n toimitusjohtaja, vuorineuvos Julius Alanen (1882–1952) sekä Keskon toimitusjohtaja, kauppaneuvos Kalle Heikki Lehtinen (1879–1953).

⁸² Suomen Sokeri Oy, muistio 1.10.1955, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1388, Elka; Suomen Sokeri 1970, 254–256.

kolmannesta koko hallintoneuvostosta, oli ryhmä kokoaan suurempi, koska keskusliikkeiden tarpeet olivat yhtenevät ja ne kykenivät yhteistyöhön. Vuodesta 1944 lähtien hallintoneuvoston varapuheenjohtajuus oli keskusliikkeen edustajalla.

Käsittelyvuosinani hallintoneuvoston varapuheenjohtajan tehtävää hoiti SOK:n ensimmäinen pääjohtaja, vuorineuvos Paavo A. Viding (1899–1965). Hänet valittiin hallintoneuvoston jäseneksi vuonna 1951 ja hän toimi hallintoneuvoston varapuheenjohtajan vuodesta 1957 kuolemaansa asti. Maalaisliittolainen Viding toimi Mauno Pekkalan hallituksessa toisena maatalousministerinä ja toisena sisäasianministerinä vuosina 1946–1948.⁸³ Vidingin jälkeen hallintoneuvoston varapuheenjohtajana toimi vuorineuvos Ilmo Nurmela (1903–1974). Nurmela oli Keskon pääjohtaja ja nousut Sokerin hallintoneuvostoon Keskon edustajana Eemeli Johannes Railon (1891–1961) jälkeen. Nurmela toimi hallintoneuvostossa vuodet 1957–1968. Nurmela oli valtiovarainministeri Reino Kuuskosken virkamieshallituksessa vuonna 1958.⁸⁴ OTK:n pääjohtaja, vuorineuvos Uuno Takki (1901–1968) nousi hallintoneuvostoon Julius Alasen kuoleman jälkeen. Takki toimi Sokerin hallintoneuvostossa vuodesta 1953 lähtien. Vuosien 1942–1950 välissä hän toimi kahdeksan eri hallituksen ministerinä (kauppa- ja teollisuusministerinä, opetusministerinä, kansanhuoltoministerinä ja ulkoasianministerinä) sekä SDP:n kansanedustajana vuodet 1945–1952 ja 1966–1968.⁸⁵ Tukon puolelta hallintoneuvostossa oli kaupallinen johtaja, kauppaneuvos Erkki Saari (1897–1965). Saari teki pitkän elämäntyönsä Tukossa ja sen edeltäjissä.⁸⁶

Kolmas sektori, jonka Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvostosta voi tunnistaa vanhan suomenruotsalaisten sukujen sekä kaupan keskusliikkeiden lisäksi, on Suomen Pankki. 1950-luvulta lähtien Sokerin hallintoneuvostossa on toiminut Suomen Pankin johtokunnan jäsen. Ensimmäisenä hallintoneuvostoon nousi Kaaperi Kivialho (1884–1957), joka toimi hallintoneuvostossa vuodet 1952–1957, aina kuolemaansa asti. Kivialhon jälkeen hallintoneuvostoon nousi Suomen Pankin pääjohtaja, professori Klaus Waris (1914–1994) vuosiksi 1958–1960. Waris vaikutti vuosikymmeniä keskeisesti Suomen kansantalouteen ja oli mukana seitsemässä devalvaatiossa sekä monipuolistamassa Suomen elinkeinorakennetta.⁸⁷ Wariksen jälkeen hallintoneuvostoon nousi Suomen Pankin johtokunnan jäsen ja pääjohtaja vuosina 1968–1970, filosofian tohtori ja kansantaloustieteen

⁸³ Määttä 2007.

⁸⁴ Hoffman 2000.

⁸⁵ Kallenautio 2001.

⁸⁶ Möttönen 2011c.

⁸⁷ Vesikansa 2000b.

professori Reino Rossi (1919–1985). Rossi oli taustaltaan tutkija eikä hänellä ollut yrityskokemusta. Rossi nousi ensin Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvoston puheenjohtajaksi vuosiksi 1966–1970 ja sen jälkeen Suomen Sokeri Oy:n pääjohtajaksi vuosiksi 1970–1980.⁸⁸ Hallintoneuvostossa oli siis vuosina 1952–1970 pysyvästi edustaja Suomen Pankin johtokunnasta. Myös monilla muilla hallintoneuvoston jäsenillä oli pankkitaustaa tai johtokunnan jäsenyyksiä.⁸⁹

Taulukkoon 2 on koottu Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvoston jäsenet vuodelta 1960. Sokerin hallintoneuvosto oli ollut vakaa, ja jäsenillä oli runsaasti kokemusta toiminnasta. 1960-luvun aikana hallintoneuvosto koki kuitenkin valtavan muutoksen, ja paljon kokemusta jäi pois. Liitteeseen 1 olen koonnut hallintoneuvoston jäsenet ja heidän taustansa vuosilta 1960–1970. Kymmenen vuoden kuluttua samoja jäseniä olivat vain Erik von Frenckell, Sven Fazer ja Herrick Hackman. Kaupan keskusliikkeet olivat nostaneet edustavuutensa neljästä jäsenestä kahdeksaan. Lisäksi pääjohtaja Hernberg jäi eläkkeelle. Hernbergin tilalle uudeksi yhtiön pääjohtajaksi nousi monien yllätykseksi tutkijataustainen Reino Rossi.

Taulukko 2. Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvoston jäsenet vuonna 1960

Jäsen	Aloittanut	Tausta
Erik von Frenckell	1919	Kolmatta polvea sokeriteollisuudessa. Hänen sukunsa oli perustamassa Töölön sokeritehdas Oy:tä ja Erik oli perustamassa Suomen Sokeri Oy:tä. Rafaelin pikkuveli. Vanhaa suomenruotsalaista sokerisukua.
Gunnar Ekström	1926	Toista polvea hallintoneuvostossa. Hackman kommandiittiyhtiön vastuunalainen yhtiömies.
Rafael von Frenckell	1937	Kolmatta polvea sokeriteollisuudessa. Toimi jo 1900-luvun alussa Töölön sokeritehtaan neuvostossa ja neuvonantajana. Erikin isovelji.
Sven-Erik Rosenlew	1941	Rosenlewin johtaja ja omistaja. Omisti äitinsä kautta Suomen Sokeri Oy:n osakkeita. Erik ja Rafael von Frenckelleiden siskonpoika.
Bertel Björkman	1945	Kymin Osakeyhtiön pitkäaikainen työntekijä ja hallituksen jäsen sekä omisti oman agentuuriliikkeen. Kävi ruotsalaisen kauppaopiston Helsingissä ja täydensi koulutustaan ulkomailla.
Sven Fazer	1951	Sven Fazerin eno, M. E. Fazer, oli perustanut Hietalahden Sokeritehtaan. Vanhaa suomenruotsalaista sokerisukua.
Herrick Hackman	1951	Kolmatta sukupolvea mukana sokeriteollisuudessa ja toista polvea hallintoneuvostossa. Hänen isoisänsä oli Suomen

⁸⁸ Vesikansa 2000a.

⁸⁹ Erik von Frenckell toimi Suomen Pankin johtokunnassa 1922–1923 ja pankkivaltuusmiesten puheenjohtajana 1930–1939, Rafael von Frenckell toimi Helsingin Osakepankin hallintoneuvoston varapuheenjohtajana 1932–1966, Herrick Hackman toimi Helsingin osakepankin hallintoneuvostossa vuodesta 1966 eteenpäin, Sven Fazer toimi Pohjoismaiden Yhdyspankin hallintoneuvostossa vuodesta 1952 eteenpäin ja Ilmo Nurmela toimi Kansallis-Osake-Pankin hallintoneuvostossa vuodesta 1956 eteenpäin.

Jäsen	Aloittanut	Tausta
		sokeriyhdistyksen puheenjohtaja koko yhdistyksen olemassaolon ajan. Oli mukana perustamassa Töölön sokeritehdas Oy:tä ja suku omisti 1800-luvulla puolet sen osakkeista. Vanhaa suomenruotsalaista sokerisukua.
Paavo A. Viding	1951	SOK:n pääjohtaja 1949–1965.
Uuno Takki	1953	OTK:n pääjohtaja 1952–1966.
Erkki Saari	1955	Tukon kaupallinen johtaja ja varapääjohtaja 1942–1963.
Ilmo Nurmela	1957	Keskon pääjohtaja 1957–1968.
Klaus Waris	1958	Suomen Pankin pääjohtaja 1957–1967.

3 Pakotettu lähtö Töölöstä

Tässä luvussa tarkastelen Suomen Sokeri Oy:n lähtöä Töölöstä. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen, kuinka neuvottelut yhtiön ja Helsingin kaupungin kanssa käynnistyivät vuonna 1960, sekä miten teollisuus katosi Helsingin kantakaupungista. Toisessa alaluvussa tarkastelen Suomen Sokerin nopeaa päätöksentekoa uuden tehtaan sijainnista. Kolmannessa alaluvussa tarkastelen Kantvikin valintaa ja nopeaa ostamista.

3.1 Helsinki kehottaa muuttamaan

Neuvottelut Töölön tehtaan muuttamisesta käynnistyivät 12. toukokuuta 1960, kun Suomen Sokeri isännöi pääkonttorissaan neuvotteluja, joiden aiheena oli Töölön tehdasalue ja sinne tuleva pistoraide. Helsingin kaupunkia edustivat kaupungin asemakaava-arkkitehti Väinö Tuukkanen ja tonttiosaston päällikkö, diplomi-insinööri Kalevi Korhonen. Sokeria edustivat talousjohtaja Reima Raita, diplomi-insinööri H. Hongisto ja Töölön tehtaan tekninen johtaja Gustav von Hertzen sekä varatuomari Martti Talvela. Sokeri toivoi aluelaajennuksia ja jatkosopimusta pistoraiteelle, mutta arkkitehti Tuukkanen totesi ykskantaan, ettei aluelaajennukseen ole mahdollisuuksia, vaan päinvastoin ”kaupunki näkisi mielellään Sokerin siirtyvän teollisuuslaitoksineen pois kaupungin sydäimestä”.⁹⁰

Muistelmissaan Gunnar Hernberg kertoo, kuinka kokouksessa oli tarkoitus puhua ”oikeastaan aivan muista asioista” kuin Töölön Sokeritehtaan tulevaisuudesta, mutta kokouspöytäkirjoista ja korkeista läsnäolijoista päätellen kokous käsitteli nimenomaan Töölön alueen tulevaisuutta.⁹¹ Ilmeisesti Helsingin toive päästä sokeritehtaasta eroon oli kuitenkin jossain määrin yllätys Sokerille, koska pääjohtaja Hernberg ei ollut mukana tärkeässä kokouksessa. Asiaa monimutkaistivat tontin omistus- ja hallintasuhteet. Tehdasalue oli kooltaan noin 40 000 neliometriä, mutta se koostui kolmesta osasta. Jo vuonna 1812 Töölön sokeritehtaalle oli luovutettu pysyvällä hallintaoikeudella alue, joka kattoi 33 345 neliometriä. Kaksi pienempää osaa olivat määräaikaisilla vuokrasopimuksilla: 4610 neliömetrin alue oli vuokrattuna vuoteen 2000 asti ja 2042 neliömetrin alue vuoden 1963 loppuun. Vuoteen 1963 vuokrattu osuus sisälsi tehtaalle tärkeän pistoraitteen.⁹²

⁹⁰ PM Töölön aluejärjestelyjä koskevasta neuvottelutilaisuudesta 12.5.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

⁹¹ PM Töölön aluejärjestelyjä koskevasta neuvottelutilaisuudesta 12.5.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Hernberg 1989, 243.

⁹² Urbans 1968, 97–100; Hoffman 1997, 317.

Pistoraide oli Töölön tehtaalle tärkeä linkki. Pistoraide kulki sokeritehtaalta Töölönlahden länsirantaa pitkin Helsingin päärautatieaseman länsipuolella sijainneelle Töölön tavarasemalle, joten se toimi yhteytenä sekä Suomen rautatieverkostoon että Helsingin satamiin. Pistoraide oli alun perin rakennettu 1901 kapearaiteisena, mutta vuonna 1954 se oli muutettu samaan leveyteen kuin muu Suomen rataverkko.⁹³ Toukokuun neuvottelutilaisuudessa kaupunki ilmoitti, että ”ehdottoman varmaa on, että alueelle tuleva pistoraide tullaan aikanaan purkamaan” ja kuinka ”Sokerin rataa vastaan esiintyy sekä suuren yleisön että valtuuston piirissä erittäin voimakasta vastustusta”. Raide oli Töölön sokeritehtaan kannalta merkittävä, mistä kertoo se, että myös tulevaa tehtaan paikkaa mietittäessä tärkeitä kriteerejä olivat rautatieyhteys ja syväsatama. Neuvotteluissa kaupunki ilmoitti, ettei se halua uusia vuonna 1963 päättyvää vuokrasopimusta, ja muutoinkin näkisi hyvin mielellään sokeritehtaan muuttavan pois kantakaupungin alueelta. Kaupunki oli valmis vain lyhyisiin, ehkä puolen vuoden tai vuoden jatkosopimuksiin, eikä ollut valmis neuvottelemaan asiasta. Sokerin kannalta näin lyhyt jatko ei turvaisi tehtaan tulevaisuutta, ja mitään isompia investointeja olisi mahdotonta tehdä näin lyhyellä varmuudella.⁹⁴

Tehtaan hankala tilanne ei ollut yllätys kummallekaan osapuolelle, ja molemmilla oli intressinsä tehtaan muuttoon. Sokeri kärsi tehdasalueen ahtaudesta. Ahtaus tuotti ongelmia sekä logistiikan että itse tuotannon puolella. Tuotantolaitoksen uudistaminen oli ahtaalla tontilla hankalaa, ja osa sokerivarastoista oli pitänyt rakentaa Länsisatamaan kauas tehtaasta. Oman sataman puuttuminen oli merkittävä hankaluus, ja vaikka pistoraide oli olemassa, sen käyttö oli rajoitettu yöaikaan. Laivasta tavarain saaminen tehtaalle sisälsi monta kuormausvaihetta, jotka suoritettiin tilan puutteen vuoksi käsin. Modernissa tehdaslaitoksessa se hoituisi yhdellä kertaa ja koneellisesti. Kantakaupungin ahtaus vaikeutti myös rekkakuljetuksia, ja yhtiö pelkäsi, että rekkakuljetukset kantakaupungin alueella tultaisiin kieltämään arkipäivisin kello 7 ja 18 välisellä ajalla. Tehdasalue haittasi kasvavan kaupungin ydinkeskustan suunnittelua. Kaupunki halusi Töölönlahden ranta-alueen puistoksi tai julkisten rakennusten käyttöön, kuten se samaan aikaan ideoitavissa keskustasuunnitelmissa oli.

⁹³ Urbans 1968, 144.

⁹⁴ PM Töölön aluejärjestelyjä koskevasta neuvottelutilaisuudesta 12.5.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

Neuvotteluissa kaupunki linjasi, ettei se tekisi päätöksiä ennen kuin keskustasuunnitelmat olisivat valmiina.⁹⁵

Kuva 1. Töölön sokeritehdas vuonna 1962. Kuvassa pistoraide näkyy oikeassa alakulmassa. Oikealla on Töölönlahti, vasemmalla Mannerheimintie ja taustalla Olympiastadion. Kuva: Wikipedia Commons.

Keskustasuunnitelmat olivat keskusta-alueen asemakaavoitussuunnitelmia. Helsingissä kantakaupunki oli laajentunut paljon, ja kaupungin liepeillä olleet tehtaat olivat jääneet tai jäämässä kasvavan kaupungin sisälle. Kaupunki näki, että kasvu piti toteuttaa suunnitelmallisesti. Tämä ei ollut vain helsinkiläinen ajatus, vaan 1950-luvulla useissa Euroopan kaupungeissa modernismi ja suunnittelu valtasi alaa kaupunkisuunnittelussa. Vallalla oli oletamus suunnittelun välttämättömyydestä, ja Helsingissäkin tehtiin uutta keskustasuunnitelmaa vahvan modernisaatiouskon hengessä. Kuvaavaa oli, kuinka vuonna 1954 kaupunginvaltuusto perusti kiinteistölautakunnan alaisuuteen asemakaavajaoston

⁹⁵ PM Töölön aluejärjestelyjä koskevasta neuvottelutalaisuudesta 12.5.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 10.6.1960 § 6, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka; Hoffman 1997, 317.

tehostukseen kaavoitusta. Useat suunnittelijat tekivät Helsingin kaupungille asemakaavaehdotuksia. Niitä yhdisti ajatus jättää taakse vanhanaikaiseksi koettu empirekeskusta sekä rakentaa uutta, modernia keskustaa muualle. Useiden suunnittelijoiden katse siirtyi Kampin-Töölön suunnalle, jonne oli mahdollista suunnitella uutta ”cityä”, eli uutta hallinnon ja liike-elämän keskusta. Ajatus noudatteli modernistisen kaupunkisuunnittelun periaatteita.⁹⁶

Suunnittelijoita yhdisti halu saada Töölönlahden rannat parempaan käyttöön. Töölönlahdesta oli monenlaisia visioita. Osa halusi kuivattaa sen, osa taas ottaa sen rannat rakennuskäyttöön. Useissa suunnitelmissa Töölönlahden länsireunaan hahmoteltiin kulttuurin ja julkisen toiminnan rakennuksia. Sotien jälkeen oli vuonna 1949 järjestetty asemakaavoituskilpailu ja 1950-luvun alussa oli tilattu asemakaavaehdotus Yrjö Lindegreniltä ja Erik Kråkströmiltä, mutta nämä ehdotukset eivät tuottaneet toivottua tulosta. Kaupunginhallitus päätyi vuonna 1959 tilaamaan keskustasuunnitelman maailmankuululta arkkitehdiltä, akateemikko Alvar Aallolta. Aallon suunnitelmat valmistuivat 1961, ja niissä hän näki keskustan uudeksi sijoituspaikaksi Töölönlahden, Rautatieaseman ja Eduskuntatalon rajaaman alueen. Töölönlahden länsirannalle hän sijoitti ketjuksi isoja julkisia monumentaalisia kulttuurirakennuksia. Niistä toteutuivat vain vuonna 1973 valmistunut Finlandia-talo sekä sokeritehtaan tontille vuonna 1993 valmistunut Ooppera-talo.⁹⁷ Vaikka Aallon suunnitelmat valmistuivat vasta 1961, tiesivät sekä Sokeri että Helsingin kaupunki suunnitelmien pääpiirteet ja kiinnostuksen Töölönlahtea kohtaan jo neuvottelujen käynnistyessä. Suunnitelmat tulivat myös näyttelemään neuvotteluissa roolia, kun molemmat osapuolet vuorollaan vetosivat vaikutusvaltaisen arkkitehdin suunnitelmiin.

3.2 Teollisuus lähtee Helsingin kantakaupungista

Modernien kaupunkisuunnitelmien lisäksi kyse oli talouden rakennemuutoksesta, jonka seurauksena teollisuus muutti pois Helsingistä. Helsinkiä ei tänä päivänä yhdistetä teollisuuteen eikä sitä ole koskaan pidetty varsinaisena teollisuuskaupunkina, mutta aiemmin Helsingissä on ollut runsaasti teollisuutta. Helsinki teollistui aikaisemmin kuin muu Suomi, mutta myös päinvastainen kehitys – teollisuuden vähentyminen – alkoi muuta Suomea aiemmin. Helsinki teollistui nopeasti maailmansotien välisenä aikana, kun teollisuustyöntekijöiden määrä kaksinkertaistui vuodesta 1920 talvisotaan mennessä.

⁹⁶ Kervanto Nevanlinna 2002, 194.

⁹⁷ Kervanto Nevanlinna 2002, 194–198.

Suurimmillaan teollisuuden palveluksessa oli yli 70 000 helsinkiläistä 1950-luvun lopulla. Teollisuus oli Helsingin tärkein elinkeinoala ja sen palveluksessa oli noin kolmannes työvoimasta, mutta määrä alkoi vähentyä nopeasti ensin suhteellisesti ja 1960-luvun lopulla myös absoluuttisesti.⁹⁸ Vielä 1970-luvun alussa Helsinki oli kaikilla teollisuutta kuvaavilla mittareilla maan johtava teollisuuskaupunki. Teollisuusaloista tärkeimmät olivat metalli-, elintarvike- ja graafinen teollisuus.⁹⁹

Elinkeinorakenteen muutos alkoi 1950-luvulta lähtien vaikuttaa kaupungin teollisuuden määrään ja sijoittumiseen. Muualla Suomessa teollisuustyöntekijöiden määrä kääntyi laskuun 1980-luvun vaihteessa, mutta Helsingissä se oli tapahtunut jo parikymmentä vuotta aikaisemmin. Sen sijaan palveluelinkeinojen piirissä työskentelevien osuus kasvoi. 1950-luvulla suuri osa Helsingin teollisuuslaitoksista sijaitsi kaupungin keskustassa tai aivan sen tuntumassa. Vuosien mittaan niiden toiminta kantakaupungissa vaikeutui, koska tontit olivat käyneet ahtaaksi eikä laajentaminen ollut mahdollista, ja lisäksi suurten kuljetusautojen oli hankala operoida ahtailla kaduilla. Se johti yritystoiminnan siirtymiseen kaupungin ulkopuolelle esikaupunkialueelle tai muihin kuntiin. Yritystoimintaa on sittemmin siirtynyt Helsingissä paljolti kaupungin rajojen ulkopuolelle.¹⁰⁰

Helsingin näkökulmasta yritystoiminnan poistuminen ei muodostunut huolestuttavaksi, koska lopettamisista ja muutoista huolimatta merkittävää työttömyyttä ei syntynyt.

Elinkeinorakenne muuttui, ja kaupunkilaiset työllistyivät palveluiden ääreen, eikä suuriin veronkorotuksiin ollut tarvetta. Kaupunginvaltuustossa kuitenkin esitettiin huolestuneita mielipiteitä, asetettiin toimikuntia pohtimaan kysymystä sekä laadittiin mietintöjä. Vaadittiin teollisuusalueiden kaavoituksen lisäämistä ja nopeuttamista sekä edullisempia tontteja. Kaikkein kaupunki ei kuitenkaan ole voinut vaikuttaa toimillaan. Esimerkiksi riittävän suuria tontteja ei ollut tai ne eivät yritysten näkökulmasta olleet sopivia vaihtokohteita. Tonttien hinnat ovat kaupunkien lähistöllä kalliimpia, eivätkä ne siksi aina olleet kilpailukykyisiä lähikuntiin verrattuna. Lisäksi kaupungin viranomaisia on syytetty hitaudesta. Kun katsotaan naapuri- ja lähikuntia, niiden tilanne on ollut helpompi: tarjolla on ollut huomattavasti suurempia ja edullisempia liiketontteja. Espoo, Vantaa ja etäisemmät kunnat olivat vielä 1960-luvulla isolta osalta rakentamattomia alueita, joten niiden kaavoittaminen oli

⁹⁸ Hoffman 1997, 249.

⁹⁹ Hoffman 1997, 275–278.

¹⁰⁰ Hoffman 1997 251, 255, 337; Kervanto Nevanlinna 2002, 217.

ongelmatonta ja tulot näille kunnille merkittäviä.¹⁰¹ Yrityksen näkökulmasta tyhjä tonttimaa on helppo paikka rakentaa teollisuutta. Suomen Sokerin Töölön tehtaan siirtämiseen liittyivät erittäin vahvasti nämä samat perusteet.

Suomen Sokerin Töölön tehdas oli ensimmäisiä isoja poismuuttajia Helsingin kantakaupungin alueelta. Sama toistui tulevina vuosikymmeninä monen yrityksen kohdalla. Sokeria ennen ehti jo Suomen Kaapelitehdas¹⁰², joka oli yksi kantakaupungin alueelta naapurikuntiin muuttaneista yrityksistä. Kaapelitehdas muutti Kirkkonummen Båtvikiin Helsingin Salmisaaresta.¹⁰³ Kaapelitehtaan tapaus liittyy läheisesti Suomen Sokerin vaiheisiin, sillä ne olivat tulevia naapureita Kirkkonummella. Kaapelitehdas oli ostanut heti Porkkalan vuokra-alueen vapauduttua vuonna 1956 Båtvikin kartanon, ja se rupesi rakentamaan sinne tehdasta jo vuonna 1959. Se olikin erinomainen alue tehtaalle. Se sijaitsi lähellä Kirkkonummen kuntakeskusta, minkä lisäksi siellä oli erinomaiset liikenneyhteydet, koska Neuvostoliitto oli rakentanut tontille syväsataman sekä pistoraitteen Helsinki-Turku-radalta. Båtvikin satamarata alkoi rantaradan Kelan seisakkeelta ja jatkui laivalaiturille asti.¹⁰⁴ Kaapelitehdas ja Suomen Sokerin Porkkalan tehdas sijaitsivat vain 400 metrin päässä toisistaan, ja ne tekivät monenlaista yhteistyötä, kuten sähköntuotantoa ja vesihuoltoa tehtaalleen. Ne myös rahoittivat Kirkkonummen kunnan ensimmäiset oppikoulut, suomen- ja ruotsinkielisen. Lisäksi Sokeri rakensi Kaapelitehtaan junaradalta oman jatkeen tehtaalleen.

Vastaavan kaltainen tapaus on myös Valmet Oy:n Katajanokalla sijainnut telakka. Sen poismuutossa on samoja piirteitä kuin Töölön sokeritehtaan kohdalla. Kaupungin kasvaessa kaupunki halusi päästä telakasta eroon, ja myös Valmetilla oli halu päästä pois kantakaupungin ahtaudesta, sillä aikaisempaan suurempien laivojen rakentaminen vaati enemmän tilaa kuin silloisella tontilla oli. Valmetin tapauksessa omistusoikeudet olivat selkeät: valtio omisti Katajanokan telakan tontin, mutta oli vuokrannut sen 99 vuodeksi Valmetille. Toisin kuin Sokeri, Valmet löysi uudet tilat kaupungin tarjoamista vaihtoehtoista. Se muutti nykyiseen Vuosaaren alueelle Niinisaaren niemeen. Alueen pääasiallinen omistaja oli Helsingin kaupunki, joten muutto edellytti alueiden vaihtoa kaupungin, valtion ja yhtiön

¹⁰¹ Hoffman 1997, 258.

¹⁰² Vuonna 1917 perustettu Suomen Kaapelitehdas Oy fuusioitui vuonna 1966 Suomen Kumitehdas Oy:n ja Nokia Oy:n kanssa, jolloin syntyi Oy Nokia Ab, ja myöhemmin maailman suurin matkapuhelinvalmistaja Nokia Oyj.

¹⁰³ Osa Kaapelitehtaan toiminnoista jäi edelleen Salmisaaren tiloihin, ja sinne muodostui erityinen Salmisaaren yliopistoksi kutsuttu osaamiskeskus, jossa kehitettiin huippuelektroniikkaa. Kaapelitehdas ei siis muuttanut kokonaan pois kantakaupungista.

¹⁰⁴ Häikiö 2001, 80–81; Nummelin 2008, 46–47.

kesken. Kauppa saatiin sovittua osapuolten kesken kesäkuussa 1970, ja Valmet rakensi uuden, ison ja modernin telakan 1970-luvun alussa.¹⁰⁵

Näiden lisäksi Helsingin kantakaupungista poismuuttaneita ovat olleet mm. Kone Oy:n tuotantolaitos Sörnäisistä Hyvinkäälle, Oy Strömberg Ab:n pääkonttorin siirtyminen Vaasaan sekä Wärtsilä-yhtymä Oy:n Kone ja Sillan tuotannon muuttaminen Helsingin Hakaniemestä Järvenpäähän ja Joensuuhun. Helsingistä katosi runsaan neljän vuosikymmenen aikana noin 25 000 teollista työpaikkaa. Teollisten työpaikkojen katoamisen lisäksi kaupunkikuvaa muutti Suomen laivaston muutto Katajanokalta Upinniemeen 1960-luvun alussa.¹⁰⁶

Samanlaista kehitystä tapahtui myös muualla Euroopassa 1900-luvun jälkipuoliskolla, kun kaupunkirakentamisen keskeiseksi kysymykseksi nousi teollisuuskaupungin vähittäinen katoaminen. Teollisuuskaupungin historia oli päättymässä toisen maailmansodan jälkeen teollisuuden tehostamisen myötä. Vanhemmissa teollisuusmaissa sen vaikutuksen näkyivät jo 1950- ja 60-luvuilla. Esimerkiksi Lontoon valtavat Docklandsin telakka-alueet lopetettiin 1960- ja 80-lukujen aikana. Suomalaisiin kaupunkeihin vaikutukset ehtivät pääasiassa vasta pari vuosikymmentä myöhemmin.¹⁰⁷

3.3 Sokeri tekee nopeita päätöksiä

Neuvottelut siis käynnistyivät toukokuussa 1960. Kesän aikana Suomen Sokerin johtokunta loi hallintoneuvoston arvioitavaksi kattavat tilannekatsaukset Sokerin asemasta ja vaihtoehtoista sekä suunnitelman neuvotteluille. Tilannekatsauksissa ja muistioissa harkittiin tontille jäämisen mielekkyyttä ja hintaa sekä vaihtoehtoiselle tonttipaikalle esitettäviä vaatimuksia ja paikkavaihtoehtoja. Hallintoneuvosto käsitteli näitä syksyn kokouksessaan 7. lokakuuta 1960, jolloin tehtiin suuria linjauksia tulevasta.¹⁰⁸ Suunnitelmat ja tavoitteet tietysti tarkentuivat myöhemmin useaan kertaan.

Olennaista kauppaa tehdessä oli tontin omistus- ja hallintaoikeus. Helsingin kaupunki oli luovuttanut tontin Sokerille jo 1800-luvun alussa pysyvällä hallintaoikeudella ja hyvin pienellä vuokralla. Vielä 1900-luvun alkupuolella Sokeri maksoi tonttivuokraa rukiina. Sokeri arvioi tarkasti hallintaoikeuden voimaa, ja kun yrityksen edustajat tulkitsivat asemansa vahvaksi, he uskalsivat lähteä neuvotteluihin. Koko neuvotteluprosessi olisi ollut turha, mikäli

¹⁰⁵ Björklund 1990, 306–310; Kervanto Nevanlinna 2002, 217–218.

¹⁰⁶ Hoffman 1997, 282–283; Kervanto Nevanlinna 2002, 218.

¹⁰⁷ Kervanto Nevanlinna 2002, 273.

¹⁰⁸ Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 7.10.1960 § 8, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

sopimus olisi voitu katsoa mitättömäksi tai muuten Sokerin asema heikommaksi kuin oletettu. Yksiselitteisen vahva Sokerin asema ei kuitenkaan ollut, koska kaupungilla oli aina mahdollisuus painostaa – tai ”prässätä”, kuten Sokeri asian muistioissaan ilmaisi – Sokeria rakennuskielloilla tai pakkolunastuksilla.¹⁰⁹ Tehdas vaati säännöllisesti korjauksia ja päivityksiä.

Tehtaan toimintaedellytykset tietysti heikentyivät epävarmassa tilanteessa. Suomen Sokeri oli tehnyt jokaiselle sen sokeritehtaalle sekä lyhyen että pitkän tähtäimen kehityssuunnitelmat. Näiden toteuttaminen hankaloitui suuresti, kun yhtiöllä ei ollut tietoa siitä, olisiko sillä enää kolmen vuoden kuluttua raideyhteyttä tehtaalle, saisiko se rakentaa jo suunniteltuja sokerivarastoja vai alettaisiinko tehdasta uusin keinoin painostaa ulos kaupungista. Sokerissa nähtiin Töölön tehtaan jatkamiselle neljä ehdotonta edellytystä: 1) nykyisen tehdasalueen tulee säilyä Sokerin käytössä ilman aluevähennyksiä, 2) rautatieyhteyden tulee säilyä, koska raakasokerikuljetukset ovat riippuvaisia siitä, 3) kuorma-autoliikenne voi jatkua häiriöttä sekä 4) Sokeri tarvitsi uuden raakasokerivaraston satamaan, koska nykyiselle tehdasalueella ei ole enää tilaa varastolle.¹¹⁰ Tehtaan paikka koettiin Sokerin puolelta ongelmalliseksi jo siksin, että kuorma-autokuljetukset olivat jo hankalia kaupungin keskustassa, mutta yritys pelkäsi niiden tulevan lähitulevaisuudessa kielletyiksi päivääikaan. Investointien tekeminen muuttui epävarmaksi, eikä rahan käyttö tehtaaseen ollut mielekäästä. Sokeri itse kuvasi, miten ”on väärin ja vastenmielistä tehdä – vaikka vain hyvin välttämättömiäkin – investointeja, kun on epäselvää, kuinka kauan tehdas voi toimia nykyisellä paikallaan”. Tämän epävarmuuden keskellä Sokerin johtokunta päätyi siihen, että yrityksen on hyvin todennäköisesti hakeuduttava kaupunkialueen ulkopuolelle sijaintiin, jossa tehtaan tuleva kehittäminen on mielekäästä.¹¹¹

Johtokunta päätyi etsimään uusia tonttivalintoja. Neljän kuukauden aikana se löysikin lukuisia vaihtoehtoja sekä Helsingin sisällä että muualta Uudenmaan alueelta. Sokeri tarkasteli näitä alueita käyttäen kahdeksaa kriteeriä: 1) alueen sijaintia sisältäen satamamahdollisuudet sekä maantie- ja rautatieyhteydet, 2) alueen pinta-ala ja rakennuspohja sekä teollisuuden sijoittamismahdollisuudet tontille 3–4) makean ja lauhdeveden saanti, 5) mahdolliset asuinalueet, 6) muita tekijöitä, kuten energian saanti, 7) verotus sekä 8)

¹⁰⁹ PM Töölön aluejärjestelyä koskevasta neuvottelutilaisuudesta 12.5.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹¹⁰ Suomen Sokeri Oy:n Töölön tehdas, muistio 8.7.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹¹¹ PM Töölön tehtaan aluekysymyksistä, 7.10.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

hankintaehdot.¹¹² Nämä kriteerit nousivat usein esiin, kun yhtiö harkitsi paikkavaihtoehtoja ja tiputti vaihtoehtoja pois mahdollisten sijaintien listoilta.

Alueita kartoitettiin vain Uudeltamaalta, koska pääkaupunkiseudun suurten markkinoiden takia Sokeri halusi pitää tuotannon mahdollisimman lähellä Helsinkiä. Yhtiö halusi Helsingin länsipuolelle, koska Kotkassa sijaitsi jo hyvin toimiva sokeritehdas, eikä ollut ihanteellista sijoittaa kahta tehdasta Helsingin itäpuolelle samalla, kun Auran tehdas suljettiin länsipuolelta. Sokeri löysi itse kahdeksan sijaintivaihtoehtoa, joista neljä sijaitsi Helsingin alueella ja neljä Helsingin ulkopuolella. Helsingissä sijaitsevia vaihtoehtoja olivat Vartiokylä, Malmi, Ala-Tikkurila ja Konala. Helsingin ulkopuolisia vaihtoehtoja olivat Kallvik-Nordsjö¹¹³, Kirkkonummelta Hila ja Kantvik sekä Inkoosta Joddböle. Lisäksi Sokeri tunnusteli, voisiko Suomen Kaapelitehdas myydä osan omistamistaan alueistaan Kirkkonummen Båtvikista, mutta tämä todettiin nopeasti mahdottomaksi.¹¹⁴

Helsingissä sijaitsevat tehdasalueet Sokeri oli kartoittanut Helsingin yleiskaavaehdotuksesta. Helsingin ulkopuolisista alueista on vaikeampi sanoa, miten ne ovat löytyneet. Syväsatama koettiin tarpeelliseksi, mikä on tietysti rajannut alueita rannikolle. Verkostoilta on varmasti tiedusteltu vinkkejä, ja esimerkiksi sekä Inkoon että Kallvik-Nordsjön alueet molemmat omisti Lohjan Kalkkitehdas. Lohjan Kalkkitehdasta johti vuorineuvos Petter Forsström, joka oli sekä pääjohtaja Hernbergin että Sven-Erik Rosenlewin tuttavapiiriä ja metsästysystäviä.¹¹⁵ Vuorineuvokset Forsström ja Hernberg olivat alustavasti sopineet kauppaehdot, ja Kalkkitehdas oli tehnyt tarjouksen.¹¹⁶ Kallvikin alue oli myös Herrick Hackmanille tuttu, sillä hän oli toiminut vuodet 1941–1942 Kallvikissa sijainneen Oy Saseka Ab:n teknillisenä johtajana.

Kirkkonummella sijaitsevat Hila sekä Kantvik olivat yksityisten ihmisten omistuksessa. Kantvikin tilan omisti professori Allan Särkilahden¹¹⁷ perikunta. Kantvik on luultavasti löytynyt Suomen Kaapelitehtaan esimerkin avulla, sillä Kaapeli omisti Kantvikin naapurista erinomaisen Båtvikin alueen, jonne se oli ruvennut rakentamaan tehdasta. Kaapeliyhtiö oli ostanut kyseisen tontin jo heti vuokra-ajan päätyttyä vuonna 1956. Tämä oli Suomen Sokerin

¹¹² PM teollisuusalueista 1960, 30.9.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, Elka.

¹¹³ Kallvik eli Kallahti sijaitsee Helsingin Vuosaarella. Alue kuului vuoteen 1966 asti Helsingin maalaiskuntaan eli nykyiseen Vantaaseen.

¹¹⁴ PM Töölön tehtaan aluekysymyksistä, 7.10.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹¹⁵ Koivuniemi 2017, 234.

¹¹⁶ PM Teollisuusalueista 1960, 30.9.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹¹⁷ Alkuperäiseltä nimeltään Allan Serlachius. Allan Serlachius oli valtiopäivämies sekä rikosoikeuden ja oikeushistorian professori.

johdon tiedossa. Sokeri näki Kaapeliyhtiön läsnäolon pelkästään positiivisena asiana ja suunnitteli yhteistyötä esimerkiksi satamaan, voimalaitoksiin ja vesihuoltoon liittyen. Kantvik sijaitsi erinomaisten yhteyksien päässä, koska sinne oli mahdollista rakentaa syväsatama, maantie oli kohtalaisen lähellä ja rautatie erittäin lähellä Kaapeliyhtiön tontilla noin puolen kilometrin päässä. Kantvikin hinnaksi oli neuvoteltu 40 miljoonaa markkaa.¹¹⁸

Kirkkonummi ja Kantvik olivat entuudestaan hyvin tuttuja alueita yhtiön johtohahmoille. Pääjohtaja Hernberg oli viettänyt lapsuutensa Veklahdella perheensä maatilalla. Veklahti sijaitsi noin kymmenen kilometriä Kantvikista pohjoiseen. Lisäksi hän osallistui Porkkalan alueen evakuoinnin suunnitteluun. Porkkalan alueen evakuointipäällikkönä toimi Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvoston puheenjohtaja Erik von Frenckell. Lisäksi Kantvikin naapurissa sijaitsevan Ränäsin huvilan oli rakentanut Hernbergin vaimon täti Naëma Sofia Adlercreutz perheineen.¹¹⁹ Johtohahmot siis tunsivat Porkkalan alueen jo henkilökohtaisesti. Lisäksi vuokra-alueena toiminut alue oli tunnettu ja emotionaalisesti tärkeä suomalaisille ja suomenruotsalaisille. Tehtaan paikan valintaa nämä syyt eivät kuitenkaan perustelleet.

Hilan löytämistä on vaikeampi jäljittää, mutta ehkä Kirkkonummen teollisuudelta tyhjät alueet oli todettu kiinnostaviksi, ja siksi etsitty kunnan alueelta sopivaa syväsataman mahdollistavaa merenrantatonttia. Upinniemen varuskunta-alueen läheisyydessä sijainneen Hilan tilan omisti Söderström, jonka kanssa Sokeri oli käynyt jo kesällä 1960 neuvotteluita, joissa tilan hinnaksi oli sovittu 54 miljoonaa markkaa. Tila sisälsi hyvää rakennusmaata, mutta rakennukset olivat tarpeettomia. Isoja haittapuolia olivat pitkä etäisyys rauta- ja maantielle sekä hankala, mäkinen maasto niiden luo. Lisäksi paras satamatontti sijaitsi pienen naapuritontin alueella. Naapuritontilla oli Espoon seurakunnan leirikeskus, josta pyydettiin kalliina pidettyä 14 miljoonan markan hintaa. Sokeri oli syyskuuhun 1960 mennessä ilmoittanut, ettei se tekisi tarjousta, koska kokonaishinta muodostui liian korkeaksi, mutta se toivoi saavansa tiedon, jos tila olisi menossa muualle kaupaksi. Sokeri piti toisin sanoen Hilaa vielä jossain määrin potentiaalisena ja kiinnostavana vaihtoehtona.¹²⁰

Joulukuun 1960 neuvotteluissa Helsingin kaupunki ehdotti Suomen Sokerille tarkasteltavaksi seitsemää aluetta: Reininniemi, Westersundom, Herttoniemi, Pitkähäski, Etu-Tikkurila sekä

¹¹⁸ PM teollisuusalueista 1960, 30.9.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹¹⁹ Huvila sijaitsi vain muutama sata metriä Kantvikin tilalta ja Suomen Sokerin tulevalta tehtaalta. Suomen Sokeri Oy osti Ränäsin huvilan vuonna 1966 henkilökunnan virkistyskäyttöön. Lehtonen 2020, 302, 376.

¹²⁰ PM teollisuusalueista 1960, 30.9.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

Suutarila. Herttoniemestä oli ehdolla sekä teollisuusalueen että sataman alue.¹²¹ Näihin alueisiin Sokeri tutustui tarkemmin sekä käsitteli niitä hallintoneuvoston kokouksessa Hernbergin alustamana. Näissä alueissa täytyi moni Sokerin asettamista ehdoista, ja Sokeri olikin ainakin näennäisen kiinnostunut alueista, koska tutustui niihin tarkoin ja esitti tulevissa neuvotteluissa kaupungille lukuisia tarkentavia kysymyksiä alueista ja niiden tulevaisuudesta. Sisäisesti Sokeri kuitenkin epäili, ettei kaupungin alueelta tulisi löytymään sopivaa tonttia, ja nopeasti se hylkäsi kaupungin lähistöllä sijaitsevat alueet, koska se ei halunnut ajautua tilanteeseen, jossa ahtaalta tontilta muutetaan toiseen vastaavaan, ja lähitulevaisuudessa olisi taas muutto edessä.¹²² Suomen Sokeri ilmoitti huhtikuun 17. päivä pidetyssä neuvottelussa Helsingille, että se oli tarkastellut kaupungin esittämät alueet, mutta ne eivät tulleet kysymykseen.¹²³

3.4 Kantvikin ostaminen

Johtoryhmän hallintoneuvostolle tekemistä muistioista ja hallintoneuvoston keskusteluista käy hyvin ilmi, että Kantvik kiinnosti etenkin johtoryhmää jo aikaisessa vaiheessa. Johtoryhmä ei kuitenkaan suoraan ehdottanut, että pitäisi ostaa Kantvik ja ruveta rakentamaan sinne tehdasta, vaan omissa perusteluissaan se halusi taata, ettei yhtiö jäisi neuvotteluissa tyhjän päälle. Johtoryhmä totesi, kuinka kesän 1960 kuluessa oli käynyt ilmi, että oli vain vähän minimivaatimukset täyttäviä kohteita ja että useat kohteista olivat kalliita. Kantvik nähtiin mahdolliseksi vaihtoehdoksi ja halvaksi, joten se tulisi ostaa varmuuden vuoksi ”ikään kuin vakuutuksena”. Johtokunta perusteli hallintoneuvostolle, kuinka ”olisi kuitenkin hankittava joku sopiva alue, jotta neuvottelut voitaisiin käydä riittävällä ponnella, ja aikanaan siirtyminen olisi näin ollen mahdollista”. Alueen hankkiminen nähtiin tärkeänä selkänäojana tuleviin neuvotteluihin. Ajatus oli, että tästä alueesta voitaisiin tarvittaessa luopua ilman tappioita ja luultavasti jopa voitolla, jos sitä ei tarvittaisi. Hallintoneuvosto oli keskustelussa samaa mieltä siitä, että Kantvik kannattaisi hankkia, eikä siitä syntyisi taloudellista riskiä, koska se menisi tarvittaessa myöhemmin kaupaksi.¹²⁴

¹²¹ Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 15.12.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; PM neuvottelusta Helsingin kaupungin kanssa, joka pidettiin 23.12.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹²² PM Töölö – Kantvik, muistio 26.1.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹²³ Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 17.4.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹²⁴ PM Töölön tehtaan aluekysymyksistä, 7.10.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 7.10.1960 § 8, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

Suomen Sokeri teki nopeasti päätöksen ostaa Kantvikin tila sekä mahdollisimman paljon tilan lähialueita saadakseen yhtenäisen alueen. Johtoryhmä esitti 7. lokakuuta 1960 hallintoneuvoston kokouksessa Kantvikin ostamista. Keskustelun jälkeen hallintoneuvosto antoi yksimielisesti johtoryhmälle valtuudet ostaa Kantvikin kylässä sijaitsevat alueet 41 miljoonan markan kauppahinnalla, sekä kehotti ostamaan muut tärkeät lisäalueet lähistöltä 15 miljoonalla markalla.¹²⁵ Jostain syystä kaupassa ei kuitenkaan edetty, ja sama kysymys oli edessä seuraavan vuoden tammikuussa hallintoneuvoston kokouksessa. Johtoryhmä oli suorittanut alueella lisää tutkimuksia esimerkiksi sataman rakentamiseen sekä makean veden saantiin liittyen, ja se piti edelleen Kantvikin aluetta parhaana vaihtoehtona. Johtokunta patisti hallintoneuvostoa etenemään hankintapäätöksessä ja oli huolissaan siitä, että Kantvik saatettaisiin menettää, jos asiassa ei edettäisi. Toisaalta johtokunta pelkäsi, voisiko Kantvikin ostaminen vaikeuttaa kesken olevia Töölön tonttiin liittyviä neuvotteluita, jos se tulisi Helsingin tietoon. Hallintoneuvoston puheenjohtaja Erik von Frenckell totesi tähän, että hallintoneuvosto oli jo lokakuussa päättänyt Töölön tehtaan siirtämisestä pois tuon aikaiselta paikaltaan, eikä hänen mukaansa Kantvikin ostaminen voinut vaikuttaa epäedullisesti neuvotteluasemaan. Hänen esityksestään hallintoneuvosto yksimielisesti päätti antaa johtokunnalle 100 miljoonaa markkaa alueiden ostamiseen.¹²⁶

On vaikea tarkasti sanoa, koska tieto Kantvikin ostamisesta tuli kaupungin tietoon tai laajempaan julkisuuteen. Joka tapauksessa Suomen Sokerin johtokunta ja hallintoneuvosto harkitsivat julkistamista tarkasti. Asiaa pohdittiin neuvotteluiden kannalta, eli vaikeutuisiko neuvotteluasema, jos Helsingin kaupunki kuulisi paikkakuntavalinnan jo tapahtuneen.¹²⁷ Lisäksi yhtiöllä oli pelkona, että maan hinta nousisi, jos teollisuuden tulo alueelle leviäisi ihmisten tietoon. Sokerilla nimittäin oli halu ostaa paljon lisää alueita saadakseen yhtenäisen alueen, turvatakseen vesihuollon ja työntekijöidensä asumisen sekä mahdollistaakseen sen, että alueelle rakennettaisiin yhtiön toimialaan liittyvä teollisuusrypäs.¹²⁸ Lisäksi Sokerin hallintoneuvosto ja johtokunta pohtivat tarkkaan sitä, ostettaisiinko Kantvik suoraan Suomen Sokeri Oy:n omistukseen vai ostettaisiinko se ensin peiteyhtiölle, jotta osto pysyisi piilossa ja

¹²⁵ PM Töölön tehtaan aluekysymyksistä, 7.10.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka;

Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 7.10.1960 § 8, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

¹²⁶ Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 26.1.1961 § 2, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

¹²⁷ Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 26.1.1961 § 2, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

¹²⁸ Kiinteistön osto, luottamuksellinen muistio 25.1.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; PM Töölö – Kantvik, muistio 26.1.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Töölön aluekysymykset, 13.2.1961, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

saataisiin mahdollisesti verohyötyjä, jos se pitäisi myydä pois. Vertailun jälkeen yhtiö päätyi ostamaan alueen suoraan omaan omistukseen.¹²⁹

Tehdasalueiden ostaminen salassa ei ollut mitenkään ainutkertaista Suomen teollisuushistoriassa. Esimerkiksi valtionyhtiö Neste teki samanlaisen kaupan, kun se 1960-luvun alussa osti isot maa-alueet Porvoon Kilpilahdesta ja rakensi sinne sataman sekä öljynjalostamon. Neste osti Porvoon maalaiskunnasta alueet bulvaanin avulla hyvin salaisissa neuvotteluissa. Bulvaanina toimi Porvoon piirin nimismies, varatuomari Nils-Olof Söderström, joka myöhemmin kohosi Helsingin poliisikomentajaksi. Hintojen kohoamisen välttämiseksi suuryhtiö Neste toimi sammutetuin lyhdyin. Täydellisen salaisuuden suojissa valmisteltu asia tuotiin Nesteen hallintoneuvostollekin täytenä yllätyksenä, ja hallintoneuvoston oli tehtävä päätöksensä asiasta tunnin varoitusajalla. Kaupan osapuolet eivät vielä tässäkään vaiheessa tunteneet toisiaan, vaan Porvoon Seurahuoneen baarissa istui 9. marraskuuta 1962 puolen päivän aikaan toisistaan tietämättömiä miehiä. Kaupat tehtiin 200 miljoonan markan hinnalla.¹³⁰

Olisi voinut kuvitella, että Suomen Sokeri olisi halunnut pitää tiedon ostostaan salassa mahdollisimman pitkään, mutta jo huhtikuun 17. päivä 1961 pidetyissä neuvotteluissa pääjohtaja Hernberg kertoi, että tehdas siirrettäisiin Kantvikiin. Samalla hän korosti, että siirtyminen tulisi maksamaan noin 2,5 miljardia markkaa ja että Sokeri tarvitsisi tämän summan korvaukseksi.¹³¹ Viimeistään paikkavalinta konkretisoitui Helsingin kaupungin edustajille, kun neuvottelukokous pidettiin Kantvikissa 28. marraskuuta 1961.¹³² Myös neuvottelujen ulkopuolella vaikuttaa olleen Kantvikin valinnasta tietoa jo syksyllä 1961, koska 19. syyskuuta 1961 eduskuntakeskustelussa espoolainen kansanedustaja Aaro Stykki ehdotti määrärahan osoittamista Matinkylä-Stensvik¹³³ -tieosan rakennustöiden aloittamiseen. Perusteluissaan hän mainitsee, miten Länsi-Uudellemaalle suuntautuva liikenne oli kasvanut ja kasvaisi yhä alueelle perustettujen tai perustettavien teollisuuslaitosten takia, ja hän mainitsee yhtenä laitoksena nimenomaan Suomen Sokerin.¹³⁴ Lehdissä muutosta kerrottiin ensimmäisen kerran maaliskuussa 1962, jolloin Helsingin sanomat uutisoi Suomen Sokerin ja Helsingin kaupungin neuvotelleen Töölön sokeritehtaan kohtalosta jo parin vuoden ajan.

¹²⁹ Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 7.10.1960 § 8, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

¹³⁰ Kuisma 1997, 349–350.

¹³¹ Yhteenveto Töölön aluekysymyksiä koskevista neuvotteluista, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹³² Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevista neuvotteluista, 28.11.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹³³ Stensvik on nykyinen Kivenlahti. Kyse oli Jorvaksentiestä, joka kulki Helsingistä Kirkkonummelle.

¹³⁴ Edustaja Stykki Aaro 19.9.1961.

Jutussa on tarkat ja paikkaansa pitävät tiedot tilanteesta, mutta niissä ei mainita Kirkkonummea tai Porkkalaa.¹³⁵ Kirkkonummesta lehdistö kertoi vasta vuotta myöhemmin, kun Töölönlahden tonttia koskeva sopimus oli tehty ja se tuotiin julkisuuteen pääjohtaja Hernbergin paljastaessa, että uusi tehdas rakennettaisiin Kirkkonummelle.¹³⁶

¹³⁵ *HS*, 13.3.1962.

¹³⁶ *HS*, 15.11.1962; *US* 15.11.1962; *SD* 15.11.1962.

4 Pitkät neuvottelut Helsingin kanssa

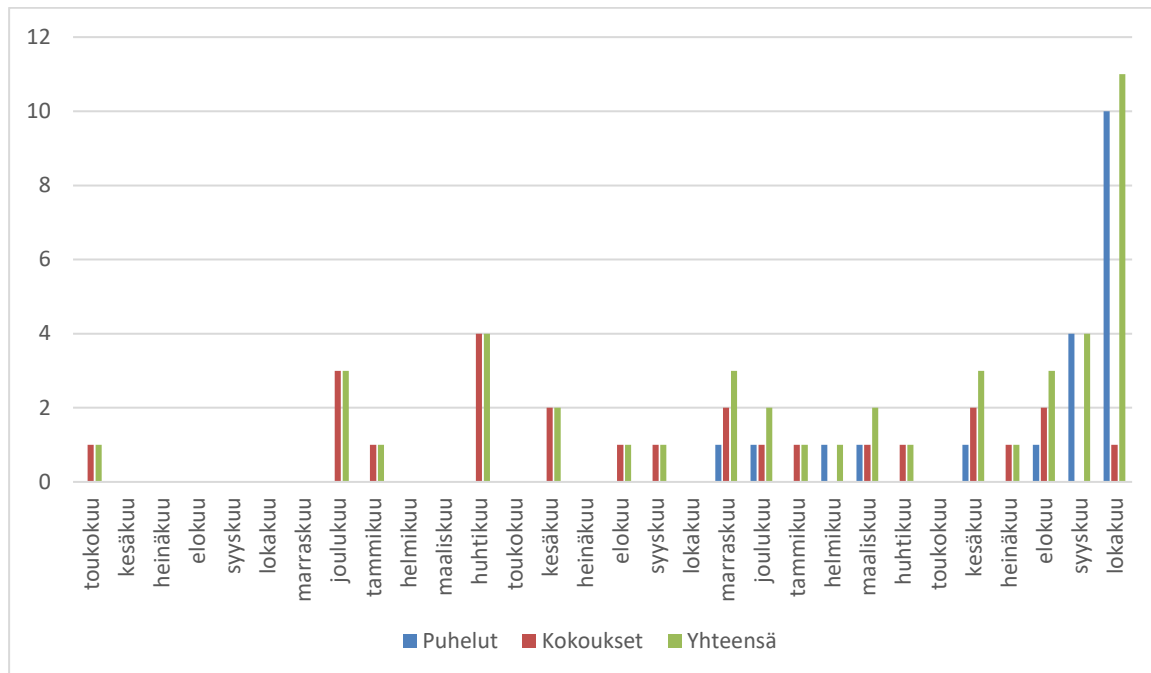
Tässä luvussa käsittelen neuvotteluita, joiden aiheena oli Suomen Sokeri Oy:n hallinnoiman Töölön sokeritehtaan tontin luovuttaminen Helsingin kaupungille. Tarkastelen neuvotteluiden etenemistä sekä Sokerin neuvottelustrategioita ja teen katsauksen Helsingin kaupungin neuvotteluissa mukana olleisiin päätöksentekijöihin. Alalukuja on neljä. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen neuvotteluiden alkuasetelmaa ja neuvottelijoita. Toisessa alaluvussa tarkastelen neuvotteluiden alkupuolta, jotka sijoittuvat vuosien 1960 ja 1961 ajalle. Kolmannessa alaluvussa ryhmittelen osapuolten käyttämiä neuvottelustrategioita. Neljännessä alaluvussa on vuorossa vuoteen 1962 ajoittuvat neuvotteluiden loppuhetket ja osapuolten lähestyminen toisiaan.

4.1 Alkuasetelma

Yhtiö teki ostopäätöksen Kantvikista varsin nopeasti, noin puolessa vuodessa. Aluksi Kantvik ostettiin vakuudeksi, mutta oston jälkeen Sokeri oli varsin varma muutostaan ja alkoi heti suunnitella uutta tehdasta. Tehdassuunnittelupäälliköksi nimettiin Töölön sokeritehtaan tekninen johtaja Gustav von Hertzen, ja hän sai paljon apulaisia Sokerin henkilökunnasta. Helsingin kaupungin kanssa neuvottelut siirtyivät uuteen vaiheeseen, kun enää ei etsitty uutta tehtaan paikkaa, vaan neuvoteltiin rahasta tai muista rahanarvoisista sopimusehdoista. Osapuolet olivat kuitenkin hyvin erimielisiä, ja neuvottelut jatkuivat vielä kahden vuoden ajan ennen kuin sopimukseen päästiin.

Neuvottelut Töölön sokeritehtaan poismuuttamisesta alkoivat 1960 keväällä tunnusteluilla, kunnes ne pääsivät loppuvuodesta parempaan vauhtiin. Alkuvuodesta 1961 osapuolet tapasivat useamman kerran, kunnes helmikuussa osapuolet totesivat olevansa niin erimielisiä, että neuvottelut keskeytettiin ja olivat ilmeisesti raueta kokonaan. Seuraavaksi neuvotteluyhteys löytyi kesällä, ja neuvottelut jatkuivat säännöllisin tapaamisoina koko vuoden. Neuvotteluita järjestettiin vuonna 1960 neljä kertaa, vuonna 1961 14 kertaa ja vuonna 1962 27 kertaa. Neuvotteluita pidettiin niin tapaamisina kuin puheluina. Alussa korostuivat tapaamiset, kun taas lopussa puhelut: vuonna 1961 vain yksi neuvottelu pidettiin puhelimitse, kun taas viime hetkillä lokakuun 1962 neuvotteluista 10 oli puheluja ja vain yksi tapaaminen. Kokoukset pidettiin yhtä Kantvikissa pidettyä kokousta lukuun ottamatta aina Suomen Sokerin pääkonttorilla Töölössä. Sokerin asianajaja Martti Talvela piti kokouksissa aina pöytäkirjaa, joka jaettiin myös kaupungille.

Kaavio 1. Neuvottelut 1960–1962.

Sokerin puolelta neuvotteluita johti pääjohtaja Gunnar Hernberg, ja säännönmukaisesti paikalla oli myös asianajaja Martti Talvela. Muutaman kerran Hernbergin ollessa poissa Talvela kävi itse neuvotteluita, mutta hän oli varovainen lupaamaan mitään uutta. Joskus läsnä oli myös kaupallinen johtaja Kauppinen, talousjohtaja Raita tai Töölön sokeritehtaan tekninen johtaja ja Porkkalan tehtaan suunnittelua johtanut von Hertzen. Hallintoneuvoston jäsenet eivät konkreettisesti ottaneet osaa neuvotteluihin, mutta paikoin Hernberg konsultoi osaa heistä kesken puhelin keskustelujen. Hallintoneuvoston kokouksissa käytiin monipuolisesti keskusteluita muutosta ja neuvotteluista, mutta harvoin esiin nousi aiheita, joita johtokunta ei olisi jo ottanut huomioon. Hernbergin perusteluiden ja tilannekatsausten mukaan johtokunta oli valmiiksi jo harkinnut monia eri vaihtoehtoja. Niinpä Hernbergillä oli usein valmiina vastaus hallintoneuvoston esittämiin johdatteleviin kysymyksiin. Muuttoon liittyen hallintoneuvosto asettui poikkeuksetta puoltamaan johtokunnan esittämää ratkaisua. Suomen Sokerin yhtiöjärjestyksen ja hallintoneuvoston pöytäkirjojen mukaan työnjako oli selvä: johtokunta teki linjauksia, kävi neuvotteluita ja haki ehdotuksilleen valtuutukset hallintoneuvostosta.

Hallintoneuvoston puheenjohtaja Erik von Frenckellin rooli on mielenkiintoinen. Erik oli hyvin verkostoitunut ja hänellä oli vahva tietämys kaupungin asioista; olihan hän ollut kaupunginvaltuuston jäsen vuodet 1917–1930 ja 1956–1960 sekä välissä kaupunginjohtajana vuodet 1931–1955. Hän oli paljon avuksi muutossa, mutta toisaalta prosessin alussa hän oli

ollut epäileväinen siitä, voisiko riittävää neuvottelutulosta saavuttaa. Alkuun hän vastusti muuttamista kokonaan. Hallintoneuvoston käsitellessä asiaa ensimmäistä kertaa hän lausui yskskantaan ”Suomen Sokerin olisi syytä pysyä Helsingissä nykyisellä paikallaan.” Myös toisen pisimpään sokeriteollisuudessa mukana olleen suvun edustaja, Herrick Hackman, halusi hidastella päätöksenteossa vielä silloin, kun johtokunta esitti Kantvikin tilan ostamista tehtaan uudeksi paikaksi, ja muut olivat jo valmiita päättämään asiasta. Hän halusi vielä tietää, voisiko uuden tehtaan sijaan Naantalin tehdasta laajentaa siten, ettei Töölöstä tarvitsisi lähteä.¹³⁷

Sokerin puolelta neuvotteluvastuu oli pääjohtaja Hernbergin harteilla, mutta kaupungilla oli enemmän edustajia. Huhtikuussa 1961 Helsingin kiinteistölautakunta nimesi virastopäällikkö Alpo Lipan hoitamaan neuvotteluita kaupungin puolesta, ja hän olikin kaikissa saman vuoden isoissa neuvotteluissa läsnä.¹³⁸ Lipan rooli neuvottelijana kantoi vuoden 1961 neuvottelut, minkä jälkeen neuvotteluvastuu siirtyi kaupungin johdolle, käytännössä kaupunginjohtaja Lauri Aholle. Hän ei ollut juurikaan mukana vuoden 1961 neuvotteluissa, mutta vuoden 1962 puolella hän osallistui neuvotteluihin erittäin aktiivisesti. Neuvottelujen loppuvaiheessa erityisesti kaupunginjohtaja Ahon ja pääjohtaja Hernbergin keskinäiset välit ja kahdenväliset puhelut olivat pääosassa. Ahon ja Lipan lisäksi neuvotteluihin osallistuivat erilaisissa kokoonpanoissa tonttiosaston päällikkö, diplomi-insinööri Kalevi Korhonen, asemakaavapäällikkö Väinö Tuukkanen sekä kaupunginhallituksen jäsenet ja apulaiskaupunginjohtajat kiinteistöjohtaja Juho Kivistö ja rahatoimenjohtaja Eino Waronen. Lisäksi Sokeri järjesti tiedotustilaisuuksia ja vierailuja kiinteistölautakunnan jäsenille, jotta he pääsivät tutustumaan Töölön tehtaaseen sekä keskustelemaan yhtiön tarpeista ja tehtaan siirrosta.

Kaupunginjohtaja, kokoomuslainen Lauri Aho (1901–1985) toimi Suomen Työnantajain Keskusliiton virkailijana vuodet 1937–1940 ja *Uuden Suomen* päätoimittajana vuodet 1940–1956. Kokoomuksen puoluehallituksen jäsen hän oli 1936–1956. Helsingin kaupunginvaltuuston jäsen hän oli 1946–1956, joista vuodet 1946–1952 kaupunginhallituksen jäsen ja vuodet 1953–1956 kaupunginvaltuuston puheenjohtaja. Vuoden 1956 kunnallisvaalien jälkeen hänet valittiin Helsingin kaupunginjohtajaksi, jona hän toimi vuoteen

¹³⁷ Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 10.6.1960 § 6, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka; Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 7.10.1960 § 8, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

¹³⁸ Yhteenveto Töölön aluekysymyksiä koskevista neuvotteluista, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

1968 saakka. Vuonna 1960 hänelle myönnettiin ylipormestarin arvonimi. Hänen aikanaan Helsingin asioita johtivat niin sanotut kansanvaltaiset puolueet eli Kansallinen Kokoomus, Suomen Sosialidemokraattinen Puolue ja Ruotsalainen Kansanpuolue. Myös äärivasemmistoon oli asialliset yhteydet. Aho oli sovitteleva johtaja, joka tuli riitaisissa tilanteissa toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Akateemisesti profiloitunut ja kirjallisesti taitava Aho ankkuroitui kulttuurieliittiin.¹³⁹

Aholle oli henkilökohtaisesti erityisen tärkeää Helsingin keskustan kehittäminen. Hän oli asemakaavakomitean puheenjohtaja, ja hän sitoutti akateemikko Alvar Aallon tekemään uutta keskustasuunnitelmaa Helsingille. Aho julisti keskustasuunnitelman julkistamistilaisuudessa maaliskuussa 1961 ”pääkaupungin keskusta on koko valtakunnan asia”. Hän yhdisti Töölönlahden ja Kampin alueille sijoittuvan cityn Suomen valtiollisen olemuksen uusiksi symboleiksi: ”Ei tarvitse muuta kuin vilkaista eduskuntatalon mahtavilta portailta havaitakseen, että keskustan järjestäminen ei ole vain helsinkiläisten kysymys, vaan se on myös ja ehkä ennen kaikkea valtakunnallinen asia.”¹⁴⁰

Yksinkertaistettuna neuvotteluissa oli kyse siitä, että Helsinki halusi tehtaantontin, ja Sokeri halusi tontin luovutuksesta korvauksen kaupungilta. Korvaus tulisi olemaan niin suuri, että lopullisen päätöksen siitä tulisi tekemään kaupunginvaltuusto, eli poliitikot. Kaupungin edustajat totesivat tämän jo ensimmäisessä kokouksessa, ja Sokeri otti sen suunnitelmissaan alusta lähtien huomioon. Sokerissa pohdittiinkin tarkasti kunnallispolitiikkaa, ja jo toukokuussa 1960 päivätyssä muistiossa johtoryhmä pohti, minkälaiset neuvottelut tulisivat olemaan. Seuraavat kunnallisvaalit olivat saman vuoden syksyllä, ja niiden tulosta Sokerin johtoryhmä jännitti jo etukäteen: ”tämän (tulevan kaupunginvaltuuston) hoitaminen muodostunee (neuvotteluiden) erääksi tärkeäksi loppuvaiheeksi. Sitä ennen on kuitenkin hoidettava komitea ja kaupunginhallitus”.¹⁴¹ Myös kaupungin edustajat ottivat politiikan monta kertaa esiin ja pohtivat, miten asioita kannattaisi parhaiten edistää, jotta kysymykset eivät politisoituisi ja jotta neuvottelutulos etenisi kaupungin päätöksenteossa.

Syksyn 1960 kunnallisvaaleihin vaikutti aikakauden jännitteinen sisäpolitiikka. Edellisten kunnallisvaalien jälkeen Suomessa oli koettu yöpakkaskriisi, SDP:llä oli ollut puolueriita ja SKDL oli saanut hyvän tuloksen vuoden 1958 eduskuntavaaleissa. Kuitenkaan vaalit eivät

¹³⁹ Vesikansa 1999.

¹⁴⁰ Kolbe 2002, 123, 187–189.

¹⁴¹ PM Töölön aluejärjestelyjä koskevasta neuvottelutilaisuudesta 12.5.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

tuoneet suurta muutosta Helsingin kaupunginvaltuustoon, vaan lopputulos oli puoluejohtajien odotusten mukainen. Kokoomus säilyi vahvana saaden 21 valtuustopaikkaa. Seuraavaksi eniten sai SDP, 15 paikkaa. SKDL sai 13 paikkaa, mutta RKP:n 13 ja Vapaamielisten liiton yhdeksän paikkaa pitivät Helsingin perinteiset puolueet – kokoomuksen, sosialidemokraatit ja ruotsalaiset – vallassa ja SKDL:n sivussa päätöksenteosta.¹⁴² Jo vuoden 1956 kuntavaalien jälkeen oli uusi kunnallispoliittikopolvi noussut Helsingin johtopaikoille, ja samat henkilöt jatkoivat toimissaan: Kokoomuksen Lauri Aho Helsingin kaupunginjohtajana ja Vapaamielisten Teuvo Aura kaupunginvaltuuston puheenjohtajana. Valtuuston ensimmäiseksi varapuheenjohtajaksi nousi Valmetin sosiaalijohtaja Yrjö Rantala (SDP) ja toiseksi varapuheenjohtajaksi kanslianeuvos Gunnar Modeenia (RKP).¹⁴³

1960-luvun Helsingissä muodollisen vallan lisäksi tärkeään rooliin nousi niin sanottu ”Kunnallisklubi”. Taustalla oli tarve tehostaa kaupungin hallintoa ja saada toimintaan lisää suunnitelmallisuutta. Ratkaisuksi kaupunginvaltuusto asetti investointitoimikunnan, jossa toimivat kaupungin korkein virkamiesjohto ja johtavat luottamusmiehet eli valtuuston puheenjohtajat, valtuustoryhmien puheenjohtajat, kaupunginjohtaja ja apulaiskaupunginjohtajat. Tehtävänä oli laatia pitkän jakson sijoitus- ja investointiohjelma, joka valmistui lokakuussa 1957. Investointitoimikunnan saatua ohjelmatyönsä valmiiksi johtavat kunnallispoliitikot ja virkamiehet jatkoivat säännöllisiä, nyt epäviralliseksi muuttuneita tapaamisiaan. Näistä tapaamisista muodostui ”Kunnallisklubi”, joka käsitteli suurempia ja hankalampia kysymyksiä. Ajatus oli, että pienessä ryhmässä neuvotellen oli mahdollista löytää kompromisseja ja päästä tulokseen vaikeimmissakin kysymyksissä. Klubi käytti neuvotteluvaltaa 1950- ja 1960-luvulla valtuuston ja hallinnon välimaastossa ja sen johto oli kunnallispoliitikkojen käsissä. Klubiin sitoutettiin valtuustoryhmien johtajat, kaupunginjohtaja ja apulaiskaupunginjohtajat. Kunnallisklubin toimintatapoihin kuului, että se neuvotteli keskenään asioista, ja sopimukseen päästyään kunkin ryhmän edustajat suosittelivat ratkaisua omalle valtuustoryhmälleen. Toimintatavan myötä valtuustossa vältyttiin kiivailta yhteenotoilta. Teuvo Auran mukaan sanelupolitiikan tuntua vähennettiin sillä, että ”ryhmien puheenjohtajat tarjosivat klubin ehdotusta omana ehdotuksenaan, josta oli vain alustavasti keskusteltu muiden ryhmien kanssa”.¹⁴⁴

¹⁴² Kolbe 2002, 116–117.

¹⁴³ Kolbe 2002, 120–123.

¹⁴⁴ Kolbe 2002, 124–126.

Sokerin ei siis lopulta tarvinnut itse vakuuttaa kaupunginvaltuustoa, vaikka siihen olikin valmistauduttu. Myös arkistohavainnot tukevat tätä, sillä niiden mukaan Sokerin johto piti yhteyttä kaupunginjohtoon – erityisesti Lauri Ahoon – sekä kiinteistölautakuntaan.

Kunnallisklubin hengessä Lauri Aho välitti kaupunginjohtajiston tunnelmia Sokerille ja lupasi itse hoitaa kaupunginjohtajiston sekä puolueet puolelleen, kunhan neuvottelut pääsevät lopputulokseen.

4.2 Osapuolet kaukana toisistaan

Ensimmäisen kerran korvaussummista puhuttiin ääneen 15. joulukuuta 1960 käydyissä neuvotteluissa, joissa pääjohtaja Hernberg totesi poismuuttamisen olevan mahdollista, jos kaupunki maksaa yhtiölle noin 2–2,5 miljardin markan korvauksen. Kaupunki piti yhtiön esittämää kauppasummaa aivan liian isona mutta ei vielä tehnyt omia ehdotuksia. Hernberg totesi yhtiön vaativan myös, että pääkonttori jäisi nykyiselle paikalle riittävän suuren tontin kera.¹⁴⁵ Osapuolet olivat siis hyvin kaukana toisistaan neuvotteluiden alussa. Seuraavan vuoden aikana käytiin neuvotteluita pääkonttorin tontin koosta, sen arvostamisesta sekä rakennusoikeuden määrästä. Näistä ehdoista päästiin verraten helposti sopuun.

Huhtikuun 17. päivä vuonna 1961 neuvotteluissa pääjohtaja Hernberg ilmoitti, etteivät Sokerille kelpaa kaupungin tarjoamat tontit, vaan tehdas siirretään muualle. Tästä eteenpäin neuvotteluissa ei enää etsitty vaihtoehtoisia paikkaa tehtaalte, vaan kysymys oli siitä, minkälainen korvaus Sokerille pitäisi maksaa poismuutosta. Sokeri oli valinnut kohteekseen Kirkkonummen Kantvikin, ja Hernberg korosti, että sinne siirtyminen tulisi maksamaan noin 2,5 miljardia markkaa. Kaupunginjohtaja Aho huomautti tähän, että Sokerin tontista tehdään puisto, jonka taloudellinen arvo on vaikea määritellä. Hallintoneuvoston toivomuksen mukaisesti Hernberg esitti, että yhtiö luovuttaisi kaupungille sen osan tontista, mitä tämä tarvitsee liikennejärjestelyihin, ja yhtiö saisi pitää loppuosat omistusoikeudella ja samalla rakennusoikeudella, joka oli voimassa Mannerheimintien varrella olevilla tonteilla. Aho vastasi tähän, ettei tehtaan tonttia voitu luovuttaa spekulointitarkoituksiin – poikkeuksena pääkonttorin tontti.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevista neuvotteluista, 15.12.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁴⁶ Muistio 27.4.1961 pidettävää neuvottelua varten, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Yhteenveto Töölön aluekysymyksiä koskevista neuvotteluista, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

Sokerin ajatus päästä hyödyntämään rakennusoikeutta ei ollut mitenkään uusi tai poikkeuksellinen. Toteuttamattoman rakennusoikeuden käyttäminen oli ollut sotien jälkeisessä asuntopulasta kärsivässä Helsingissä tärkeä keino rakentaa asuntoja, ja rakentaminen avasi mahdollisuuden suuriin taloudellisiin voittoihin. Näin oli käynyt esimerkiksi Kallion ja Alppilan alueilla, joissa rakennuskanta koostui pienistä kaksikerroksisista puutaloista, joiden tonteilla oli runsaasti toteuttamatonta rakentamisoikeutta.¹⁴⁷ Mitä enemmän tontille oli mahdollista rakentaa, sitä suuremmaksi kävivät paineet purkaa vanha ja korvata se uudisrakennuksella. Tätä rakennusoikeutta yritykset osasivat hyödyntää. Oivallinen esimerkki on Wärtsilä-yhtymään kuuluneen Kone ja Silta Oy:n alue Sörnäisten rantatien alkupäässä. Se oli 1960-luvun alussa osoittautumassa vanhakantaiseksi, ja yhtiö siirsi tuotantoaan muualle, kuten edellisessä luvussa olen todennut. Wärtsilä laaditti arkkitehti Erik Kråkströmillä suunnitelman uuden asemakaavan pohjaksi tarkoituksenaan osoittaa alueen mahdollisuuksia.¹⁴⁸

Kråkström suunnitteli alueelle neljä maamerkkimäistä toimistotalotornia sekä neljä matalaa tavaratalorakennusta. Viereiselle alueelle hän ehdotti seitsemää korkeaa konttoritaloa ja neljää tavaratalorakennusta sekä huvitteluhallia. Kråkströmin suunnitelmat herättivät arkkitehtien parissa keskustelun siitä, sopivatko korkeat rakennukset Helsinkiin. Lopulta Wärtsilä myi alueet E-liikkeeseen¹⁴⁹ kuuluneelle rakennusliike Hakalle. Haka tilasi uuden asemakaavaluonnoksen Juhani Pallasmaalta ja Kirmo Mikkolalta. Luonnos toimi pohjana 14-kerroksisia kerrostaloja sisältävälle asemakaavalle, jonka tehokkuusluku oli poikkeuksellisen korkea. Sittemmin Merihaaksi nimetty alue rakennettiin 1970-luvulla. Wärtsilan Kråkströmin tilaamaa suunnitelmaa sekä vastaavia prosesseja on pidetty kylmäkiskoisina välineellisinä suunnitelmina, joiden tarkoituksena ei ole ollut tehdä hyviä ympäristöjä, vaan lisätä tontin markkina-arvoa ja vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen nimekkäiden arkkitehtien maineen avulla. Konkreettisilla, uljailla ja tehokkailla suunnitelmilla tontin omistanut taho muutti paikkaan liitettyjä merkityksiä – ja sai samalla nostettua tontin hintaa ja nopeutettua kaavaprosesseja.¹⁵⁰

27. huhtikuuta 1961 käydyissä neuvotteluissa Hernberg saattoi todeta, että neuvotteluissa oli saavutettu yhteisymmärrys siitä, että tehdas siirrettäisiin muualle ja alue pääkonttoria lukuun ottamatta siirtyisi kaupungille. Hän kertoi yhtiön linjaksi, että se oli valmis siirtymään

¹⁴⁷ Kervanto Nevanlinna 2012, 74.

¹⁴⁸ Kervanto Nevanlinna 2012, 197.

¹⁴⁹ E-liike tarkoittaa Edistysmieliseksi osuustoiminnaksi julistautunutta, työväenliikkeen lähellä ollutta osuuskauppojen ryhmittymää. OTK oli E-liikkeen keskustukukauppa.

¹⁵⁰ Kervanto Nevanlinna 2012, 197–200.

muualla, jos se saisi pääkonttorin lisäksi korvausta noin kaksi miljardia markkaa.¹⁵¹ Kaupunki teki ensimmäisen kerran konkreettisen vastatarjouksen kesäkuussa 1961, kun se tarjosi 300 miljoonaa markkaa rakennuksista ja 500 miljoonaa markkaa tontista ”jolloin kokonaiskorvaus olisi 800–850 miljoonaa markkaa”. Lisäksi tarjoukseen kuului pääkonttorin tontin luovuttaminen Sokerille. Sokerin puolelta pääjohtaja Hernberg hylkäsi suoraan tarjouksen hinnan ollessa ”aivan liian alhainen”. Hän muistutti, kuinka tehtaan siirtokustannukset luovat pohjan yhtiön hinta-arviolle. Lisäksi Hernberg esitti, että rakennusten kohdalla palovakuutusarvoja oli pidettävä minimiarvoina, sillä rakennukset oli aikanaan pystytetty varsin edullisesti. Kaupungin puolelta tonttiosaston päällikkö Korhonen totesi, että kaupunki katsoi käyttöarvoa. Lippa korosti, kuinka kaupungilla täytyi olla jokin käyttö rakennuksille ennen kuin niistä voitiin tarjota mitään hintaa. Hintakeskustelussa Hernberg jatkoi linjaansa todeten ”yhtiön kannalta on tärkeätä saada Töölön alueesta niin suuri korvaus, että sillä voidaan rakentaa uusi tehdas Kantvikiin”. Jälleen hän muistutti, kuinka ”suoritetuissa tutkimuksissa on voitu todeta, että tehtaan siirto tulee maksamaan ainakin noin 2,5 miljardia markkaa”.¹⁵²

4.3 Sokerin neuvottelustrategioita

Pöytäkirjojen perusteella neuvotteluja käytiin pääosin hyvässä hengessä, mutta loppua kohden tunnelma kiristyi ja sanamuodot tiukentuivat. Kaupungin puolelta muistutettiin pakkolunastuksen mahdollisuudesta.¹⁵³ Sokerin puolelta sen sijaan hoputettiin neuvottelujen päättämistä ja uhkailtiin neuvottelujen lopettamisella. Pääjohtaja Hernberg suosi säännöllisesti lausetta ”aika ei ole asialle hyväksi”. Hän hoputti ja toi esiin, miten Sokeri tarvitsi asiassa negatiiviseen tai positiiviseen päätöksen tai heidän pitäisi ruveta investoimaan Töölön tehtaaseen, jolloin tonttikauppa siirtyisi vähintään parikymmentä vuotta eteenpäin ja hinta nousisi normaalin inflaation sekä investointien takia.¹⁵⁴ Neuvottelujen loppusuoralla Hernberg toi kiihtyvään tahtiin esille, että Sokerin näkökulmasta esitetyt ehdot olivat

¹⁵¹ Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 27.4.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁵² Pöytäkirja Töölön aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 9.6.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁵³ Puhelinkeskustelut Lippa – Talvela, 19.10.1962, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁵⁴ Mm. Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 28.11.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

viimeiset sekä muistutti, että neuvottelujen voisi katsoa rauenneen, jos ehtoihin ei suostuttaisi.¹⁵⁵

Kaupunki yritti parantaa asemaansa muistuttamalla, että se oli monopoliostaja eli ainoa ostajaehdokas Sokerin tontille. Hernberg totesi tähän, ettei Sokerilla ollut kiire pois kaupungista, vaan se voisi myös jäädä tontille tuottamaan sokeria. Tähän Sokerilla oli laillinen oikeus: pysyvä hallintaoikeus tonttiin niin kauan kuin tontilla tehtäisiin edes vähän sokeria. Tämän Sokerin edustajat myös toivat neuvotteluissa säännöllisesti esiin, lähes joka kokouksessa. Kun kaupungin puolelta muistutettiin, ettei tontille mahduttu tuottamaan sokerinkulutuksen kasvavia määriä, Hernberg kertoi yrityksen pärjäävän silloista pienemmälläkin alueella sekä voivan tuottaa Töölössä vähemmän sokeria ja vastaavasti kasvattaa Vaasan ja Kotkan tehtaiden tuotantoa.¹⁵⁶ Lisäksi Sokeri haki varastorakennuksille rakennuslupaa kaupungilta, kuin viestiänsä painottaakseen. Rakennuslupa oli koko neuvottelujen ajan kaupungin virastojen käsittelyssä, ja Sokeri kyseli luvan perään useampaan kertaan. Se myös kertoi aloittavansa rakentamisen heti, jos neuvottelu raukeaisivat. Kaupunki tiesi, että jos Sokeri saisi varastonsa, se voisi kituutella Töölön tontilla vuosikymmeniä eteenpäin. Tilanne ei olisi Sokerin kannalta tyydyttävä mutta kuitenkin mahdollinen. Tämä oli Sokerin keino painostaa Helsinkiä. Useampaan kertaan pääjohtaja Hernberg totesi neuvotteluissa, että Sokerin tarvitsi tietää tontin kohtalo nopeasti, jotta se voisi aloittaa joko investoinnit tai muuttaa pois.¹⁵⁷ Moneen kertaan Sokeri myös painotti voivansa pysyä paikoillaan tontillaan, vaikka ikuisesti.¹⁵⁸ Vakuudeksi neuvottelijat esittivät laskelmia ja

¹⁵⁵ Hernberg varoitteli toistuvasti, että neuvotteluissa esillä olevat ehdot olisivat viimeiset sekä siitä, että neuvottelut raukeaisivat. Esimerkiksi ”ei asiasta kannata neuvotella pitempään” (kokous 17.11.1961); ”mikäli (...) (ei) ole löydettävissä mitään toistakaan molempia osapuolia tyydyttävää kompromissia, on kai aika todeta neuvottelujen asiasta päättyneen” (kokous 20.2.1962); ”tehty tarjous on yhtiön viimeinen sana neuvotteluissa (...) (jos) neuvottelut eivät näillä ehdoilla johda tulokseen, täytyy asia jättää raukeamaan” (kokous 28.6.1962); ”jos nämä ovat viimeiset ehdot, voidaan todeta neuvottelujen katkenneen” (kokous 22.8.1962); ”jos näitä ehtoja ei hyväksytä, katsotaan neuvottelut rauenneeksi” (kokous 5.10.1962) sekä ”tämä on katsottava lopulliseksi ehdotukseksi, tai mikäli tähän ei voida mennä, on neuvottelut katsottava rauenneiksi” (kokous 8.10.1962).

¹⁵⁶ Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevista neuvotteluista, 15.12.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Pöytäkirja Töölön aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 9.6.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 29.8.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁵⁷ Hernberg hoputti varastojen rakentamista toistuvasti. Esimerkiksi ”Töölön tehdas on nyt siinä vaiheessa, ettei sille suunniteltuja uudistuksia voida enää viivyttää, vaan on yhtiön lähiaikoina ryhdyttävä huomattaviin rakennustöihin” (kokous 17.11.1961); ”jos ei ratkaisua, alueelle on välittömästi ryhdyttävä varastorakennuksen rakentamiseen” (kokous 23.11.1961); ”raffinadivaraston piirustukset kiertävät jo kaupungin elimissä ja ryhdytään rakennustöihin välittömästi neuvottelujen päätyttyä” (kokous 18.9.1962) sekä ”uuden varastorakennuksen kaaret ovat jo olleet valmiina toista vuotta ja pitäisi lopultakin päättää mitä niille tehdään” (kokous 19.9.1962).

¹⁵⁸ Pöytäkirja Töölön aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 9.6.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Kiinteistölautakunnan puheenjohtajan, varatuomari Pettisen käynti 22.3.1962, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

suunnitelmia, joiden perusteella he eivät olleet ”pakkotilassa”. Näin neuvottelijat vierittivät paineet muutosta kaupungin puolelle, eikä kaupunki argumenteissaan päässytkään niistä eroon.

Suomen Sokeri mietti alusta lähtien tarkkaan neuvottelustrategioitaan. Hallintoneuvoston kokouksissa säännöllisesti neuvottiin ja annettiin apua johtokunnalle neuvotteluita varten. Hallintoneuvoston jäsenillä oli monipuolista kokemusta eri liike-elämän, talouden ja politiikan alueilta. Kaupunginjohtaja Erik von Frenckellillä oli runsaasti kokemusta ja tietämystä Helsingin kaupunginpolitiikasta, ja hän antoikin neuvotteluita varten runsaasti neuvoja. Hän esimerkiksi nosti esiin, että kaupungilla oli selkeä yliote pistoraidekysymyksessä, mutta Sokerin ”valttikorttina” oli Mannerheimintielle oleva kivitalo, jota ei voitu purkaa ilman Sokerin suostumusta.¹⁵⁹ Kivitalo oli Mannerheimintien liikennejärjestelyjen esteenä.

Pohjimmiltaan neuvotteluissa oli kyse korvauksen määrästä eli rahasta. Tämä todettiinkin osapuolten kesken ääneen jo aikaisessa vaiheessa. Osapuolet käyttivät erilaisia perustelutapoja siitä, millä tavalla tontin arvo tulisi määrittää ja kuinka suuri korvauksen tulisi olla. Alusta lähtien Sokeri pohti, kuinka suuria summia kannattaisi pyytää, jotta neuvottelut eivät kariutuisi, mutta jotta yritys ei lopputuloksena myöskään saisi liian vähäistä summaa. Sokeri valitsi yksinkertaisesti tavan pyytää selvästi enemmän kuin mihin se oli valmis suostumaan. Hallintoneuvoston puheenjohtaja Erik von Frenckell sanoitti tämän ääneen, kun hän ”ilmoitti käsityksensä, että jos Suomen Sokeri Osakeyhtiö pyytää kaupungilta 1,6 miljardia niin päätetään kauppa hintaan 1,4 miljardia markkaa”.¹⁶⁰

Sokeri pohti tarkkaan johtokunnan ja hallintoneuvoston kokouksissa, minkälaisia summia kannatti pyytää, mikä oli realistinen tavoite ja mikä oli minimi, mihin voitiin suostua. Johtokunta lähestyi tavoitesummaansa tarkastelemalla keskustatonttien arvoja, jos tonttia käytettäisiin liike- tai asuinrakennuksena. Näin laskien johtokunta sai tontin arvoksi miljardi markkaa, jos sitä olisi käytetty asuinrakennuskäyttöön, ja 1,75 miljardia markkaa, jos tonttia olisi käytetty liikerakennuskäyttöön. Näiden summien pohjalta johtokunta pyysi ja lopulta vaati hallintoneuvostoa ottamaan kantaa tavoitteeseen, ”jotta sekä hallintoneuvoston että johtokunnan käsitys päämäärästä olisi alusta lähtien sama”. Se totesi niin ikään, ”ettei johtokunnalla ole mahdollisuuksia suorittaa neuvotteluja ellei käytettävissä ole

¹⁵⁹ Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 10.6.1960 § 6, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

¹⁶⁰ Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 19.6.1962 § 7, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

neuvottelutavoitetta”. Johtokunta esitti, että neuvottelutavoitteen rahallisen arvon tulisi olla ainakin 1,5 miljardia markkaa. Perään se vielä lausui: ”Luonnollisestikaan ei tässä vaiheessa voi tulla kysymykseen tarjouksen tekeminen. Se voi mahdollisesti tulla ajankohtaiseksi vasta pitkien ja vaikeitten neuvottelujen jälkeen, kun päästään selville siitä, kuinka pitkälle kaupunki on valmis menemään.”¹⁶¹ Keskustelun jälkeen hallintoneuvosto antoi valtuudet jatkaa neuvotteluja johtokunnan esittämällä tavalla. Näitä summia Sokerin neuvottelijat eivät tietenkään paljastaneet neuvotteluissa kaupungin kanssa, vaan he puhuivat muista summista. Lisäksi hallintoneuvosto painotti varapuheenjohtaja Paavo A. Vidingin ideasta, kuinka neuvotteluissa olisi ”vältettävä puhumasta rahakorvauksista, vaan tulisi neuvottelujen pohjana olla tehtaan siirtokustannukset”.

Sokerin johtokunta lähti laskelmissaan siitä, että korvauksen tulisi kattaa uuden tehtaan rakentaminen toisaalle. Tätä laskentaperustetta Sokeri myös johdonmukaisesti toisti koko neuvottelujen ajan. Neuvotteluissa Hernberg koko ajan totesi, että Sokeri tarvitsi summan, jolla se voisi rakentaa uuden tehtaan: 2,5 miljardia. Tuskin sattumalta Sokeri ilmoitti neuvotteluissa laskeneensa tontin arvoksi saman 2,5 miljardia markkaa, joten Sokeri esitti kahden eri perustelun kautta olevansa oikeutettu kyseiseen korvaukseen.¹⁶² Kun kaupungin puolelta Korhonen kritisoi, ettei uuden tehtaan pyytäminen käytetyn tilalle ollut reilua, pääjohtaja Hernberg kertoi pyynnön kattavan vain 60 prosenttia uuden tehtaan arvosta. Tämän seurauksena neuvottelijat tarkastelivat yhdessä Porkkalan tehtaan suunnittelupäällikkö von Hertenin tekemiä laskelmia. Neuvottelijat totesivat, että luvut olivat asialliset sekä, että 2,5 miljardin pyyntö kattoi vain 60 prosenttia uudesta tehtaasta. Lisäksi todettiin, ettei summa pitänyt sisällään uutta asuinaluetta tai junarataa.¹⁶³

Kaupungin puolelta korostui puhe, jossa se pyrki rakentamaan neuvottelutilanteissa kumppanuutta kaupungin johdon ja Sokerin välille sekä löytämään yhteisesti ratkaisua, joka menisi kaupungin prosesseissa läpi. Kaupungin edustajat kertoivat, että asia piti valmistella huolella ja kypsytellä rauhassa, jotta se menisi valtuustossa läpi, eikä kukaan poliitikko ryhtyisi ”saivartelemaan” asialla, tai ettei siitä muodostuisi ”poliittinen kysymys”. Kaupungin neuvottelijat selvästi yrittivät luoda asetelmaa, jossa he yhdessä Sokerin kanssa pyrkivät

¹⁶¹ Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 26.1.1961 § 2, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

¹⁶² Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 27.4.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁶³ Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 23.11.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 28.11.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

löytämään sopivan summan, sanamuodot ja perustelut (”siirtokustannukset”), jotka menisivät poliittisen prosessin läpi. Neuvottelijat vetosivat usein politiikkaan ja byrokratiaan. He totesivat tarvitsevansa sellaisen neuvottelutuloksen, jota he kaupungin virkamiehinä voisivat esittää poliitikoille ja jonka poliitikot voisivat viedä läpi poliittisesti. Koko prosessi pidettiin kaupungin puolelta tiukasti pienen piirin tiedossa aina päätöksentekoon asti. Kaupunginhallituksen ja kiinteistölautakunnan pöytäkirjoista käsittelykerrat ja päätökset salattiin läpimeneen asti, ja kaupunginvaltuuston kokous pidettiin suljettuna.¹⁶⁴

Suomen Sokerin pääjohtaja Gunnar Hernbergillä oli hyvin merkittävä rooli Sokerin johtamisessa ja muuttoon liittyvissä neuvotteluissa. Hernberg oli korkean profiilin johtaja elinkeinoelämässä, ja hänellä oli lukuisia yhteiskunnallisia vastuutehtäviä järjestöissä sekä laajat verkostot. Hän koki järjestävänsä asiat itse ja vain hyväksyttävänsä asiat hallintoneuvostolla. Kuvaavaa on, miten hän kertoo muistelmissaan pyytäneensä summittaiset kustannuslaskelmat Kantvikin tehtaasta, lisänneensä laskelmiin 50 prosenttia ja vieneensä projektin hallintoneuvoston hyväksyttäväksi. Hän muistelee pelänneensä, että asioiden käsittely hallintoneuvostossa saattaisi hidastaa projektia. Hän kertoo tiukan aikataulun vaatineen, että hallintoneuvosto antaisi kaiken tukensa projektille sekä vapaat kädet johtokunnalle.¹⁶⁵ Samassa sävyssä hän kuvaa suhdettaan hallintoneuvostoon kirjeessä Suomen teollisuusliiton toimitusjohtaja Sakari Lehdolle: ”Vasta sen jälkeen kun olen päässyt selville rahoitusmahdollisuuksista, tulen muodollisesti alistamaan mainitut projektit hallintoneuvoston hyväksyttäväksi.”¹⁶⁶ Pitkän uran tehnyt Hernberg on epäilemättä ollut voimakas hahmo Sokerissa, mutta nämä lausunnot varmasti vähättelevät hallintoneuvoston roolia. Hallintoneuvosto oli täynnä osaavia, kokeneita ja vaikutusvaltaisia ihmisiä, eikä hallintoneuvosto pöytäkirjojen ja kokouksiin tehtyjen tilannekatsausten perusteella ollut pelkkä kumileimasin. Päinvastoin hallintoneuvosto halusi varsin tarkasti tietoa neuvottelujen etenemisestä sekä otti moniin asioihin kantaa.

Hernberg oli neuvottelujen loppuun asti huolissaan hallintoneuvostossa olevista jäsenistä, joiden mukaan neuvoteltu summa on liian pieni tai jotka eivät ylipäättään pitäneet kauppaa

¹⁶⁴ Pöytäkirja Töölön aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 9.6.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 29.8.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Kiinteistölautakunnan puheenjohtajan, varatuomari Pettisen käynti 22.3.1962, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Puhelinkeskustelut Lippa – Talvela, 19.10.1962, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁶⁵ Hernberg 1989, 247

¹⁶⁶ Pääjohtaja Gunnar Hernbergin kirje Suomen Teollisuusliiton toimitusjohtaja Sakari Lehdolle 7.6.1968, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 283, Elka.

suotavana.¹⁶⁷ Pääosin nämä huolet tulivat esiin pääjohtaja Hernbergin ja kaupunginjohtaja Ahon kahdenvälisissä neuvotteluissa. Kahden tärkeimmän neuvottelijan välit olivat varmasti hyvin avoimet, mutta ääneen todetut lausunnot ovat olleet ennen kaikkea neuvottelutaktiikkaa. Samalla tavoin kuin kaupungin edustajat vetosivat virkamiesprosessiin ja poliittiseen päätöksentekoon, Hernberg vetosi hallintoneuvoston eriäviin mielipiteisiin. Molemmat osapuolet yrittivät näin saada hintaa sopivammaksi; neuvottelija olisi jo ollut valmis tekemään sopimuksen, mutta muut halusivat vielä hintaa ylemmäs. Mielenkiintoista on myös pääjohtaja Hernbergin puhelu 9. lokakuuta 1962 hallintoneuvoston puheenjohtaja Erik von Frenckellille. Neuvottelut olivat jo aivan loppusuoralla, kun pääjohtaja koki tarpeelliseksi soittaa puheenjohtajalle ja painottaa, ettei neuvotteluista voitu vielä kertoa julkisuuteen mitään.¹⁶⁸ Puhelun tavoitteena oli korostaa tarvetta sille, että kaupungin edustajien ilmaisema pyrkimys Sokerin kannalta myönteiseen ratkaisuun pääsemisestä ei tätä kautta vaikeutuisi.

Nopeasti Sokeri ja kaupunki ymmärsivät, ettei suoran rahakorvauksen maksaminen ollut poliittisesti helppoa näin suuressa kaupassa. Sokeri lähestyi asiaa tuomalla neuvottelupöytäan puhtaanapitolaitoksen tontin ja pääkonttorin tontin rakennusluvan. Näillä keinoilla oli tarkoitus saada osa kauppasummasta hoidetuksi poliittisesti vähemmän herkällä tavalla joko tonttikaupalla ja -keinottelulla tai ison rakennusluvan myöntämisellä.

Sokeri oli rakentanut Töölön tehtaan tontille vuonna 1952 pääkonttorin, jonne yhtiön johto muutti Ludviginkadulta. Päärakennuksessa työskenteli yhtiön johto, ja siellä pidettiin tärkeitä neuvotteluita ja kokouksia. Nelikerroksisen rakennuksen oli suunnitellut Alvar Aallon toimistolla työskennellyt arkkitehti Woldemar Baeckman. Jo aikaisessa vaiheessa Sokeri nosti esille, että vaikka se muutoin luopuisi tehdasalueestaan, se haluaisi pitää pääkonttorinsa itsellään. Vaikka itse rakennus lieneekin ollut toimiva, hieno ja moderni, se ei ollut tärkeintä neuvottelustrategiaa valitessa. Olennaista oli rakennusoikeus. Sokeri toi esille, että se halusi kaupassa saada pääkonttorin tontin itselleen sekä siihen paljon lisää rakennusoikeutta. Se pyysi samansuuruisia rakennusoikeutta kuin muuallakin Mannerheimintien varressa oli. Rakennusoikeus oli kallista Töölössä, ja Sokeri laski, että rakennusoikeuden kasvattamisella

¹⁶⁷ Pöytäkirja Töölön aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 9.6.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Pöytäkirja Töölön tehtaan aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 29.8.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Puhelinkeskustelu ylipormestari Ahon ja vuorineuvos Hernbergin välillä 18.9.1962, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Puhelinkeskustelu ylipormestari Ahon ja vuorineuvos Hernbergin välillä 21.9.1962, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Puhelinkeskustelu ylipormestari Aho – vuorineuvos Hernberg 8.10.1962, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁶⁸ Puhelinkeskustelu 9.10.62 kaupunginjohtaja Erik von Frenckellin ja vuorineuvos Hernbergin välillä, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

se voisi kattaa ison osan poismuuton kustannuksista. Ajatus oli joko rakentaa uudisrakennus itse tai heti tonttikaupan jälkeen myydä pääkonttorin tontti rakennuslupineen eteenpäin.

Toinen tonttikeinottelun alue, jonka Sokeri toi usein neuvotteluissa esiin, oli puhtaanapitolaitoksen tontti. Puhtaanapitolaitoksen tontti sijaitsi tehtaasta katsoen Mannerheimintien toisella puolella.¹⁶⁹ Tontti oli erittäin arvokas. Sokeri ehdotti 17. huhtikuuta 1961 käydyissä neuvotteluissa, että jos Sokeri lähtisi omalta tontiltaan, kaupunki voisi siirtää puhtaanapitolaitoksen kaluston tehdasrakennusten sisälle, jolloin puhtaanapitolaitoksen tontti vapautuisi myyntiin, ja myyntitulot kaupunki voisi käyttää Sokeritehtaan tontin kauppaan. Sokerin ajatuksissa tällainen kauppa olisi poliittisesti ja taseen kannalta helpompi järjestää kuin puhdas käteiskauppa. Kaupunki kuitenkin alusta lähtien painotti, ettei se voisi lähteä keinotteluun mukaan. Puhtaanapitolaitoksen tontti jäi kuitenkin pitkäksi aikaa neuvottelupöydälle ja nousi toistuvasti ehdotusten kohteeksi. Neuvottelujen edetessä Sokeri esitti useaan kertaan, että se saisi puhtaanapitolaitoksen tontin itselleen. Näin se teki esimerkiksi kesäkuussa 1961 ja kirjallisessa tarjouksessa 15. helmikuuta 1962. Tehdasta Sokeri ei tietenkään olisi rakentanut tontille, koska ongelmat olisivat olleet samat kuin tien toisella puolella, vaan tarkoitus oli hyötyä arvokkaasta tontista rahallisesti. Lopulta puhelinneuvottelussa 20. helmikuuta vuonna 1962 kaupunginjohtaja Lauri Aho ilmoitti, ettei puhtaanapitolaitoksen tonttia luovutettaisi kaupassa.

Sokeri vetosi säännöllisesti auktoriteetteihin niin koko tontin kuin pääkonttorin arvosta puhuttaessa sekä käytti monipuolisia verkostojaan neuvotteluiden aikana. Kaupungille keskeisiä olivat keskustasuunnitelmat, joita moni nimekäs arkkitehti oli tehnyt sotien jälkeisenä aikana ja joista oli järjestetty arkkitehtikilpailuja. Tuoreimpana oli tilattu maailmankuululta arkkitehdiltä Alvar Aallolta keskustasuunnitelma. Neuvotteluiden aikaan Aallon suunnitelma oli yhä kesken, mutta tiedettiin, kuinka siinä – kuten monessa aikaisemmassakin suunnitelmassa – oli tarkoitus rakentaa julkisia, arvokkaita kulttuurirakennuksia Töölönlahden rantaan ja myös tehtaan tontille. Tähän seikkaan Sokeri säännöllisesti vetosi. Alvar Aalto oli suuri auktoriteetti arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun saralla, joten Sokerin oli järkevä korostaa, että kaupunki pääsisi toteuttamaan Aallon hienoa

¹⁶⁹ Kyse on Mannerheimintie 150–154 tonteista. Neuvottelujen aikaan tonteilla sijaitsi kaupungin puhtaanapitolaitoksen toimintoja. Nykyisin tonteilla on kaksi hotellia, Crowne Plaza Helsinki (alkuperäiseltä nimeltään Hotelli Hesperia) ja Scandic Park Helsinki (alkuperäiseltä nimeltään hotelli Inter-Continental). Hotellit rakennettiin alun perin vuoden 1975 ETYK-kokousta varten.

suunnitelmaa, kunhan se ostaisi tontin.¹⁷⁰ Lisäksi Sokeri tilasi Alvar Aallolta suunnitelman pääkonttorin tontin lisärakentamisesta. Tarkoitus oli osoittaa, miten hyvää kaupunkirakentamista voisi olla tarjolla, jos Sokerille myönnettäisiin lisää rakennusoikeutta. Hernberg ilmaisi asian suoraan neuvotteluissa Aallon ehdotuksen valmistuttua: ”ja kun tontille on saatu nyt arvokas käyttö, luulisi asian käsittelyn olevan valtuustossakin helpompaa”.¹⁷¹ Samaa eturivin arkkitehteihin vetoamista on tehty muissakin yhteyksissä niin historiassa kuin edelleenkin.

Pääjohtaja Hernberg pyrki myös vaikuttamaan keskustasuunnitelmaa valmistelevaan Alvar Aaltoon ja siten parantamaan Sokerin neuvotteluasemaa. Hernberg kävi puhelinkeskusteluja Aallon kanssa saadakseen tämän sijoittamaan suunnitelmassa tehtaan alueelle mahdollisimman paljon rakennuksia. Aallon kuvataan suhtautuneen myönteisesti ajatuksiin.¹⁷² On vaikea arvioida, kuinka suuri vaikutus Sokerin johtajalla on oikeasti akateemikkoon ollut. Lopullisessa Aallon keskustasuunnitelmassa Töölön tontille sijoittui konserttitaloja eikä tehtaalle ollut tilaa, mutta näin oli monissa muissakin suunnitelmissa jo aiemmin.

Tontin tärkeyttä korostaessaan Sokeri vetosi neuvotteluissa myös Reino Castrénin liikennesuunnitelmiin, joissa Töölön läpi oli tarkoitus tehdä metrolinja. Hernberg korosti, että tätäkään kehitystä kaupunki ei pääsisi toteuttamaan ennen Sokerin muuttoa. Sokerin tiedot suunnitelmasta eivät tosin pitäneet paikkaansa, koska metrolinja oli tarkoitus vetää Töölöntorin kautta eikä Mannerheimintietä pitkin. Kaupungin edustajat korjasivat Sokerin virheellisen väitteen jo samoissa neuvotteluissa.¹⁷³

Puhtaanapitolaitoksen tonttiin liittyvät myös mielenkiintoiset puhelinkeskustelut, jotka kuvaavat sekä pääjohtaja Gunnar Hernbergin hyviä verkostoja että kaupunginjohtaja Lauri Ahon ilmeistä bluffausyritystä. Puhelinkeskustelussa 20. helmikuuta 1962 Aho väitti, että puhtaanapitolaitoksen tonttia ei voitu ottaa muuhun käyttöön, koska tontille suunniteltiin poliisitaloa. Jo samana päivänä Hernberg tapasi poliisikomentaja Gabrielssonin, joka kertoi,

¹⁷⁰ Muun muassa Pöytäkirja Töölön aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 9.6.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁷¹ Pöytäkirja Töölön aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 23.11.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁷² Töölön aluekysymykset 13.2.1961, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁷³ PM Töölön aluejärjestelyjä koskevasta neuvottelutilaisuudesta 12.5.1960, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

ettei kaupunginjohtaja Ahon kertoma pitänyt paikkaansa, vaan Poliisitaloa suunniteltiin Töölönlahden itäpuolelle.¹⁷⁴

Joulukuun 1961 hallintoneuvoston kokouksessa johtokunta antoi hallintoneuvostolle selvityksen siitä, minkälaisia strategioita se oli neuvotteluissa noudattanut. Hernberg kertoi johtokunnan pyrkineen korostamaan kaupungille niitä hyötynäkökohtia, joita Töölön tehtaan poissiirtyminen toisi tullessaan, sekä toisaalta niitä haittoja, joita tehtaan jääminen silloiselle paikalleen oli aiheuttanut tai aiheuttaisi kaupungille. Siirtymisen hyödyiksi muistiossa listattiin neljä asiaa. Ensinnäkin kaupunki voisi saada käyttöönsä tai myyntiin arvokkaan puhtaanapitolaitoksen tontin, koska puhtaanapitolaitoksessa harjoitettu toiminta voitaisiin siirtää Töölön tehtaan nykyisiin rakennuksiin. Toiseksi kaupunki voisi ryhtyä uusimaan erittäin vaikeaksi osoittautunutta, ruuhkaista Mannerheimintien ja Eläintarhantien (nykyinen Helsinginkatu) risteysalueen liikennejärjestelyjä. Kolmanneksi kaupunki saisi haltuunsa erittäin arvokkaan rakennustontin Mannerheimintien varrelta. Ja neljänneksi kaupunki voisi ryhtyä toteuttamaan Alvar Aallon keskustasuunnitelmaa, johon kuuluivat Töölönlahden rannalle rakennettavat julkiset rakennukset, ja jos se ei saisi tonttia, jäisi ainakin kaksi kyseisen suunnitelman rakennuksista rakentamatta.¹⁷⁵

Hyötyjen vastapainoksi Sokeri painotti niitä haittoja, joita neuvottelujen kariutuminen aiheuttaisi. Yhtiö muistutti säännöllisesti, että jos sopimukseen ei päästäisi, neuvottelut tulisivat suurella todennäköisyydellä jälleen 10–20 vuoden kuluttua ajankohtaisiksi. Silloin ne olisivat entistä vaikeammat, koska Sokeri olisi pakotettu sitä ennen rakentamaan huomattavan määrän uusia rakennuksia alueelleen, ja kaupunki joutuisi maksamaan näistä rakennuksista sekä arvoa kohottaneesta tontista, eli hinta kohoaisi parissa kymmenessä vuodessa. Lisäksi yhtiö muistutti, että tehtaan tuotanto tulisi nousemaan huomattavasti, ja jos pistoraide suljettaisiin, raaka-aineet tuotaisiin ja valmiit tuotteet vietäisiin pois Mannerheimintietä pitkin.¹⁷⁶ Kuten yllä olen nostanut esiin, neuvottelupöytäkirjoista sekä muistioista voi helposti nähdä johtokunnan toimineen näiden strategioiden mukaisesti.

¹⁷⁴ PM puhelinkeskustelu kaupunginjohtaja Lauri Aho ja vuorineuvos Gunnar Hernberg, 20.2.1962, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁷⁵ Tilanne Töölön aluekysymyksiä koskevissa neuvotteluissa 16.12.1961, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁷⁶ Tilanne Töölön aluekysymyksiä koskevissa neuvotteluissa 16.12.1961, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

4.4 Loppuhetkinä numerot lähestyvät toisiaan

Marraskuussa 1961 neuvottelut etenivät isoja askeleita. Marraskuun 23. päivän neuvotteluissa Lippa kertoi kaupungin tutkineen pääkonttorin ja puhtaanapitolaitoksen tonttia sekä muita reaali- ja kiinteistöjä. Hän totesi, ettei puhtaanapitolaitos voinut tulla kysymykseen, koska yritys ei tarvitsisi sitä omaan käyttöön ja kaupungilla oli puute yleisten rakennusten tonteista. Hernberg kertoi yhtiön pitäneen rahaa parhaana ratkaisuna, ja reaali- ja kiinteistöistä oli puhuttu vain, jotta asia olisi helpompi esitellä kaupungin elimissä. Keskustelun myötä reaali- ja kiinteistöjen kysymys jäi pois vaihtoehtoista, ja neuvotteluita jatkettiin rahakorvauksesta. Samassa kokouksessa esitettiin Alvar Aallon suunnitelmat pääkonttorin tontista. Ne käsittivät Mannerheimintien varteen rakennettavan liike- ja virastotalon ja edellyttivät pääkonttorin purkamista. Kaupunki ilmoitti, että asia voitaisiin hoitaa myös siten, että yhtiölle annettaisiin pääkonttoritontti ja sille riittävän suuri rakennusoikeus. Tonttiosaston päällikkö Korhonen huomautti, että suunniteltu tehdas tulisi olemaan nykyaikaisempi ja suurempi kuin Töölön tehdas, joten uuden ja vanhan erotusta ei voitu ottaa neuvotteluissa huomioon. Tähän Hernberg kertoi yhtiön tehneen laskelmat siltä pohjalta, että kaupungilta saatava korvaus peittäisi vain noin 60 prosenttia kuluista. Tämä väite myös yhdessä todennettiin Sokerin laskelmista.¹⁷⁷

Viikkoa myöhemmin marraskuun 28. päivänä pidettiin neuvottelut Kantvikissa. Näissä neuvotteluissa molemmat osapuolet esittivät uusia lukuja. Hernberg totesi yhtiön olevan tyytyväinen siihen, miten pääkonttorin tonttikysymys oli kaupungin taholta hoidettu ja kuinka kaupungin viikko aikaisemmin tekemä esitys tyydytti yhtiötä. 1950-luvulla Sokerin rakentama punatiilinen tehtaankompleksi sijaitseva pääkonttori jäisi Suomen Sokeri Oy:n haltuun ja Sokeri saisi tontin omistusoikeuden itselleen. Lisäksi tontin rakennusoikeutta lisättäisiin niin, että siihen saisi tehdä 270 huoneyksikköä käsittävän lisärakennuksen. Puheissa oli niin seitsemänkerroksinen tornitalo kuin lamellimallinen talokin. Yhtiö jatkoi esittelemällä Kantvikin tehtaankompleksin suunnittelua johtaneen von Hertzenin laskelmia, joiden mukaan uuden tehtaankompleksin rakentaminen tulisi maksamaan 3,45 miljardia markkaa. Yhtiön pyyntö pysyi jo aiemmin useaan kertaan lausutussa 2,5 miljardissa.

Kaupunki totesi yhtiön esittämät laskelmat oikeiksi. Se toi pöytäan myös selvästi korotetun tarjouksen: kaupunki oli valmis maksamaan noin 1,5 miljardia markkaa, mutta summasta olisi

¹⁷⁷ Pöytäkirja Töölön aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 23.11.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

vähennettävä pääkonttorin tontin arvo, arviolta noin 200 miljoonaa markkaa, jolloin rahakorvauksen määrä olisi noin 1,3 miljardia markkaa. Hernberg hylkäsi tarjouksen todeten, ettei sillä olisi läpimenomahdollisuuksia yhtiön hallintoneuvostossa: ”me olemme laskeneet, mitä siirtyminen tulee meille maksamaan ja lähdemme neuvotteluissa tältä pohjalta”. Perään Hernberg muistutti jälleen, kuinka muutto tulisi maksamaan vielä huomattavasti enemmän 20 vuotta myöhemmin, kun yhtiö olisi tehnyt uusia investointeja tehtaaseen ja kaupungin keskusta olisi siirtynyt Töölöä kohti. Tonttiosaston päällikkö Korhonen huomautti tähän, että summasta jo noin 350 miljoonaa markkaa koostui ”enemmän tai vähemmän tunnepitoisista arvoista”.¹⁷⁸

Vielä joulukuun puolivälissä kaupunginjohtaja Aho ja pääjohtaja Hernberg keskustelivat puhelimesta. Aho kertoi aluekysymysten olleen epävirallisesti kaupungin johtajiston käsittelyssä, mutta kysymys ei ollut herättänyt suurta mielenkiintoa. Johtajisto oli valmis hyväksymään 1,3 miljardin markan nettokorvauksen – eli saman, mitä Kiinteistöviraston virkamiehet olivat suositelleet marraskuun lopulla. 20. joulukuuta 1961 yhtiön vieraina olleet kaupungin johtohenkilöt toistivat saman tarjouksen: kaupunki oli valmis maksamaan korkeintaan 1,5 miljardia bruttona. Kaupungin neuvottelijat toivat esille, että sellaisen esityksen he voisivat tehdä kaupunginhallitukselle ja saada hyväksytyksi.¹⁷⁹

Vielä vuoden 1962 alkupuolella osapuolet olivat etäällä toisistaan. Vuoden aikana tapahtui kuitenkin nopeaa lähestymistä, ja jo syksyn alussa sopimusehtoja viimeisteltiin kaupunginjohtaja Ahon ja pääjohtaja Hernbergin välisissä lähes päivittäisissä puheluissa. Loppukesästä ja syksyllä osapuolet olivat jo niin lähellä sopua, että neuvotteluissa korostuivat näiden kahden johtajan väliset puhelinkeskustelut.

Neuvotteluihin tuli vauhtia, kun yhtiö teki konkreettisen tarjouksen kaupasta kaupunginhallitukselle osoitetulla kirjeellä 15. helmikuuta 1962. Kirjeessä yhtiö esitti, että se luovuttaisi tehtaan tontin kaupungille, jos se saisi korvauksena miljardi markkaa sekä pääkonttorin ja puhtaanapitolaitoksen tontit. Tässä vaiheessa pääkonttorin tontin ehdoista oli jo päästy yhteisymmärrykseen, eli se ei aiheuttanut riitoja: Sokeri saisi omistusoikeuden 4000 neliömetrin tonttiin sekä lisärakennusoikeutta 270 huoneyksikön verran.

¹⁷⁸ Pöytäkirja Töölön aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 28.11.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁷⁹ Puhelinkeskustelu ylipormestari Aho / vuorineuvos Hernberg 14.12.1961, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Pöytäkirja Töölön aluekysymyksiä koskevasta neuvottelusta, 20.12.1961, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

Puhtaanapitolaitoksen 24 650 neliömetrin tonttiin Sokeri ehdotti 1400 huoneyksikön verran rakennusoikeutta. Neuvotteluja jatkettiin useilla kokouksilla kevään aikana, kunnes Sokerin tekemä tarjous hylättiin virallisesti kaupunginhallituksen kokouksessa 24. toukokuuta.¹⁸⁰

Neuvottelut jatkuivat kevään ajan, ja kesäkuun 6. päivä käydyissä neuvotteluissa lopullisesti todettiin, ettei puhtaanapitolaitoksen tontti tulisi missään nimessä kysymykseen. Sen jälkeen kyseiseen vaihtoehtoon ei enää palattu. Yhtiö kertoi olevansa valmis siirtymään pois, jos se saisi kahden miljardin rahakorvauksen sekä pääkonttorin tontin. Kaupunki sen sijaan piti kiinni 1,5 miljardin bruttokorvauksesta.¹⁸¹

Uuden konkreettisen tarjouksen yhtiö teki kirjeellä 21. kesäkuuta. Tarjouksessa yhtiö oli tullut roimasti alemmas kahden viikon takaisesta: se pyysi 1,6 miljardia markkaa, pääkonttorin tontin jo sovittujen ehtojen mukaisesti, pistoraitteen käyttöoikeuden siksi ajaksi, kun alueelle alettaisiin rakentaa jotain sekä kuusi vuotta aikaa muuttamiseen. Edelliseen kirjalliseen tarjoukseen verrattuna puhtaanapitolaitoksen tontista oli siis luovuttu, mutta rahavaatimus oli noussut 600 miljoonalla markalla. Tarjous oli aiempaa yksityiskohtaisempi, mikä kuvastaa neuvottelujen edenneen pitkälle: 1,6 miljardin rahatarjous sisälsi maksutahtia koskevat ehdot: 400 miljoonaa markkaa tulisi maksaa heti, minkä jälkeen 300 miljoonaa markkaa vuosittain seuraavan neljän vuoden ajan. Maksamattomalle osalle kaupungin piti maksaa 2,5 prosenttia korkeampaa korkoa kuin liikepankit maksoivat talletuksille, ja korko piti sitoa indeksiin.¹⁸²

Tämänkin tarjouksen kaupunki hylkäsi, mutta tällä kertaa se teki vastatarjouksen.

Vastatarjouksessaan 4. heinäkuuta 1962 kaupunki antoi kaksi eri vaihtoehtoa. Ensimmäisessä vaihtoehdossa hinta olisi 1,5 miljardia markkaa, josta kaupunki maksaisi heti 300 miljoonaa markkaa ja loput jo saman kuun lopussa. Lisäksi Sokerin pitäisi maksaa vuokraa viisi miljoonaa markkaa kuukaudessa eli kuusikymmentä miljoonaa markkaa vuodessa siihen asti, kunnes yhtiö muuttaisi pois. Toisessa vaihtoehdossa kauppasumma olisi sama 1,5 miljardia markkaa ja edelleen kaupunki maksaisi heti 300 miljoonaa markkaa, mutta loppusumma maksettaisiin 300 miljoonaa markkaa vuosittain seuraavan neljän vuoden aikana. Tarjous ei sisältänyt korkoa eikä indeksisuojaa. Pääjohtaja Hernberg hylkäsi suoraan molemmat tarjoukset. Hän vetosi siihen, että kaupungin tarjouksissa yhtiölle välttämätön indeksisuoja

¹⁸⁰ PM Yhteenveto Töölön aluekysymyksiä koskevista neuvotteluista 20.12.1961–27.8.1962 välisenä aikana, Suomen Sokeri, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁸¹ PM Yhteenveto Töölön aluekysymyksiä koskevista neuvotteluista 20.12.1961–27.8.1962 välisenä aikana, Suomen Sokeri, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁸² PM Yhteenveto Töölön aluekysymyksiä koskevista neuvotteluista 20.12.1961–27.8.1962 välisenä aikana, Suomen Sokeri, pääkonttori, 1400, Elka.

jäisi pois ja kauppasummat olivat 100 miljoonaa markkaa halvempia kuin yhtiön haluama. Tarkemmin Hernberg lausui vielä, että ensimmäisen vaihtoehdon vuokrasumma merkitsisi 300 miljoonan markan tappiota ja jälkimmäisessä vaihtoehdossa Sokeri jäisi vaille korkotuloja. Yhtiö teki saman tien vielä oman vastatarjouksessa, senkin kahtena vaihtoehtona. Muiden ehtojen säilyessä samoina ensimmäisessä vaihtoehdossa vuokranmaksu alkaisi kolmen vuoden kuluttua sopimuksen teosta ja vuokra olisi suuruudeltaan esimerkiksi 15–20 miljoonaa markkaa vuodessa. Jälkimmäisessä vaihtoehdossa yhtiö ilmoitti harkitsevansa kaupungin ehtoja, kunhan hinta nostettaisiin 1,7 miljardiin markkaan.¹⁸³ Kahden vaihtoehdon tarjouksilla osapuolet yrittivät pitää neuvottelut käynnissä, välttää umpikujia ja löytää vastapuolelle mieluisia ratkaisureittejä.

Elokuun 27. päivänä kaupunki kertoi, että 1,5 miljardia oli korkein mahdollinen hinta, mihin se voisi nousta. Kaupunki myös kertoi, että korkoa se ei voinut luvata, mutta indeksisuoja voisi olla mahdollinen. Lisäksi kaupunki kertoi, että jos se maksaisi korkoa, sen oli saatava vastaavan suuruiset vuokratulot. Osapuolet totesivat, että tarjousten tosiasiallinen ero oli 400–500 miljoonaa markkaa. Yhtiö piti tiukasti kiinni aiemmista vaatimuksistaan.

Kaksi päivää myöhemmin yhtiö lähetti kaupunginhallitukselle uuden tarjouksen, joka oli lähes samanlainen kuin lopullinen sopimus. Neuvottelut yksityiskohdista kuitenkin jatkuivat vielä kuukauden ajan. Viides syyskuuta puhelussa rahatoimen apulaiskaupunginjohtaja Eino Waronen kertoi kaupungin johtajiston käsitelleen asiaa epävirallisesti, ja sen mukaan alueesta voitaisiin ehkä maksaa 1,6 miljardia, mutta yhtiön tulisi vastaavasti maksaa 60 miljoonaa markkaa vuodessa vuokraa. Hernberg torjui saman tien tämän tarjouksen todeten: ”Yhtiö on jo mennyt tarjouksessaan alarajalle, eikä se enää voi siitä tinkiä.”¹⁸⁴

18. syyskuuta käydyissä keskusteluissa kaupunginjohtaja Aho kertoi kaupungin johtajiston käsitelleen Sokerin tarjousta. Johtajisto olisi jo valmis tekemään kaupan, mutta kaupungin kiinteistöosastolla oli vastustusta asiaan. Kaupunki olisi valmis maksamaan yhtiölle 1,6 miljardia markkaa, mutta yhtiön tulisi suorittaa vastineeksi 70 miljoonaa markkaa vuodessa vuokraa. Kaupunki oli siis jälleen tullut vastaan yhtiötä. Neuvotteluissa yhtiö vastasi, että se

¹⁸³ PM Töölön aluekysymykset, 3.8.1962, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁸⁴ Puhelinkeskustelu kaupunginjohtaja Waronen – vuorineuvos Hernberg 5.9.1962, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

oli valmis maksamaan kolmen vuoden karenssiajan jälkeen vuokraa 50 miljoonaa markkaa vuodessa.¹⁸⁵ Eroa tarjousten välillä ei siis enää ollut paljoakaan.

Kolme päivää myöhemmin kaupunginjohtaja Aho soitti pääjohtaja Hernbergille. Aho kertoi keskustelleensa SKDL:ä lukuun ottamatta kaikkien ryhmien kanssa kaupasta, ja ainakin porvarilliset ryhmät olisivat valmiit maksamaan 1,6 miljardia markkaa, joskin hekin edelleen toivoivat yhtiön vielä tinkivän vaatimuksistaan. Aho oli kertonut ryhmille, että asiasta oli neuvoteltu jo kaksi vuotta, jonka aikana oli jo tingitty kaikki mitä voidaan. ”Sosialistien” osalta tilanne oli jakautunut. Aho kertoi, että ryhmät keskustelisivat keskenään, minkä jälkeen asia vietäisiin mahdollisesti valtuustoon. Aho uskoi, että 1,6 miljardin kauppahinnalla oli mahdollisuus mennä läpi valtuustossa. Lisäksi hän lupasi, että jos asia vietäisiin valtuustoon, kaupunginhallitus tulisi huolehtimaan siellä sen joutuisasta käsittelystä.¹⁸⁶ Sopimus oli siis hyvin lähelle valmis.

Lokakuun neljäntenä päivänä Aho palasi asiaan. Porvarilliset ryhmät ja SDP:n ryhmä olisivat valmiita hyväksymään, että kaupunki ostaisi alueen, mutta ne toivoivat yhä, että hinnasta voitaisiin tinkiä. Ne halusivat joko hintaa 100 miljoonaa markkaa alemmaksi tai periä yhtiöltä vuokraa 60 miljoonaa markkaa vuodessa karenssiajan jälkeen. Aho kertoi olevansa valmis ”ajamaan asian läpi kaupungin elimissä kolmessa viikossa”, jos yhtiö suostuisi jompaankumpaan ehdotukseen. Hernberg torjui ehdotuksen puhelussa todeten, että ”yhtiön tekemä esitys oli jo viimeinen, eikä siitä enää voida tinkiä”. Jo seuraavana päivänä hän kuitenkin keskusteli hallintoneuvoston puheenjohtaja Erik von Frenckellin kanssa asiasta ja kysyi, voisiko yhtiö maksaa ensimmäisen neljän vuoden ajalta 24 miljoonaa markkaa vuokraa. Frenckell oli tähän ajatukseen myöntäväinen ja ehdotti vielä, että asiaa yritettäisiin viedä Ahon aloitteena eteenpäin.¹⁸⁷

Samana päivänä pääjohtaja Hernberg otti Ahoon yhteyttä ja tarjosi 1,6 miljardin kauppasummaa, jossa vuokra olisi neljä ensimmäistä vuotta 24 miljoonaa markkaa vuodessa ja sen jälkeen 35 miljoonaa markkaa vuodessa. Aho ilmoitti olevansa valmis viemään asiaa eteenpäin, mikäli vuokra olisi alusta lähtien 35 miljoonaa markkaa. Hernberg hyväksyi

¹⁸⁵ Puhelinkeskustelu ylipormestari Ahon ja vuorineuvos Hernbergin välillä 18.9.1962, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁸⁶ Puhelinkeskustelu ylipormestari Ahon ja vuorineuvos Hernbergin välillä 21.9.1962, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁸⁷ Puhelinkeskustelu ylipormestari Aho – vuorineuvos Hernberg 4.10.1962, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Puhelinkeskustelu kaupunginjohtaja von Frenckell – vuorineuvos Hernberg 5.10.1962, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

kompromissin lausuen vielä, ”jos näitä ehtoja ei hyväksytä, katsotaan neuvottelut rauenneeksi”. Molemmat ryhtyivät viemään asiaa omissa elimissään eteenpäin.¹⁸⁸

Kolme päivää myöhemmin, kahdeksas lokakuuta, Hernberg ja Aho kävivät vielä kaksi puhelua. Niissä jatkettiin yksityiskohtien hiomista. Hernberg kertoi edelleen pelkäävänsä, ettei asia menisi hallintoneuvostossa läpi ja totesi, että ”tämä on katsottava lopulliseksi ehdotukseksi”. Hän ehdotti joko 30 miljoonan markan vuokrahintaa tai että vuoden 1963 ajan olisi vielä entinen vuokra (noin 105 000 markkaa) ja seuraavan viiden vuoden ajan jo aiemmin neuvoteltu 35 miljoonaa markkaa vuodessa. Aho soitti hetken päästä takaisin, ettei yhtiön esitystä ollut hyväksytty, vaan kaupunki pitäytyi aiemmissa ehdoissa: kauppa 1,6 miljardin hinnalla sekä vuokra 35 miljoonaa vuodessa kuuden vuoden ajan (eli 210 miljoonaa markkaa). Herrojen käytyä asiasta pitkän keskustelun molemmat hyväksyivät ehdot ja sitoutuivat viemään asiaan eteenpäin omissa elimissään.¹⁸⁹

26. lokakuuta Aho soitti ja kertoi Kiinteistölautakunnan hyväksyneen kauppahinnan ja muut ehdot sellaisenaan mutta halunneen, että vuokra sidottaisiin indeksiin. Neljä päivää myöhemmin, 30. lokakuuta, Hernberg ilmoitti yhtiön hyväksyvän indeksin, jos kolme ensimmäistä vuotta vuokra olisi indeksivapaa ja indeksinousu hyväksyttäisiin vain 10 pisteen portaittain. Aho neuvotteli vielä, että indeksivapaata olisi vain kaksi vuotta, minkä Hernberg hyväksyi.¹⁹⁰ Kahdeksas marraskuuta kaupunginhallitus hyväksyi kauppaehdot, ja 14. marraskuuta kaupunginvaltuusto hyväksyi ehdot.

Neuvotteluissa Hernberg oli kuitenkin loppuun asti epävarma hallintoneuvostosta. Hän totesi useaan kertaan ääneen, ettei hän voisi tehdä yhtiön nimissä enää minkäänlaisia kompromisseja, koska hallintoneuvostossa oli vieläkin jäseniä, jotka vastustivat muuttoa. On vaikea sanoa, oliko tämä vain neuvottelutaktiikkaa. Jos epäileviä hallintoneuvoston jäseniä pitäisi nimeä, olisi helppo nostaa puheenjohtaja Erik von Frenckellin ja Herrick Hackmanin nimet esiin. Erik von Frenckell vastusti aluksi Helsingistä poistumista ja oli loppuun asti pessimistinen kauppajen toteutumisesta. Vielä kesäkuussa hän epäili, että ”1,6 miljardin korvauksen läpivieminen ei ehkä olisi mahdollista (kaupungin elimissä)”. Hackman toivoi

¹⁸⁸ Puhelinkeskustelu ylipormestari Aho – vuorineuvos Hernberg 5.10.1962, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁸⁹ Puhelinkeskustelu ylipormestari Aho – vuorineuvos Hernberg 8.10.1962, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

¹⁹⁰ Ylipormestari Aho ilmoitti seuraavaa, muistio 26.10.1962, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka; Puhelinkeskustelu kaupunginjohtaja Kivistö – vuorineuvos Hernberg 30.10.1962, muistio, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1400, Elka.

Naantalin laajennusta muuton sijaan, ja oli hyvin huolissaan tehtaan muuton aikaisesta sulusta ja sen aiheuttamista kuluista.¹⁹¹ Osa heidän muuttohalujen nihkeyttä selittyy sukutaustalla. Heillä oli useamman sukupolven historia nimenomaan Töölön sokeritehtaalta ja poismuuttoon sisältyi suuria, myös negatiivisia tunteita.

Useat hallintoneuvoston jäsenet olivat nopeasti valmiit hyväksymään johtokunnan esitykset. Erityisesti näin oli kaupan keskusliiketaustaisten johtokunnan jäsenten kohdalla. He käyttivät useassa kokouksessa ensimmäiset puheenvuorot muuttopäätöksen tai johtokunnan neuvotteluvaltuuksien hyväksymisen puolesta. Näitä puheenvuoroja piti erityisesti varapuheenjohtaja Paavo A. Viding, mutta myös Uno Takki ja Ilmo Nurmela. Lisäksi Rafael von Frenckell vaikuttaa olleen alusta lähtien muuton kannalla.¹⁹²

¹⁹¹ Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 7.10.1960 § 8, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka; Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 19.6.1962 § 7, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

¹⁹² Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 10.6.1960 § 6, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka; Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 7.10.1960 § 8, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

5 Sokeri saa haluamansa

Tässä luvussa tarkastelen neuvotteluiden lopputuloksia. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen neuvottelutulosta ja sitä, millä tavalla osapuolten tavoitteet toteutuivat. Tarkastelen, miten Helsingin kaupunginvaltuuston käsittely sujui sekä millä tavalla poliitikot ja lehdistö suhtautuivat lopputulokseen. Toisessa alaluvussa tarkastelen lyhyesti uuden tehtaan paikaksi valikoituneen Kirkkonummen uudelleenrakentumista sekä teollistumiseen liittyntä kielipolitiikkaa.

5.1 Neuvottelutulos ja toiveiden toteutuminen

Loppuvuodesta 1962 pitkät neuvottelut saatiin lopulta päätökseen, kun kaupunki ja yhtiö pääsivät sopuun kaupan ehdoista. Kaupungin muodollisen prosessin mukaisesti kiinteistölautakunta ehdotti kaupunginhallitukselle sopimusehtoja koskevan sovun muodostuttua omassa kokouksessaan 22. lokakuuta 1962 puoltavaa päätöstä. Kaupunginhallitus käsitteli asiaa kokouksissaan 4. ja 8. marraskuuta. Ensimmäisessä näistä asia jäi pöydälle, ja toisessa asia päätettiin viedä valtuustoon.¹⁹³ Valtuusto käsitteli asiaa 14. marraskuuta, ja runsaan keskustelun jälkeen valtuusto hyväksyi sopimuksen. Vain kaksi SKDL-puolueen edustajaa äänesti hyväksymistä vastaan. Hekin puolsivat kauppaa, mutta pitivät hintaa liian kalliina ja olisivat halunneet kaupungin jatkavan neuvotteluita.¹⁹⁴ Suomen Sokeri järjesti kaupunginvaltuuston hyväksynnän jälkeen ylimääräisen yhtiökokouksen 18. tammikuuta 1963, jossa kauppa hyväksyttiin. Kauppakirja allekirjoitettiin saman kuukauden 23. päivänä, ja kevään aikana päästiin aloittamaan koko ajan suunniteltu Porkkalan tehtaan rakentaminen.

Muodollisesti tonttikaupassa oli kyse hallintaoikeuden sekä tontilla olevien rakennusten ostamisesta, eli Sokeri luopui vuokraoikeudestaan 36 000 neliön tonttiin. Lopullinen hinta oli 1,6 miljardia vanhaa markkaa, josta 400 miljoonaa maksettiin kaupantekokuukauden loppuun mennessä ja loput 1200 miljoonaa kolmen kuukauden kuluessa kaupanteosta. Kaupan ulkopuolelle jäi Sokerin omistamalla tontilla oleva pääkonttori, joka 4000 neliön tontteineen ja rakennuksineen jäi Suomen Sokerin omistukseen, minkä lisäksi tuolle tontille myönnettiin

¹⁹³ Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja 4.11.1962 § 2791, HKA; Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja 8.11.1962 § 2856, HKA.

¹⁹⁴ Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirja 14.11.1962 § 770, HKA.

rakennuslupa 270 huoneyksikön liikerakennukseen.¹⁹⁵ Sokeri sitoutui jättämään tontin ja siirtämään tehtaan koneistot pois vuoden 1968 loppuun mennessä. Siihen asti se sai vapaasti käyttää pistoraidetta, eli raiteen käyttö sai jatkoaikaa. Tontista sovittiin uusi vuokra, joka oli ensimmäiset kaksi vuotta 35 miljoonaa vuodessa, minkä jälkeen elinkustannusindeksiin sidottu. Sokeri sai kuitenkin irtisanoa vuokrasopimuksen jo aiemmin.¹⁹⁶ Näiden summien suuruutta on vaikea verrata muihin hankkeisiin, koska kauppa oli hyvin harvinainen sekä luonteeltaan että suuruudeltaan, kuten valtuustokäsittelyssäkin todettiin.

Sokeri sai siis alueesta 1,6 miljardia sekä pääkonttorin tontin, jonka arvoksi osapuolet olivat neuvottelujen aikana yhdessä arvioineet 200–250 miljoonaa markkaa. Myös Sokerin hallintoneuvostossa oli esitetty samanlainen arvio. Sokeri sai siis korvausta yhteensä 1,8–1,85 miljardin markan arvosta. Alkuperäisiin toiveisiin nähden Sokeri onnistui neuvotteluissa erinomaisesti. Johtokunta esitti ensimmäisissä laskelmissaan hallintoneuvostolle, että korvauksen pitäisi olla vähintään 1,23 miljardia ja tavoitteen 1,5 miljardia markkaa.¹⁹⁷ Jo varhaisessa vaiheessa johtokunta totesi hallintoneuvostolle: ”Luonnollisestikaan ei tässä vaiheessa voi tulla kysymykseen tarjouksen tekeminen. Se voi mahdollisesti tulla ajankohtaiseksi vasta pitkien ja vaikeiden neuvottelujen jälkeen, kun päästään selville siitä, kuinka pitkälle kaupunki on valmis menemään.” Pitkien neuvottelujen tulos olikin parempi kuin alun perin asetettu tavoite.

Lisäksi sovittiin vuokrasta, josta Sokerilla oli mahdollisuus päästä eroon muuttamalla pois ja irtisanomalla sopimus. Muutto tapahtuikin erittäin nopeasti, ja jo vuonna 1965 tontti oli tyhjenetty. Niinpä Sokeri joutui maksamaan vuokraa vain 70 miljoonaa markkaa, kun vuokra koko kuudesta vuodesta olisi ollut 210 miljoonaa markkaa. Muuttamisaikataulu oli neuvottelujen aikana ennen kaikkea yhtiön tiedossa ja sen päätettävissä. Viime hetkellä tapahtunut vuokran sopiminen kiinteäksi kahden vuoden ajaksi oli hyödyllinen ja onnistunut ehto. Yhtiön voi siis sanoa onnistuneen tavoitteissaan varsin hyvin.

¹⁹⁵ Tämän rakentamisoikeuden kaupunki riitautti uudestaan muutaman vuoden päästä, jolloin osapuolet neuvottelivat jälleen. Sokeri käytti rakennusoikeutensa, kun tontille rakennettiin Sakkaroosi-niminen uudisrakennus vuonna 1972. Alun perin se kuului vakuutusyhtiö Pohjalle, mutta myöhemmin siellä on toiminut mm. ulkoministeriö sekä kouluja. Sekä Sakkaroosi että 1950-luvulla rakennettu pääkonttori ovat yhä pystyssä vuonna 1993 valmistuneen Oopperatalon vierellä. Lisäksi vanhoja muistoja Suomen Sokerin Töölön tehtaasta ovat pienet pätkät tehtaan muuria Töölönlahden rannan lähellä, pistoraiteen vanha maapohja, jossa nykyisin kulkee kevyen liikenteen väylä, sekä vuonna 1956 200-vuotisjuhlissa paljastettu Sokerityttö-patsas pääkonttorirakennuksen edessä. Suomen Sokerin pääkonttori rakennutti itselleen uuden pääkonttorin 1980-luvulla Tapiolaan.

¹⁹⁶ Kertomus Helsingin kaupungin kunnanhallinnosta vuonna 1962, HKA.

¹⁹⁷ Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 26.1.1961 § 2, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka

Muutamia mielenkiintoisia huomioita kaupungin käsittelystä voi tehdä. Neuvottelut käytiin salaisesti koko prosessin ajan. Aluksi kaupunginjohtaja Aho, muu kaupungin ylin johto sekä kiinteistölautakunnan edustajat neuvottelivat sopimuksesta salassa kahden vuoden ajan. Kiinteistölautakunta ja kaupunginhallitus käsittelivät asian salaisesti, ja kuntalaisten tarkasteltavaksi annetuissa kokouspöytäkirjaversiossa asian käsittely oli salattu. Myös valtuustokäsittely pidettiin kuntalaisilta suljettuna. Tästä tosin SKDL-puolueen edustajat esittivät eriävän kantansa ja yrittivät saada käsittelyä julkiseksi siinä onnistumatta.

Valtuustokäsittelyssä käydystä keskustelusta käy ilmi, että kiinteistölautakunnan johtaja Kivistö antoi valtuustolle valheellisen lausunnon neuvotteluiden alkamisesta. Neuvottelut olivat alkaneet kaupungin aloitteesta, kuten Kivistö toi asian esiin, mutta jo vuonna 1960 eikä 1961. Hän toi puheenvuorossaan neuvotteluiden alkuketkenä esille sitä ajankohtaa, kun Sokeri haki isoille varastorakennuksille rakennuslupaa vuonna 1961. Kivistö on ollut ajankohdista tietoinen, koska hän oli itse koko ajan neuvotteluissa mukana – ja asia oli tuore, joten ei hän ole sitä voinut unohtaakaan. Rakennuslupa myönnettiin, koska tontilla oli yhä paljon rakennusoikeutta jäljellä. Näille varastorakennuksille olisi varmasti ollut tarve, mutta rakennusluvan hakemisen ajankohta on ollut Sokerin neuvottelutaktiikkaa, jolla se juurtaisi itsensä Töölöön sekä osoittaisi, ettei muutto ole yhtiölle pakollinen (joskin taloudellisesti kannattava myös sille itselle). Sokeri onnistui tässä erittäin hyvin.

Sekä valtuustokeskustelussa että neuvottelujen aikaisissa Sokerin perusteluissa painottui, että molemmat osapuolet olivat jo tulleet hinnoissa vastaan, eikä tämän parempaa tulosta olisi syntymässä. Hernberg perusteli näin myös hallintoneuvostolle, kun hän suositteli viemään neuvotellun sopimuksen yhtiökokoukselle. Molemmat osapuolet arvioivat, että kauppa kannattaisi tehdä, koska tulevaisuudessa hinta olisi vielä korkeampi ja neuvottelut siksi entistäkin vaikeampia. Neuvotteluissa Hernberg kertoi useaan kertaan, että yhtiö pystyisi nostamaan Kotkan ja Vaasan tehtaiden tuotantoa, ja sitä kautta Töölön tehdas voisi jäädä yhä halvalle tontilleen. Etenkin, kun uudet varastorakennukset – joille oli jo haettu rakennuslupaa – valmistuisivat, ja muutenkin tehtaaseen tehtäisiin modernisointia, jos muutto ei nyt tapahtuisi. Kaupunki tiedosti nämä neuvotteluissa usein esiin nostetut asiat sekä kuuli Hernbergin usein käyttämän ”aika ei ole eduksi” lauseen. Sen sijaan valtuustossa SKDL:n edustajat näkivät asian juuri päinvastoin. Heidän mukaansa neuvotteluita olisi kannattanut jatkaa tai vaikka lopettaa kokonaan, koska aika oli nimenomaan Sokerille haitaksi: Töölön tehdas ei ollut moderni eikä tontille mahtuisi modernia tuotantoa, joten yhtiöllä oli koko ajan kasvava tarve päästä pois.

Kaksi SKDL-puolueen edustajaa esittivät eriävät mielipiteet myös vuositulintarkastajien lausuntoon. Edustajat korostivat, että tontti oli kaupungin, joten se olisi voitu ottaa rakennus- ja pakkolunastuslain pakkolunastustoimin haltuun suuren summan sijaan.¹⁹⁸ Julkisuudessa kauppa otettiin varsin hyvin vastaan luontevana ratkaisuna. Myös *Suomen sosialidemokraatti* -lehti oli kaupan puolella sekä arvioi sovitun hinnan sopivaksi.¹⁹⁹

5.2 Uudelleenrakentuva Kirkkonummi

Töölön sokeritehtaan melkein 150-vuotinen toiminta Helsingissä päättyi vuonna 1965. Koneiden siirtäminen aloitettiin alkuvuodesta, ja tuotanto Kantvikin tehtaalla alkoi vielä saman vuoden aikana. Kaikki tehdasrakennukset purettiin. Viimeisenä, toiminnan päättymistä symbolisoiden, räjäytettiin savupiippu kumoon kesällä 1966. Helsingin vanhimman toiminnassa olleen tuotantolaitoksen historia oli päättynyt. Noin 300 työntekijää siirtyi Kirkkonummelle. Uusi tehdas sai nimekseen Suomen Sokerin Porkkalan tehdas. Sittenkin Suomen Sokerin koko sokerivalmistus on keskitetty Kantvikissa sijaitsevaan Porkkalan sokeritehtaaseen, ja kaikki muut tuotantolaitokset on lopetettu.²⁰⁰

Porkkalan vuokra-alue palautettiin Suomelle 26.1.1956. Suomalaiset saivat tiedon palautuksesta syksyllä 1955, minkä jälkeen alkoi innokas pohdinta siitä, minkälaiselle alueelle tultaisiin ja mitä alueella tehtäisiin. Kirkkonummi oli ennen sotia ollut muuhun Suomeen verrattuna erittäin hyvinvoivaa ja siistiä seutua. Neuvostolehdistä oli mainittu alueen sairaala- ja koulukaupunki, mutta Suomessa ei tiedetty, missä nämä sijaitsisivat ja minkälaisia ne olisivat. Sittenkin kävi ilmi, että niillä tarkoitettiin Kantvikin alueella sijainnutta sairaala- ja koulukeskittymää, jotka suomalaiset myöhemmin purkivat. Turun radalla kulkevista junista poistettiin näköesteenä olleet ikkunaluukut 21.12.1955, minkä jälkeen matkustajat pystyivät havaitsemaan rantaradalta etelään lähtevän pistoraiteen.²⁰¹ Pistoraiteesta voitiin arvella, että alueella sijaitsi uusi satama joko Båtvikissa tai Fiskarvikissä. Tietoa alueesta saatiin hiljalleen, ja 19.1.1956 esikunnassa pystyttiin piirtämään alueesta kartta, jossa näkyi mm. Upinniemen ja Båtvikin laiturit. Alue herätti runsasta kiinnostusta, ja sen palautusta seurattiin tarkoin. Aluksi alueelle pääsyä rajoitettiin ja kolmetoista kohdetta julistettiin suljetuksi, mukaan lukien Båtvikin (tuleva Kaapelitehtaan alue) sekä Rånas-Edisin (tulevia Sokeritehtaan alueita) alueet.

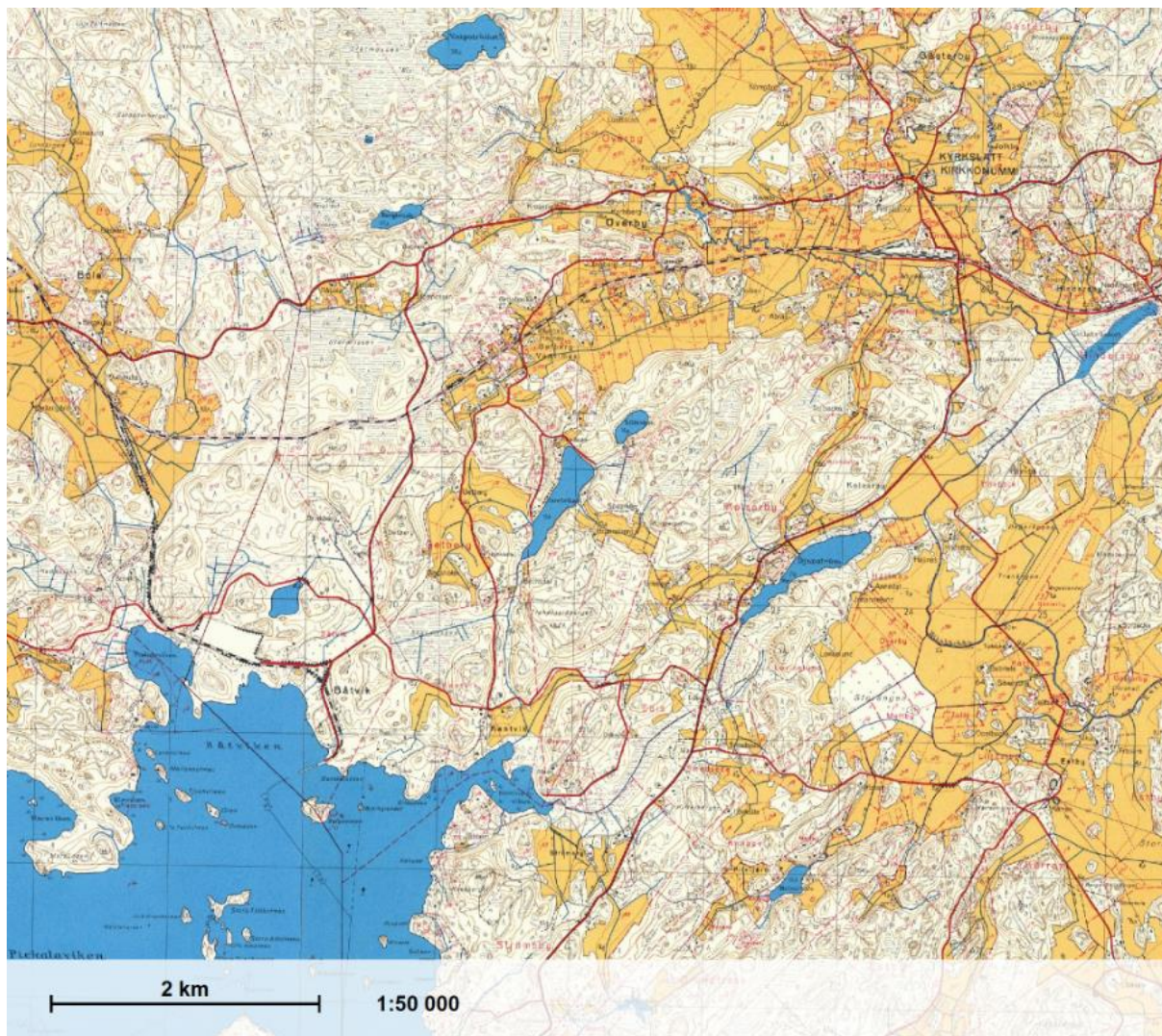
¹⁹⁸ Helsingin kaupungin vuositulintarkastajien kertomus vuoden 1962 tilintarkastuksesta, eriävä mielipide, HKA.

¹⁹⁹ *SD* 15.11.1962.

²⁰⁰ Hoffman 1997, 318.

²⁰¹ Kyse oli jo aiemmin kerrotusta Båtvikin satamaradasta, jonka neuvostoliittolaiset olivat rakentaneet.

Puolustusvoimat oli aluksi kiinnostunut varsin laajasta maa-alueesta, joka olisi kattanut ison osan Kantvikin alueestakin. Se kuitenkin jäi lopulta pienemmälle Upinniemen alueelle.²⁰²

Kuva 2. Lounas-Kirkkonummen kartta. Kartta vuodelta 1960. Kuva: maanmittauslaitos.

Kantvikiin rakennettiin – osin Suomen Sokerin myötävaikutuksesta tai suoraan sen toimesta – asuntoja, kauppa, posti, päiväkotia, koulu, kioski sekä monenlaista harrastus- ja yhdistystoimintaa.²⁰³ Pääjohtaja Hernberg oli itse neuvottelemassa työntekijöiden perheille neuvolapalvelua sekä keskustaan kunnan ensimmäistä oppikoulua. Sokeri muodosti siis Kantvikia rakennettaessa vastaavanlaisen huoltojärjestelmän, jollaisia yritykset olivat rakentaneet laajemmin jo sotien välisenä aikana. Nämä huoltojärjestelmät seurasivat

²⁰² Lehtonen 2020, 276–279.

²⁰³ Lehtonen 2020, 338–356.

paternalistisia, eli isäntävaltaisia, työnantajia, jotka huolehtivat ”hyvän isän” tavoin työntekijöistään – ja samalla valvoivat heitä niin työ- kuin vapaa-ajalla.²⁰⁴

Suomen Sokeri vaikutti voimallisesti myös Kirkkonummen kaavoitukseen. Kirkkonummen kunta olisi halunnut uudet asukkaat viiden kilometrin päähän kuntakeskukseen, mutta Hernbergin vaatimuksesta Suomen Sokeri sai kaavoittaa ja rakentaa oman teollisuuskylänsä Kantvikiin. Ajatuksena oli sokeritehtaan lisäksi saada alueelle muutakin elintarviketeollisuutta. Kysymys ei ollut helppo, ja Suomen Sokeri kävi lukuisia neuvotteluja kunnan johtajien kanssa sekä piti neuvottelutilaisuuksia koko kunnanvaltuuston kanssa. Lisäksi Sokerin vaatimuksesta arkkitehti Olli Parviainen nimettiin vastaamaan koko Kantvikin alueen kaavoittamisesta, vaikka kunta ei alun perin ollut tähän halukas.²⁰⁵ Sokerin hallintoneuvostossa keskusteltiin jo aikaisessa vaiheessa, kuuluuko yhtiölle henkilökunnan asuntojen rakentaminen, vai onko se työntekijöiden vastuulla. Yksimielistä kantaa ei ollut. Esimerkiksi Sven-Erik Rosenlew piti ehdottomasti kantanaan, että työläisten tulisi itse hoitaa asumisasiansa, eikä yhtiön tulisi asiaan puuttua.²⁰⁶ Hernbergin johdolla johtokunta kuitenkin esitti Porkkala-projektiinsa myös asuntojen rakentamisen, ja hallintoneuvosto lopulta hyväksyi suunnitelman.

Kuten ylempänä on käsitelty, hyvin nopeasti palautuksen jälkeen Puolustusvoimat sekä Suomen Kaapelitehdas hankkivat itselleen alueita Kirkkonummelta. Varuskunnan (1959), Suomen Kaapeliyhtiön (1961) ja Suomen Sokerin (1965) lisäksi Kirkkonummelle muutti muutakin teollisuutta nopeaan tahtiin. Ericsson rakensi (1971) ison toimitilan Jorvaksentien varteen, ja Gyproc (1973) rakensi Suomen Sokerin omistamalle merenrantatontille tehtaan. Teollisten työpaikkojen määrä lisääntyi nopeasti. Vuoteen 1970 mennessä Kirkkonummella oli jo 1900 teollista työpaikkaa ja vuoteen 1975 mennessä 3500 teollista työpaikkaa.²⁰⁷ Näiden työnantajien perässä sekä pääkaupunkiseudun asuntopulan ajamana Kirkkonummelle muutti runsaasti uusia asukkaita. Kunnan väkiluku kasvoikin nopeasti: vuonna 1956 kunnassa oli 3135 asukasta, vuonna 1960 jo 7029 asukasta, vuonna 1965 9499 asukasta ja vuonna 1970

²⁰⁴ Kallioinen 2022b, 258, 254.

²⁰⁵ Suomen Sokeri osakeyhtiön ja Porkkalan kaavakysymyksiä koskeva neuvottelu, 5.7.1967, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 440, Elka; Suomen Sokeri Osakeyhtiön Porkkalan tehtaan kaavakysymyksiä koskeva neuvottelu, 8.8.1967, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 440, Elka; Suomen Sokeri osakeyhtiön Kirkkonummen kunnan edustajille järjestetty informaatiotilaisuus, 20.9.1967, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 440, Elka; Porkkalan kaava- ym. kysymyksiä koskeva neuvottelu, 21.10.1967, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 440, Elka; Porkkalan kaavakysymyksiä koskeva neuvottelu, 1.11.1967, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 440, Elka.

²⁰⁶ Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 7.10.1960 § 8, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka;

Hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 19.6.1962 § 7, Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, 1334, Elka.

²⁰⁷ Favorin 2006, 100.

11500 asukasta. Asukasmäärän kasvu muutti kunnan kielisuhteita. Vielä vuonna 1960 ruotsi oli enemmistökielenä yli 60 prosentin osuudella, mutta kymmenen vuotta myöhemmin suomenkielisiä oli 60,8 prosenttia väestöstä.²⁰⁸

Kuten luvussa kolme osoitin, Suomen Sokeri oli tehnyt ostonsa mahdollisimman salassa. Salamyhkäisyydessä ei ollut kyse pelkästään hintojen nousun pelosta, vaan myös kielipolitiikasta. Vaikka paikkakunnat halusivatkin työpaikkoja ja teollisuutta, myös vastustusta esiintyi. Suomenruotsalaiset paikkakunnat tiesivät, että ne tulisivat suomenkielistymään, jos ne ottaisivat teollisuuden ja sen myötä saapuvat uudet suomenkieliset asukkaat vastaan. Tonttikauppoihin ja rakennuslupiin sisältyi poliittinen riski, koska suomenkielinen suurteollisuus murtaisi alueen vanhoja kieli- ja valtasuhteita sekä maaseutuvaltaista elinkeinorakennetta. Edellä kuvattu Nesteen suorittama salamyhkäinen Porvoon Kilpilahden ostaminen tapahtui salassa osaksi juuri kielikysymyksen pelossa.²⁰⁹

Suomenruotsalaisten kuntien suomenkielistyminen oli tavanomainen kehitys aikakaudella, eikä se koskenut vain Kirkkonummea. Suomenruotsalaisten määrä väheni koko Suomessa 1900-luvun jälkipuoliskolla, kunnes se lähti uuteen nousuun vuosituhaten vaihdetta lähestyessä. Ruotsinkielisen väestön väheneminen oli voimakasta erityisesti Uudellamaalla, missä väestö väheni 32 000 hengellä, mikä merkitsi lähes 20 prosentin pudotusta 1950-luvun alun ja vuosituhaten vaihteen välillä. Väestö väheni absoluuttisesti ennen kaikkea Ruotsiin kohdistuneen maastamuuton sekä seka-avioliittojen ja kielenvaihtojen takia. Absoluuttisen vähenemisen lisäksi ruotsinkielinen väestö väheni ennen kaikkea suhteellisesti. Suhteellinen väheneminen johtui siitä, että aiemmin ruotsinkielisiin kuntiin muutti runsaasti suomenkielistä väkeä sisämaasta. Tämä muuttoliike mullisti kielisuhteet monissa kunnissa, joissa valtakieli oli aiemmin ruotsi. Uudellamaalla kokonaisvaikutus oli erityisen voimakas: kaikista maakunnista väki väheni absoluuttisesti eniten Uudellamaalla, minkä lisäksi Uudenmaan väkiluku kasvoi samalla ajanjaksolla yli kaksinkertaiseksi 670 000:sta 1,4 miljoonaan.²¹⁰

Kirkkonummesta poikkeuksellisen tekee vauhti, jolla muutos tapahtui: Kirkkonummi muuttui pääosin ruotsinkielisestä kunnasta pääosin suomenkieliseksi kunnaksi vain kymmenen vuoden aikana. Tähän poikkeukselliseen vauhtiin on vaikuttanut tyhjiö, joka syntyi vuokra-ajan aikana Porkkalaan, sekä tämän tyhjiön purkautuminen, kun ihmiset pääsivät muuttamaan

²⁰⁸ Favorin 2006, 57–58.

²⁰⁹ Kuisma 1997, 350.

²¹⁰ Meinander 2017, 169.

takaisin alueelle. Muu Suomi oli toisen maailmansodan jälkeen kokenut rakennemuutosta, ja Helsingin lähellä Kirkkonummella se tapahtui muita alueita vauhdikkaammin.

Kirkkonummellakin tiedostettiin teollisuuden vaikutus kielisuhteiden ja elinkeinojen muutokseen, mutta kunta otti teollisuuden vastaan.²¹¹

Perinteisesti Kirkkonummea oli johtanut RKP, mutta syksyn 1956 kunnallisvaaleissa tapahtui muutos. Kunnallisvaaleihin osallistui Puutarhanviljelijöiden ja pienviljelijöiden vaaliliitto (PPV) neljällä ehdokkaalla, jotka kaikki pääsivät valtuustoon. PPV:n keulamies oli agrologi Gösta Söderström, joka sai vaaleissa eniten ääniä (163). Söderström oli ruotsinkielinen, mutta hän oli työskennellyt pitkään täysin suomenkielisessä Karjalassa. Vaaleissa RKP sai vaalivoiton kahdeksalla valtuutetulla. PPV ja SDP saivat neljä valtuutettua ja SKDL kolme. PPV kuitenkin liittoutui valtuustossa vasemmiston kanssa, ja liittouma sai valtuustossa enemmistön (11 valtuutettua). Yhteistyössä he nostivat Söderströmin valtuuston puheenjohtajaksi. Söderströmistä tuli johtava hahmo Kirkkonummen kunnallispolitiikkaan. Vuonna 1960 hänet valittiin ensimmäisenä vasta perustettuun kunnanjohtajan virkaan vuosiksi 1960–1978 sekä kunnanhallituksen itseoikeutetuksi puheenjohtajaksi vuosiksi 1960–1976. Samalla RKP sai takaisin kunnanvaltuuston puheenjohtajan paikan. Söderström kykeni vetämään pitkiä linjoja ja toteuttamaan linjaansa määrätietoisesti. Seuraavat kunnallisvaalit olivat vuonna 1960. Valtuuston koko oli kasvanut ja valtuutettuja valittiin 23. RKP sai jälleen vaalivoiton kymmenellä valtuutetulla, mutta PPV:n ja vasemmistopuolueiden liitto oli edelleen vahva vastavoima yhdeksällä valtuutetulla. Uutena puolueena mukaan oli noussut porvarillinen Suomalainen vaaliliitto (SVL), joka sai neljä valtuutettua. Peräti kolme näistä oli varuskunta-alueelta.²¹² Ruotsinkieliset eivät siten olleet kunnassa enää yksiselitteisessä vallassa.

Luvussa kolme käsitellyn Nestein kohdalla kyse ei ollut vain 1960-luvun alussa tapahtuneesta Porvoon Kilpilahden jalostamosta. Kymmenen vuotta myöhemmin Nesteellä oli samankaltainen tilanne, jossa se joutui lopulta vetäytymään suunnitelmistaan. 1970-luvun alussa Neste halusi rakentaa uuden öljynjalostamon ruotsinkielisen Hangon kunnan Hankoniemen Tvärminneen. Kansanliikkeeksi noussut vastustus sai aikaan sen, että Tvärminnen alue suojeltiin. Jalostamoa vastustettiin kiivaasti luonnonsuojelullisin perustein, mutta ilmeisesti vastustuksessa oli mukana myös kielipolitiikkaa ja kielirakenteen muutoksen

²¹¹ Favorin 2006, 54–58.

²¹² Favorin 2006, 58–59.

vastustamista. Nesteen toimitusjohtaja, vuorineuvos Uolevi Raade syytti kielipoliittisia perusteita Tvärminnen vastustuksesta. Hänen mukaansa vastustamisessa oli ”vahva kielipoliittinen sävy”. Lopulta Neste peräytyi suunnitelmistaan ja rakensi uuden jalostamon laajentamalla Porvoon Kilpilahtea, jolloin syntyi Porvoo B.²¹³ Myös Porvoo oli ollut ruotsinkielinen alue vielä 1950-luvulla.

Kirkkonummi ei ollut muutosvauhtia lukuun ottamatta suomenkielistymisessä ja teollistumisessa erityislaatuinen kunta. Muutoin vastaavia kuntia olivat esimerkiksi ruotsinkielisen Pohjanmaan Kokkola, josta kehittyi sodan jälkeen merkittävä teollisuuskaupunki, ja joka samalla suomenkielistyi kovaa vauhtia ruotsinkielisen osuuden laskiessa 1950–2005 41:sta hieman yli 17 prosenttiin. Samoin kävi esimerkiksi Hangossa, joka suomenkielistyi voimakkaasti. Kaikissa kunnissa kehitys ei ollut samanlaista, vaan osa kunnista kieltäytyi teollisuudesta ja säilyi ruotsinkielisenä. Esimerkiksi Länsi-Uudenmaan Tammisaari säilyi vahvasti ruotsinkielisenä; vielä 2000-luvun alussa noin 82 prosenttia väestöstä oli ruotsinkielisiä. Tämän taustalla on se, ettei kaupungissa juurikaan panostettu teollisuuselinkeinoihin.²¹⁴

²¹³ Kuisma 1997, 468–470; Wassholm 2017, 31–34.

²¹⁴ Meinander 2017, 168, 171–173.

6 Johtopäätökset

1960-luvulla sekä Suomi että Suomen Sokeri Oy modernisoituivat monella tavalla. Sokeritehtaan muutto Töölönlahden rannalta Kantvikiin oli yhden teollisuustuotantolaitoksen muutto pois Helsingin kantakaupungista 1960-luvun puolivälissä. Se oli yksittäistapaus, jonka voi kuitenkin nähdä kuvastavan Suomessa tapahtunutta modernisaatiota pienoiskoossa: vanha ahdas kantakaupungissa sijainnut tehdas jätetään taakse ja siirrytään uuteen, moderniin ja metsässä sijaitsevaan laitokseen. Kaksi vanhaa sokeritehdasta – Auran ja Töölön – lakkautettiin ja niiden tilalle rakennettiin uusi ja moderni Porkkalan tehdas Kirkkonummen Kantvikiin. Lisäksi työntekijät muuttivat ahtaista ja huonokuntoisista kantakaupungin asunnoista moderneihin elementtiasuntoihin, metsälähiöihin ja kehyskuntiin.

Suomen Sokeri Oy:n modernisoituminen ei tapahtunut vain ulkoisissa puitteissa, vaan myös yhtiön johtoporras koki sukupolvenvaihdon ja modernisoitumisen. Se tapahtui niin hallintoneuvostossa kuin johtokunnassakin. 1960-luvulle tultaessa hallintoneuvosto oli erittäin kokenut, kun vallassa oli yhä vanha, suomenruotsalaista pääomapiiriä ja liikemieseliittiä edustanut joukko. Heidän sukunsa olivat olleet sokerialalla jo vuosikymmeniä, jotkut jopa yli vuosisadan. Heidän hallussaan oli kuusi tai seitsemän kahdestatoista hallintoneuvoston paikasta. Vuoteen 1970 tullessa hallintoneuvosto oli kokenut muutoksen, jonka myötä hallintoneuvosto oli lähes täysin uudistunut. Suomenruotsalaistaustaisista jäsenistä olivat lopettaneet eläkkeelle jäämisen tai menehtymisen takia Rafael von Frenckell, Sven-Erik Rosenlew, Gunnar Ekström ja Bertel Björkman. Myös keskusliiketaustaisista kokeneista jäsenistä olivat vaihtuneet kaikki neljä, jotka olivat vielä kymmenen vuotta aikaisemmin mukana: Paavo A. Viding, Uno Takki, Erkki Saari ja Ilmo Nurmela.

Keskenään hyvin verkostoituneiden ja tiiviit ystävyysuhteet muodostaneiden vanhojen suomenruotsalaisten sukujen jäädessä sivuun valta siirtyi entistä enemmän kaupan keskusliikkeille. Niiden osakeosuudet olivat kasvaneet jo 1950-luvulla, ja 1960-luvulla kaikki neljä kaupan keskusliikettä saivat toisen edustajansa Suomen Sokerin hallintoneuvostoon: SOK ja Kesko vuonna 1964 sekä Tuko ja OTK vuonna 1965. Tämän seurauksena hallintoneuvoston kahdestatoista jäsenestä kahdeksan tuli kaupan keskusliikkeistä. Perinteikkäiden suomenruotsalaisten teollisuussukujen edustus oli tippunut kolmeen: Erik von Frenckell, Sven Fazer ja Herrick Hackman. Sokerin hallintoneuvoston muutoksessa voi nähdä samankaltaisen muutoksen, joka oli tapahtunut yritysten johdossa jo aiemmin, kun palkkajohtajat tulivat johtamaan yrityksiä perheyriyten omistajien jälkeläisten tilalle.

Voi siis sanoa, että vuoteen 1970 mennessä hallintoneuvostossa oli tapahtunut lähes täydellinen sukupolvenvaihdos. Muutoksen mittakaavaa voi kuvata hallintoneuvostovuosien määrällä. Vuonna 1960 hallintoneuvostossa oli kokemusta yhteensä 176 vuotta, eli keskimäärin jokaisella hallintoneuvoston jäsenellä oli 14,7 vuotta hallintoneuvostokokemusta. Kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 1970 hallintoneuvostosta oli vaihtunut yhdeksän jäsentä. Vuonna 1970 hallintoneuvostolla oli yhteensä 130 vuotta kokemusta, eli keskimäärin jokaisella hallintoneuvoston jäsenellä oli 10,8 vuotta hallintoneuvostokokemusta. Muutoksen suuruus korostuu entisestään, kun huomioidaan, että yhteisestä 130 vuodesta peräti 51 oli 83-vuotiaalla Erik von Frenckelliltä. Jos puheenjohtajan paikalta vuonna 1966 vetäytynyttä Erik von Frenckelliä ei oteta tarkastelussa huomioon, jokaisella hallintoneuvoston jäsenellä oli keskimäärin vain 7,2 vuotta kokemusta hallintoneuvostosta, eli puolet vähemmän kuin 10 vuotta aiemmin.

Myös johtokunnassa tapahtui muutoksia. Kolmehenkisen johtoryhmän jäsenistä kaksi vaihtui. Ensimmäisenä vuonna 1968 jäi sivuun kaupallinen johtaja Aulis Kauppinen, ja vuonna 1970 yhtiön pitkäaikainen pääjohtaja Gunnar Hernberg. Hernberg ehti palvella Sokeria 44 vuotta, joten hänen jäätyään sivuun yhtiö menetti valtavasti kokemusta. Hernbergin tilalle uudeksi pääjohtajaksi ja johtokunnan puheenjohtajaksi valittiin hallintoneuvostossa 10 vuotta toiminut Reino Rossi, joka samalla luopui Suomen Pankin johtokunnan jäsenyydestä. Kolmanneksi johtokunnan jäseneksi valittiin Porkkalan tehtaan suunnittelusta vastannut Gustav von Hertzen, joka vuorostaan vuonna 1980 nousi Reino Rossin jälkeen Sokerin pääjohtajaksi.

Vanhojen sukujen viimeinen suuri uudistus yhtiössä oli muuttopäätös Kantvikiin ja neuvottelujen läpivieminen 1960-luvun alussa. Tähän prosessiin näiden sukujen edustajat suhtautuivat ristiriitaisesti, ja hallintoneuvoston työskentelyyn olisi voinut syntyä isompiakin jännitteitä. Hallintoneuvoston työskentelystä ei kuitenkaan voi havaita ruotsalaisen ja suomalaisen tai vanhan ja uuden pääoman uutta rintamaa. Sen sijaan erityisesti Erik von Frenckell ja Herrick Hackman näyttivät olleen Töölön jäämisen kannalla tai vähintään suhtautuivat muuttoon hyvin ristiriitaisesti. Heidän suvuillaan ja heillä henkilökohtaisestikin oli erittäin pitkä historia Töölön Sokeritehtaalta, joten he saattoivat kokea muuton kokea henkilökohtaisesti raskaana prosessina. Suomen Sokerin lisäksi Erik von Frenckell oli tehnyt pitkän uran Helsinkiä rakentaen, joten Kantvikiin muutossa revittiin irti toisistaan kaksi Erikille tärkeää asiaa.

Helsingin kaupungin kanssa käytyjen neuvottelujen lopputuloksena oli sokeritehtaan lähtö Töölöstä, mikä miellytti molempia osapuolia. Lopulta kauppasummaksi sovittiin 1,6 miljardia markkaa sekä pääkonttorin tontti lisärakentamisoikeudella. Sokerin ennakkotavoitteisiin nähden voi arvioida yhtiön voittaneen neuvottelut eli saavuttaneen tuloksen, johon se oli varmasti tyytyväinen. Helsingin kaupunki lähti neuvotteluissa liikkeelle huomattavasti pienemmistä tarjouksista, ja nosti tarjouksiaan hyvin hitaasti. Suurien summien maksaminen oli kaupungille poliittisesti hankala kysymys.

Tehtaan lähtö Töölöstä ja koko Helsingistä oli looginen ratkaisu molemmille osapuolille. Teollisuus kantakaupungissa oli haitaksi kasvavalle kaupungille, koska se aiheutti ruuhkia sekä oli puisto- ja kulttuurirakennussuunnitelmien tiellä. Sokerille kantakaupunki taas oli huonojen satama-, raide- ja tieyhteyksien sekä ahtaan tontin takia hankala paikka ylläpitää teollisuutta, joten muutto ja uusi tuotantolaitos olisivat tulleet harkittaviksi joka tapauksessa jossain vaiheessa.

Kantvikin valinta oli looginen valinta Sokerilta, koska se täytti Sokerin asettamat kahdeksan kriteeriä erinomaisesti. Kantvikista oli saatavilla iso, tyhjä tontti helposti ja halvalla, minkä lisäksi yhteistyömahdollisuudet Suomen Kaapelitehtaan kanssa nähtiin hyvänä asiana. Sokeria miellytti Kirkkonummella vallinnut teollisuustyhjiö ja tyhjä tila, johon yhtiö voisi itsenäisesti rakentaa tuotantolaitosta ja teollisuuskylää. Myöhemmin yhtiö pyrki jopa teollisuusryppään rakentamiseen. Kirkkonummen Kantvik oli siis houkutteleva kohde, koska Sokerin toiminnalle oli tarjolla tilaa niin poliittisella ja teollisuuden tasolla kuin rakentamisenkin näkökulmasta. Toisaalta tulevaisuuden hintakehitykseen liittyi paljon spekulatiota, mikä asetti päätöksenteolle aikapainetta.

Muutossa tärkeintä neuvottelijan ja suunnittelijan roolia hoiti pääjohtaja Gunnar Hernberg. Hän päätyi siihen, että Töölön tehtaan kannatti muuttaa Kantvikiin ja edisti asiaa voimallisesti. Hän oli suoraviivainen, tiukka ja rohkea neuvottelija, joka käytti laajoja suhdeverkostoja hyväkseen eikä aristellut hallintoneuvoston tai Sokerin neuvottelijoiden edessä. Neuvotteluissa hän ei myöskään kainostellut painostaa ja ”prässätä” kaupunkia. Hän myös tunsu Kirkkonummen jo lapsuudestaan lähtien ja oli toiminut Porkkalan evakuoinnin suunnittelijana ja toteuttajana. Tätä kautta Hernbergillä oli myös henkilökohtainen side alueelle. Hernberg on voinut kokea uuden rakentamisen vasta takaisin saadulle alueelle isänmaallisena tekona, erityisesti koska hänen roolinsa alueen evakuoinnissa oli ollut keskeinen.

Sokerin pärjäämistä neuvotteluissa auttoi sekä sen vahva hallintaoikeus Töölön tonttiin että se, minkälainen yritys se oli. Sokerilla oli alallaan hyvin vahva monopoli eikä sillä ollut realistisia kilpailijoita. Sillä oli lähes yksinoikeus sokerin tuontiin, ja sokerin kulutus kotimaassa kasvoi koko ajan. Nämä antoivat tukevan selkänöjan neuvotteluihin. Sokeri pystyi käymään rohkeasti neuvotteluita Hernbergin johdolla. Se teki kaupungille ehdotuksia myös koemielessä, mistä esimerkkinä toimii puhtaanapitolaitoksen tontin luovuttamista koskevat ehdotukset. Kaupungille nämä ratkaisut olisivat olleet poliittisesti vaikeita ja taloudellisesti kalliita, eivätkä ne siksi edenneetkään neuvotteluissa. Muutoin Sokeri sai neuvotteluissa useita haluamiaan asioita läpi.

Rohkean neuvottelun mahdollistivat osaltaan kokeneet ja vahvat teollisuusmiehet ja vuorineuvokset sekä keskusliikkeet. Sokerilla oli kaikki: sillä oli verkostoja, rahaa, jakeluverkosto ja kulutusmyynti, monopoliasema sekä lähes yksinoikeus sokerin tuontiin. Nämä seikat mahdollistivat rohkean neuvottelustrategian, ja lopputuloksena kaupungin oli tultava hinnassa reilusti ylöspäin. Kaupungilla oli tähän varaa, koska sen rahatilanne oli erinomainen.

Olen pyrkinyt valottamaan yritysten poliittista vaikuttamista käsittelemällä yksittäisen yrityksen 1960-luvun alussa tapahtunutta yhtä päätöstä, ja olen valottanut sen aikana tapahtuneita vaikuttamispyrkimyksiä. Mikrohistoriallinen ja tarkkarajainen tutkielmani jättää tietysti paljon tutkittavaa tuleville vuosille ja herättää uusia, mielenkiintoisia tutkimuskysymyksiä ja -suuntia. Teollisuuslaitosten ja muiden yritysten poliittiset vaikuttamisyritykset ovat kiinnostava tutkimuskohde, jossa riittää selvittävää. Niitä voisi valottaa lisää tutkimalla vastaavia yksittäisiä tapauksia.

On myös isompi tutkimusaukko, jonka tutkielmani osoittaa, ja johon tulevan tutkimuksen tulisi suunnata: miksi osa ruotsinkielisistä kunnista vastaanotti suomenkielistä teollisuutta, ja miksi osa ei?

Teollistumiseen liittyvää kielipoliittista tutkimusta ei ole tehty. Åbo Akademilla oli alkamassa aiheesta tutkimushanke vuonna 2019, mutta se ei saanut rahoitusta ja jäi toteuttamatta.

Tutkimushankkeessa mukana olleet tutkijat ovat julkaisseet artikkelisarjan *Finsk Tidskrift* -lehdessä vuonna 2017. Tutkimushanke olisi käsitellyt 1970-luvun alkua, kun valtionyhtiö Neste oli rakentamassa teollisuuslaitosta ruotsinkielisen Hangon alueelle Tvärminneen.

Monet rannikkokunnat olivat ruotsinkielisiä pitkälle 1900-luvulla, kunnes ne muuttoliikkeen myötä suomenkielistyivät. Monella paikkakunnalla muuttoliike johti alueen valtakielen vaihtumiseen. Usein muuttoliike johtui teollistumisesta. Joillakin alueilla suomenruotsalaiset vastustivat teollisuuslaitoksia, koska niiden tiedettiin muuttavan alueen kielirakennetta. Tätä ilmiötä voi jossain määrin verrata toisen maailmansodan jälkeen tapahtuneeseen Karjalan evakkojen asuttamiseen. Suomenruotsalaisilla paikkakunnilla vastustettiin evakkojen asuttamista alueille kielisuhteiden muuttumiseen vedoten, minkä vuoksi maanhankintalakiin lisättiin kielipykälä. Kielipykälää on tutkittu paljon ja ilmeisesti paikoin myös tulkittu väärin. Tuoreesti aiheesta on julkaistu Aapo Roseliuksen ja Tuomas Teporan *Muukalaisten invaasio: siirtoväki Suomen ruotsinkielisillä alueilla 1940–1950* (2020) sekä Olli Kleemolan ja Riku Kauhasen *Vailla omaa paikkaa. Karjalan evakot ruotsinkielisessä Suomessa* (2024).

Kirkkonummi oli yksi niistä suomenruotsalaisista paikkakunnista, jotka ottivat teollisuutta ja suomenkielistä väestöä vastaan. Alue oli ennen toista maailmansotaa ollut ruotsinkielistä ja vähäväkistä maaseutua. Vuokra-ajan takia se oli jäänyt teollistumisessa jälkeen, mutta se otti isojen teollisuuslaitosten myötä muuta Suomea ja Uttamaata kiinni hyvin nopeasti. Teollistumisen myötä Kirkkonummi muuttui nopeasti pääosin ruotsinkielisestä kunnasta pääosin suomenkieliseksi kunnaksi. Muutoksen nopeuteen vaikuttivat Porkkalan vuokra-alueelle muodostunut tyhjiö ja sen purkautuminen. Kysymys siitä, miksi jotkut ruotsinkieliset kunnat, kuten Kirkkonummi, valitsivat teollistumisen ja sitä kautta suomenkielistymisen, on uuden ja laajemman tutkimuksen paikka.

Lähteet

Alkuperäisaineisto

Suomen elinkeinoelämän keskusarkisto, Mikkeli (Elka)

Suomen Sokeri Oy, pääkonttori, Hallintoneuvoston kokoukset 1955–1962 (1334).

Suomen Sokeri Oy pääkonttori, Varatuomari Matti Talvelan asiakirjat 1966–1969 (440).

Suomen Sokeri Oy pääkonttori, Vuorineuvos Gunnar Hernbergin asiakirjat 1960–1967 (1400).

Suomen Sokeri Oy pääkonttori, Sokerihistoriaa (1388).

Suomen Sokeri Oy pääkonttori, kirjeenvaihto 1951–1969 (283).

Helsingin kaupunginarkisto, Helsinki (HKA)

Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirjat 1962, Ca:32.

Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1962, Ca:265.

Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1962, Edellinen osa.

<http://yksa.fi/100211/141570699223300> [haettu 29.2.2024].

Helsingin kaupungin vuositulintarkastajien kertomus vuoden 1962 tilintarkastuksesta, kaupunginhallituksen mietinnöt 1963. <http://yksa.fi/100211/149028369142700> [haettu 22.1.2024].

Eduskunnan arkisto

Edustaja Stykki Aaro, 19.9.1961. Raha-asia-aloite 441, kansanedustajan aloitteet 1961.

https://avoindata.eduskunta.fi/digitoidut/view/liite_1961_i-xii_b_500?language=suomi&year=1961&page=11&query=%22aaro%20stykki%22%20AND%20%22suomen%20sokeri%22&pageOfWholeBook=511 [haettu 27.2.2025].

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat, 1960–1963 ja 1968 (HS). Kansalliskirjaston digiarkisto [haettu 12.3.2024].

Suomen Sosialidemokraatti, 1960–1963 (SD). Kansalliskirjaston digiarkisto [haettu 12.3.2024].

Uusi Suomi, 1960–1963 (US). Kansalliskirjaston digiarkisto [haettu 12.3.2024].

Kirjallisuus

Hernberg, Gunnar: *Sokerimiehen muistelmat*. Alkuteos: En sockermans minnen (1989).
Toimittanut: Seppo Zetterberg. Suomen Sokeri, 1989.

Tutkimuskirjallisuus

Björklund, Nils: *Valmet: asetehaiden muuntuminen kansainväliseksi suuryhtiöksi*. Valmet,
Helsinki 1990.

Enbom, Sten & Sandelin, Carl Fredrik: *Viipurilainen kauppahuone: Hackman & Co. 1880–1925*. Alkuteos: Ett handelshus i Viborg: Hackman & Co. 1880–1925 (1991).
Suomentajat: Riitta-Liisa Lehtinen ja Liisa Ryömä. Oy Hackman Ab, Helsinki 1991.

Engman, Max: *Kielikysymys: Suomenruotsalaisuuden Synty 1812–1922*. Alkuteos:
Språkfrågan: Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922 (2016). Suomentaja: Kari
Koski. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki 2018.

Favorin, Martti: *Kirkkonummi. Kasvun ja muutoksen vuodet*. Kirkkonummen kunta,
Kirkkonummi 2006.

Hellsten, Tanja: Hackman, Herrick. *Suomen talouselämän vaikuttajat* -verkkojulkaisu. Studia
Biographica 8. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012. Julkaisun pysyvä
tunniste URN NBN:fi-fe20051414; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-000905> [haettu 7.11.2024].

Hoffman, Kai: Elinkeinot. Teoksessa: *Helsingin historia vuodesta 1945. 1: Väestö,
kaupunkisuunnittelu ja asuminen, Elinkeinot*. Toimittaneet: Oiva Turpeinen, Timo
Herranen & Kai Hoffman. Helsingin kaupunki, Helsinki 1997. 247–502.

Hoffman, Kai: Nurmela, Ilmo. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000 (päivitetty 2008). Julkaisun pysyvä
tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000933> [haettu 21.3.2024].

Hoffman, Kai: Keskusliikkeistyvä ja erikoisliikkeistyvä kotimaankauppa – kaupan alan laajentuminen. Teoksessa: *Tienraivaajia ja jälleenrakentajia. Suomalaista yrityshistoriaa itsenäistymisestä jälleenrakentamiseen*. Toimittanut: Tuomas Möttönen. Momentum Kirjat, Rajamäki 2023. 41–69.

Häikiö, Martti: *Nokia Oyj:n historia. 1. Fuusio: yhdistymisten kautta suomalaiseksi monialayritykseksi 1865–1982*. Edita, Helsinki 2001.

Lehtonen, Jukka: *Kantvik: Maalaiskylä, sotilaskaupunki, teollisuustaaajama*. Kyrkslätts Hembygdsförening rf = Kirkkonummen kotiseutuyhdistys ry, Kirkkonummi 2020.

Kallenautio, Jorma: Takki, Uuno. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001 (päivitetty 10.4.2008). Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000799> [haettu 21.3.2024].

Kallioinen, Mika: *Kilpailu ja sääntely: institutionaalinen näkökulma Suomen taloushistoriaan*. Vastapaino, Tampere 2019.

Kallioinen, Mika: *Kartellien maa: Yritysten yhteistyö teollisessa Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki 2022a.

Kallioinen, Mika: Liiketoiminta kansainvälistyvässä taloudessa. Teoksessa: *Suomalainen perheyritys: kasvollisen omistajuuden historia*. Toimittaneet: Mika Kallioinen, Jarkko Keskinen, Kari Teräs ja Kirsi Vainio-Korhonen. SKS Kirjat, Helsinki 2022b. 227–263.

Karonen, Petri: *Patruunat ja poliitikot: Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.

Karonen, Petri, Lamberg, Juha-Antti & Ojala, Jari: Yritykset muuttuvat – muuttuuko historiantutkimus? *Historiallinen Aikakauskirja* (98) 1/2000, 47–55.

Kervanto Nevanlinna, Anja: *Kadonneen kaupungin jäljillä: teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä = Tracing the lost city: industrial transformations in the historical heart of Helsinki*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Kervanto Nevanlinna, Anja: *Helsingin historia vuodesta 1945. 4, Voimat jotka rakensivat Helsinkiä 1945–2010*. Otava, Helsinki 2012.

Keskinen, Jarkko: Perheyriksen muodonmuutos. Teoksessa: *Suomalainen perheyriks: kasvollisen omistajuuden historia*. Toimittaneet: Mika Kallioinen, Jarkko Keskinen, Kari Teräs ja Kirsi Vainio-Korhonen. SKS Kirjat, Helsinki 2022. 109–139.

Koivuniemi, Jussi: *Sukuyhtiön aika: Rosenlew 1853–1987*. Rosenlew museo: Satakunnan museo, Pori 2011.

Koivuniemi, Jussi: *Voimamies: Sven-Erik Rosenlew 1902–1963*. Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki 2017.

Kolbe, Laura: *Helsingin historia vuodesta 1945. 3, Kunnallishallinto ja -politiikka, kunnallistalous*. Helsingin kaupunki, Helsinki 2002.

Kolbe, Laura: Frenckell, Erik von. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004 (päivitetty 2024). Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-001853> [haettu 21.3.2024].

Kuisma, Markku: *Kylmä sota, kuuma öljy: Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948–1979*. WSOY, Helsinki 1997.

Kuisma, Markku: *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000*. Siltala, Helsinki 2009.

Mansner, Markku: Frenckell, Rafael. *Suomen talouselämän vaikuttajat* -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2008 (päivitetty 2009). Julkaisun pysyvä tunniste URN NBN:fi-fe20051414; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-000488> [haettu 21.3.2024].

- Meinander, Henrik: *Kansallisvaltio: ruotsalaisuus Suomessa 1922–2015*. Alkuteos:
Nationalstaten: Finlands svenskhet 1922–2015 (2016). Suomentaja: Kari Koski.
Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki 2017.
- Määttä, Vesa: Hernberg, Gunnar. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001 (päivitetty 2020). Julkaisun pysyvä
tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005723> [haettu 18.12.2021].
- Määttä, Vesa: Viding, Paavo. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007 (päivitetty 2008). Julkaisun pysyvä
tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-001000> [haettu 21.3.2024].
- Möttönen, Tuomas: Kauppinen, Aulis. *Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu*.
Studia Biographica 8. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2011a. Julkaisun
pysyvä tunniste URN NBN:fi-fe20051414; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-000789> [haettu 22.3.2024].
- Möttönen, Tuomas: Raita, Reima. *Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu*. Studia
Biographica 8. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011b. Julkaisun pysyvä
tunniste URN NBN:fi-fe20051414; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-001393> [haettu 22.3.2024].
- Möttönen, Tuomas: Saari, Erkki. *Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu*. Studia
Biographica 8. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011c. Julkaisun pysyvä
tunniste URN NBN:fi-fe20051414; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-000709> [haettu 21.3.2024].
- Möttönen, Tuomas: *Kasvun tekijät: tutkimus Suomen teollistumisen ajan perustajayrittäjistä
1870–1990*. Väitöskirja. University of Jyväskylä, Jyväskylä 2017.
- Nummelin, Markku: *Rantarata*. Kustantaja Laaksonen, Helsinki 2008.

Ojala, Jari: Yritys voi oppia historiasta. *Historiallinen Aikakauskirja* (99) 2/2001, 220–223.

Ojala, Jari: Taloushistorian paluu ja liiketoimintahistorian nousu. *Historiallinen aikakauskirja* (115) 4/2017, 446–456.

Paavilainen, Marko: *Kun pääomilla oli mieli ja kieli: suomalaiskansallinen kielinationalismi ja uusi kauppiaskunta maakaupan vapauttamisesta 1920-luvun alkuun*. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsingin kauppiaitten yhdistys, Helsinki 2005.

Suomen Sokeri: *Suomen Sokeri Osakeyhtiö: 1918–1968*. Suomen Sokeri, Helsinki 1970.

Teräs, Kari: *Yritys ja yhteiskunta – Heikki Huhtamäen verkosto- ja sidosryhmäsuhteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009.

Teräs, Kari: Perheyrietykset modernia Suomea rakentamassa. Teoksessa: *Suomalainen perheyrietytys: kasvollisen omistajuuden historia*. Toimittaneet: Mika Kallioinen, Jarkko Keskinen, Kari Teräs ja Kirsi Vainio-Korhonen. SKS Kirjat, Helsinki 2022. 143–189.

Urbans, Runar: *Sokeri Suomessa 1500–1917*. Suomen Sokeri, Helsinki 1968.

Vesikansa, Jyrki: Aho, Lauri. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999. Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-001594> [haettu 2.4.2024].

Vesikansa, Jyrki: Rossi, Reino. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000a. Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002194> [haettu 7.11.2024].

Vesikansa, Jyrki: Waris, Klaus. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000b. Julkaisun pysyvä tunniste

URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-008000> [haettu 7.11.2024].

Vihola, Teppo: Herten, Gustav. *Suomen talouselämän vaikuttajat* -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2008. Julkaisun pysyvä tunniste URN NBN:fi-fe20051414; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-001727> [haettu 22.3.2024].

Wassholm, Johanna: Språkpolitik i miljövärdens skugga? Nestes Tvärminne-planer som en ”svensk fråga”. *Finsk tidskrift* 6/2017, 31–41.

Wolff, Charlotta: *Edelläkävijät: neljän suurkauppiassuvun tarina modernisoituvasta Suomesta*. Gaudeamus, Helsinki 2020.

Wuokko, Maija: *Markkinatalouden etujoukot: Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, Helsinki 2016.

Wuokko, Maija, Jensen-Eriksen, Niklas & Kuorelahti, Elina: Miten yrityshistoriaa tutkitaan? Teoksessa: *Avaimia menneisyyteen – opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Toimittaneet: Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora. Gaudeamus, Helsinki 2022. 163–178.

Yrjänä, Jouni: Kiseleff, Feodor. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004 (päivitetty 2008). Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003504> [haettu 24.3.2024].

Yrjänä, Jouni: Rosenlew, Sven-Erik. *Suomen talouselämän vaikuttajat* -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2008 (päivitetty 2009). Julkaisun pysyvä tunniste URN NBN:fi-fe20051414; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-000720> [haettu 21.3.2024].

Liitteet

Liite 1. Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvoston jäsenet 1960–1970

Taulukko 3. Suomen Sokeri Oy:n hallintoneuvoston jäsenet vuosina 1960–1970

Jäsen	Aloittanut	Tausta
Erik von Frenckell	1919	Kolmatta polvea sokeriteollisuudessa. Hänen sukunsa oli perustamassa Töölön sokeritehdas Oy:tä ja Erik oli perustamassa Suomen Sokeri Oy:tä. Rafaelin pikkuveli. Vanhaa suomenruotsalaista sokerisukua.
Gunnar Ekström	1926	Toista polvea hallintoneuvostossa. Hackman kommandiittiyhtiön vastuunalainen yhtiömies.
Rafael von Frenckell	1937	Kolmatta polvea sokeriteollisuudessa. Toimi jo 1900-luvun alussa Töölön sokeritehtaan neuvostossa ja neuvonantajana. Erikin isoveli.
Sven-Erik Rosenlew	1941	Rosenlewin johtaja ja omistaja. Omisti äitinsä kautta Suomen Sokeri Oy:n osakkeita. Erik ja Rafael von Frenckelleiden siskonpoika.
Bertel Björkman	1945	Kymin Osakeyhtiön pitkäaikainen työntekijä ja hallituksen jäsen sekä omisti oman agentuuriliikkeen. Kävi ruotsalaisen kauppaopiston Helsingissä ja täydensi koulutustaan ulkomailla.
Sven Fazer	1951	Sven Fazerin eno, M. E. Fazer, oli perustanut Hietalahden Sokeritehtaan. Vanhaa suomenruotsalaista sokerisukua.
Herrick Hackman	1951	Kolmatta sukupolvea mukana sokeriteollisuudessa ja toista polvea hallintoneuvostossa. Hänen isoisänsä oli Suomen sokeriyhdistyksen puheenjohtaja koko yhdistyksen olemassaolon ajan. Oli mukana perustamassa Töölön sokeritehdas Oy:tä ja suku omisti 1800-luvulla puolet sen osakkeista. Vanhaa suomenruotsalaista sokerisukua.
Paavo A. Viding	1951	SOK:n pääjohtaja 1949–1965.
Uuno Takki	1953	OTK:n pääjohtaja 1952–1966.
Erkki Saari	1955	Tukon kaupallinen johtaja ja varapääjohtaja 1942–1963
Ilmo Nurmela	1957	Keskon pääjohtaja 1957–1968.
Klaus Waris	1958	Suomen Pankin pääjohtaja 1957–1967.
Reino Rossi	1960	Suomen Pankin johtokunnan jäsen 1958–1970.
Lauri Hietanen	1966	SOK:n pääjohtaja 1965–1965.
Eero Viima	1963	Tukon pääjohtaja 1954–1972.
Viljo Luukka	1964	SOK:n toinen johtaja 1965–1975.
Albin Lundström	1964	Keskon varapääjohtaja 1957–1968.
Olavi Salonen	1965	OTK:n varapääjohtaja 1968–1978.
Mauri Vierumäki	1965	Tukon varapääjohtaja 1963–1979.
Sakari Mikkola	1966	Keskon varapääjohtaja 1969–1980.
Eero Salovaara	1968	OTK:n pääjohtaja 1966–1981.
Mauri Mustonen	1969	SOK:n pääjohtaja 1968–1975.
Tapio Koski	1969	Keskon pääjohtaja 1969–1980.